

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

PSİKOLOJİ, İNSAN BİLİMLERİ VE FELSEFE
ANABİLİM DALI

DİL VE KÜLTÜR BAĞLAMINDA NERMİ UYGUR'UN FELSEFE ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS (MASTER) TEZİ

Hazırlayan

Mehmet AKKAYA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Sevgi İyi

İstanbul – 2006

Dil ve kültür sorunlarına eğilen Nermi Uygur üzerine yapılan bu yüksek lisans tez çalışması, değerli hocam Prof.Dr. Sevgi İyi danışmanlığında yapılmıştır. Teze katkılarından dolayı kendisine tüm içtenliğimle saygılarımı sunarım. Ayrıca bu çalışma öncesi ve çalışma sırasında dile olan yakın ilgilerinden dolayı; kitaplarından, düşüncelerinden ve yüzyüze görüşmelerimde yönlendirmelerinden yararlandığım Prof.Dr. Ö.Naci Soykan'a, Prof.Dr. Ahmet İnam'a ve Prof.Dr. Betül Çotuksöken'e teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	1
ABSTRACT	2
ÖNSÖZ	3
GİRİŞ	6
I.BÖLÜM: BİR ÇEVİRİ DÜZENEĞİ OLARAK DİL	
1.1. Varlık Düzleminden Bilme Düzlemine	15
1.2. Kendinde Şey-Bizim İçin Şey.....	17
1.3. Dilin Değişmesi Gerçekte Anlamın Değişmesidir.....	21
1.4. Anadildeki Felsefe.....	25
1.5.Anadilin Sınırlandırıcı Gücü.....	27

1.6. Ad Verme, İnsana Özgü Bir Etkinliktir.....	31
1.7. Dilsiz Düşünülebilir mi?.....	34
1.8. Dilbirliği Sorunu ya da Evrensel Dil.....	35
1.9. Türkçede Felsefe.....	36
1.9.1. Türkçenin Gelişim Koşulları ve Bazı Temel Özellikleri.....	38
1.9.2. Somuta, Yalına Dönük Bir Dil Olarak Türkçe.....	40

II. BÖLÜM: DİL-KÜLTÜR İLİŞKİSİ

2.1. Dil Kültürün Damgasını Taşır.....	41
2.2. Kültür; Dil, Felsefe ve Dünyagörüşünün Ortamıdır.....	43
2.3. Dilin Arıtılma Problemi.....	47
2.4. Dil ve Düşünme Öğrenilir, Öğretilir.....	62
2.5. Dil ve Teknik.....	64
2.5.1. İlerlemenin Motor Gücü Teknik.....	66
2.5.2. Evrensel Bir Dizge Olarak Teknik.....	68
2.5.3. Tekniğin Değiştirici Gücü ve Yerel Değerler.....	70

III. BÖLÜM: UYGUR'UN FELSEFE ANLAYIŞI: "BÖLÜK-PÖRÇÜK FELSEFE"

3.1. Hep Yolda Olan, Bölük-Pörçük Felsefe	70
3.2. Anadil ve Bilgi.....	73
3.3. Konuşma ve Düşünme.....	78
3.4. Dilin Bilgi Disiplinlerine Özgünlüğü ve Fizik Felsefesi.....	80
3.5. Demokrasi Bilincine Açık Toplum Felsefesi.....	85
3.6. Eleştiriye Olanak Veren Kültür Felsefesi.....	88

SONUÇ.....90

Kaynakça.....98

Ek.....101

ÖZET

Bu çalışmada Nermi Uygur'un dil ve kültür bağlamında felsefe anlayışı ele alınmaktadır. Uygur'da insan her zaman dil, kültür ve teknik gibi yapılara yapışıktır. Daha doğrusu her insan bu yapıların içine doğmaktadır. İnsanın içine doğduğu yapılardan en belirgin olan dil bu tezde bir çeviri düzeneği olarak ortaya konmaktadır. Uygur yapıtlarında bu dilin öncelikle anadil olduğunun altını çizmiştir. Tezde insanın bu anadilde düşündüğü ve nesnelere bu dille adlandırdığı üzerinde durulmaktadır. Kültür, dile en yakın kavram olarak düşünüldüğü için ve Uygur'un dilden ve kültürden hareketle felsefe anlayışını oluşturduğu için dil-kültür ilişkisinde derinleşme, tezde zorunlu hale gelmiştir. Ayrıca çalışma, dilin felsefe ve dünyagörüşüyle de ilişkilerini ele almaktadır. Tez, Uygur'un insanı da göz önüne alan bir felsefe anlayışına sahip olduğunu dikkate almakta ve bu felsefe anlayışına göre de bilginin anadilden giderek oluşturulduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Buna ek olarak çalışma, Uygur'un büyük filozofların yaptığı sistem felsefelerine eleştirel baktığını, kendine özgü ifadesiyle "bölük-pörçük felsefe" yapmayı yeğlediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada "bölük-pörçük felsefe"ye uygun olarak bir yandan Uygur'un teknik, bilgi, eğitim, demokrasi, insan, devlet ve toplum tasarımları konu edilmekte, bir

yandan da Uygur'un felsefe anlayışının, katı, mutlak ve kesin sonuçlara varmayı hedeflemeyen, aksine sürekli katkıları gerektirecek, yeniden işletilecek ve çoğaltılacak bir felsefe etkinliğine dönük anlayış olduğunun altı çizilmektedir.

ABSTRACT

This study covers Necmi Uygur's understanding of philosophy in linguistic and cultural context. The human being in Uygur is always attached to the structures such as language, culture and technique. In other words, every people is born into these structures. The language, the most prominent of the structures into which the human being is born is put forward as a translation arrangement in this dissertation. In his works, Uygur underlines that this language is primarily the native language. The dissertation deals with the fact that the human beings think in this language and name the objects with this language. As the culture is considered a concept nearest the language and Uygur has built his understanding of philosophy proceeding from the language and culture, the depth in language-culture relationship has become a compulsion. The study also deals with the relations of language with the philosophy and worldview. This dissertation notes that Uygur has an understanding of philosophy which also considers human being, and it is tried to demonstrate that, according to such understanding of philosophy, the information is built up proceeding from the native language. In addition, this study shows that Uygur has critically looked into the system philosophies made by great philosophers, and unveils that he has preferred to making an "inchoate philosophy" in his authentic wording. This study covers, on the one hand, the technique, information, education, democracy, human, state and community designs of Uygur in

line with the “inchoate philosophy”, and underlines, on the other, that Uygur’s understanding of philosophy is not solid, absolute and not aiming for final conclusions, which, in contrary, is an understanding oriented to a philosophy activity which shall require continuous contributions, shall be operated again and increased.

ÖNSÖZ

Tarih dünya haritasının dönem dönem yeni baştan çizilmesine tanıklık etmiştir. Yeniçağ'la beraber yeryüzünde devlet ve dolayısıyla sınır sayısının arttığı görülmektedir. İmparatorlukların Cumhuriyete dönüşmeleriyle yerel değerler de önem kazanmış, bu arada anadiller de kültür dilleri haline gelmeye başlamıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde, bu yüzyılın büyük savaşlar yüzyılı olması onu öbür dönemlerden ayıran bir özellik olmuştur. "Bilgi çağı", "atom çağı", "uzay çağı" gibi bilimsel gelişmelere gönderme yapan kavrayışlar da bu yüzyılda ortaya konmuştur. Teknolojik gelişmelerin de damgasını vurduğu 20. yüzyılda dünya haritası bir kez daha değişmiş ama yerel değerlere, ulusal dillere, kültürlere olan ilgi de bu devinim ortamında daha belirgin bir yapı kazanmıştır. Dünyanın değişmesi başka bir deyişle dünyanın gidişatındaki bu değişme kuşkusuz ki düşünme biçimlerinde, yöntemlerinde ve kavrayış tarzlarında da kendini göstermektedir. Her çağda bir bilimin yıldızlaştığı düşünülürse de, 20. yüzyılda yıldızlaşan bilimlerin birden çok olduğu görülmektedir. Fakat konumuz açısından dilin öne çıkması ve dilbilimin, biricik olmasa bile, yeni doğan ve gelişmekte olan bir bilim olduğu bugün genellikle kabul gören bir anlayıştır.

Dünyanın tarihsel-toplumsal devinimlerinin kültür ürünlerinde de devinimlere yol açtığı ve

bunun başlangıçtan beri böyle olduğu unutulmamalıdır. İşte Thales'ten başlayıp günümüze kadar, felsefe kurmuş tüm filozofların genel olarak düşünceleri, özel olarak da felsefeleri bu devinimlerden izler taşımaktadır. Hegelci anlamda söylersek her çağda ve toplumda o çağın ve toplumun elverdiği felsefe dışlaşmaktadır diyebiliriz. Bu tezde de, 20. yüzyılda, Türk toplumuna denk düşen ve Uygur aracılığıyla dışlaşmış olan felsefe anlayışı ele alınacaktır, ki bu felsefe anlayışı ayık bir bilinçle dil felsefesi yapmak isteyenler açısından moda bir söyleyişle, titizce çizilmiş bir yol haritası niteliği taşımaktadır. Gerçi "Türk felsefesi" ve "Türk filozofu" sözleri 10. yüzyıllarda ilkin Arapçayla yapılan felsefeler için kullanılmış olsa da Türkçeye ya da Türkçede yapılan felsefeler kendilerini asıl olarak son yüzyıllık süreçte ortaya koymaya çalışmaktadır. Felsefe yapmada anadilin bağlayıcılığı dolayısıyla Türkçenin gelişimiyle felsefenin gelişmesinin birbirine yapışıklığı gözönünde bulundurulduğunda bu yol haritasının çok büyük bir öneme sahip olduğu gözlerden kaçmayacaktır. "Türk felsefesi" esas olarak ulusal felsefelere gönderme yapmaktadır. Oysa genel olarak da Uygur açısından da hiçbir gerçek felsefe dışı kapalı değildir ve kendisiyle yetinemez. Bu yüzden bu çalışma dil ve kültür kavramlarının yanısıra, Uygur'un "bölük pörçük felsefesi"ndeki dışı dönüklülüğü, çok ögeliliği, çok nedenliliği ve çok sonuçluluğu göstermeyi de hedeflemektedir. Uygur'un bu felsefe anlayışının ise öncelikle "deşmelerde", "didiklemelerde" ve "derinleşmelerde" ortaya konduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Türk toplumu açısından bazı dönemler, çağlar ya da yüzyıllar bir dönüm noktası özelliği göstermektedir. Toplumumuz, bu dönüm noktalarından birine de 20. yüzyılda yaşadığı alt-üst oluşlarla tanık olmuş ve Doğu'nun dinsel, despotik, feodal ümmet sisteminden koparak -büyük oranda koparak- çağdaş, demokratik ve seküler Batı kültür dünyasıyla entegrasyona girmiştir. Bu doğrultuda kendi ulusal değerlerinden, dolayısıyla dilinden ve kültüründen yola çıkarken bu değerleri Batı değerleriyle ya da evrensel değerlerle sentezleme yoluna girme mücadelesi

vermiştir, halen de vermektedir. Bu mücadelelerin kültür cephesinde ise büyük oranda üniversiteler ve üniversite hocaları bulunmaktadır. Bu noktada, dil ve kültür bağlamında düşünce üretmiş, kalem oynatmış isimlerden belki de en özgünü Nermi Uygur olmuştur denebilir. Bu nedenle, bu çalışmada onun dil ve kültür bağlamında felsefe anlayışının ortaya çıkartılması düşünülmüştür. Onun eserlerini bütünlüklü bir biçimde ve dikkatle okuyan herkes, Uygur'un görüşlerinin -"bölük-pörçük" de olsa- parçalı bir tutumla ele alınamayacağını kabul eder. Bu yüzden çalışmada, bölüm ve başlıklar, aşırıya kaçılmadan oluşturulmaya çalışıldı. Tez esas olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde deyim yerindeyse Uygur'un dil görüşü ele alınacaktır. Özellikle dilin, neden bir çeviri etkinliği olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. İkinci Bölümde, Uygur'da kültürün dili, dünyagörüşünü ve düşüncüyü nasıl koşulladığının gösterilmesi amaçlanmaktadır. Üçüncü Bölümde ise Uygur'un doğrudan değil ama dolaylı olarak dil ve kültüre dair görüşleri ve bu dil ve kültür anlayışına tekabül eden "bölük-pörçük felsefe" anlayışı ele alınacaktır. Çalışmanın söylenmeye izin verdiği kimi saptamalar, yargılar ve değerlendirmeler ise tezin giriş ve sonuç kısımlarında dile getirilmeye çalışılacaktır.

GİRİŞ

İnsanın en eski alışkanlıklarından ve düşünmenin üst ürünlerinden olan felsefe dille gerçekleşmektedir. Bir felsefenin varlığından söz ediyorsak dilin varlığını koşulsuz olarak kabul ediyoruz demektir. Her düşünce, her felsefe kuşkusuz ki filozofların kendi anadillerinde gerçekleşmekte. Bilindiği gibi dillerin gelişmesi, dolayısıyla düşüncelerin gelişmesi bilincin en

verimli ürünü olan felsefelerin de gelişmesidir. Her dilde felsefe yapmanın mümkün olduğu düşünülse de gelişmiş dillerin yüksek düzeyde felsefe yapmak için bir imkana sahip oldukları söylenebilir. Bununla beraber Nermi Uygur için, sanılanın aksine evrensel diller yerine yerel, ulusal ya da anadillerde felsefe yapmak tercih edilmelidir. Bu yüzden Uygur tüm felsefesini anadilden yola çıkarak kurmak isteyen bir filozof olarak ilgi çekmektedir. Uygur, öğrenme açlığıyla, merak duygusuyla, sorgulayıcı kişiliğiyle kendini erken yaşlarda felsefenin, kültür dünyasının içinde bulurken bir Rönesans insanını model almış görünmektedir. Kendini büyük bir öğrenme tutkusunun içinde bulduğunu söyleyen Uygur "neye dokunsam bilgi oluversin istiyordum" derken de (2005a: 9), anadilinden hareket ederken de, Rönesans ve sonraki süreçteki aydın ve filozoflarının tutumunu anımsatıyor. F.Bacon, Ortaçağ düşüncesi üzerine ulusal diller ile çıkılabilir derken, Leibniz de halk diliyle anlatılamayan şeyler felsefeden uzaktır belirlemesinde bulunurken adeta Uygur'a esin kaynağı olmuşlardır (Gökberk, 1986: 55-56).

Anadilden yola çıkan ve bu anlayış doğrultusunda felsefesini kurmaya çalışan Uygur, 20. yüzyılda yaptığı çalışmalarla Türk dilinde felsefe yapmanın mümkün olduğunu kanıtlayan ender düşünürlerden biri olmuştur. Gerçi anadilde felsefe yapma fikrinde önceleri Hilmi Ziya Ülken, Macit Gökberk gibi isimleri anmak gerekse de konu en özgün uygulayıcısını kuşkusuz ki Uygur'da bulmuştur diyebiliriz. Özellikle Macit Gökberk'in *Felsefe Tarihi, Değişen Dünya Değişen Dil* adlı kitapları bu konuda ilgimizi çekmekte, Türkçeye felsefe yapmanın olanaklı olduğunu göstermektedir. Gerek Hilmi Ziya Ülken (*Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* kitabında), gerek Macit Gökberk Uygur'un dil yönünü önemsediklerini kabul etmişlerdir. Gökberk, Uygur'u eski karşısında yeni olarak değerlendirirken gerekçesini şu sözlerle ifade etmektedir: "Eski bir felsefecimizin, bir felsefe konusunu işleyişi ile şimdi yeni bir felsefecimizin örneğin bir Nermi Uygur'un, felsefe işleyişini alıp bakın, aradaki büyük ayrımı göreceksiniz (...) bu dil bizi gerçek

düşünceye açık-seçikliğe daha çabuk ulaştırıyor" (1986: 56).

20. yüzyılda felsefenin büyük oranda bir dil felsefesi olarak anlaşılması ülkemizin felsefesini de etkilemiş, Nermi Uygur, Macit Gökberk'in de değindiği gibi bu anlamdaki felsefenin yükünü ilk omuzlayanlardan biri olmuştur. Türkiye'nin ilk kadın felsefe profesörü olan ve dil-kültür bağlantıları üzerine de çalışmış olan Bedia Akarsu da Uygur için şunları der: "Nermi Uygur, iyi bir felsefe formasyonu aldı ve çok çeşitli alanlara olan ilgisini bu formasyonu sayesinde denemelerle aktardı. Formasyonu iyi olduğu için denemeleri de sağlam oldu. Şimdi görüyorum ki gençler seviyorlar onu" (2006: 49). Türkiye'de dil felsefesine de ağırlık veren, Uygur'un öğrencisi de olmuş birçok felsefecinin dil odaklı/ağırlıklı felsefe çalışmaları yürüttükleri görülmektedir. Bu çalışmada zaman zaman adları anılan ve kendilerine, eserlerine başvuru alan felsefecilerden/filozoflardan bazılarını Ö.Naci Soykan, Betül Çotuksöken, Ahmet İnam, Taylan Altuğ olarak sıralamak mümkündür. Dolayısıyla bu çalışmada dili, anadilini felsefelerinde sorun olarak belirlemiş ve bu konuda yazılar, yapıtlar ortaya koymuş felsefecilerin görüşlerine de, bağlamına denk düştüğü oranda değinmek gerekecektir.

Uygur, dilin köken sorunuyla ilgilenmiş değil. Felsefe düzleminde bir dil anlayışı ortaya koymak için köken sorununun gereksizliği bir yana, Uygur, istense de bu konuda nesnel bilgiler yerine bir takım tasarımlar sunmaktan ileri gidilemeyeceğini biliyor. Bu anlayışını da onun yapıtlarının satıraralarında bulmak mümkündür. Çünkü en eskiye doğru gidildikçe bilgide bir bulanıklıkla karşılaşıya gelineceği genellikle bilinen ve kabul edilen bir realitedir (Uygur, 2005a: 96). Örneğin dil konusu düşünülün, bu konuda bazı yazılı metinlere, belgelere ulaşmak mümkün olabilir ama kayıt tekniğinin olmamasından dolayı ses yankılarına ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu yüzden de dil çalışmalarının köken bilgisine ihtiyaç duyulanı bu sınırdan kalacaktır. Unutulmasın

ki Uygur'un anlayışına göre de dilin kökeni insanın kökeni kadar eskidir. Felsefe tarihine bakıldığında bu konuda birbiriyle uyum göstermeyen çeşitli açıklamalara, anlayışlara rastlamak mümkündür. Genellikle kabul edildiği üzere rasyonalistler dili insan aklının bir ürünü sayıyorlardı. Pozitivistler dili doğanın seslerini öykünen insanın bir başarısı olarak açıkladılar. Deneycilere gelince; onlar da dili duyuların kendini açması olarak değerlendirdiler. Teoloji ise her insan ürününde olduğu gibi dilde de Tanrı merkezli bir açıklama yapmanın hesabı peşinde olmuştur. Onlara göre de Tanrı, dili insana hazır olarak vermektedir. Marksistler de dilin çalışma hayatıyla ilgili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Görüldüğü gibi bir çok alanda olduğu üzere bu konuda da üzerinde uzlaşmış bir "doğru" görünmüyor. Fakat insan yine de Baudelaire'nin de dediği gibi "dalalım ister cennet ister cehennem olsun/ yeniyi bulmak için bilinmez dibine" anlayışına yatkındır. Her çalışmada olduğu gibi dil çalışmasında da gelecek kuşaklar daha nesnel imkânlar yakalayacaklardır. Çünkü Uygur'un da üzerinde durduğu teknik nesnelere geleceğin bilim insanlarına çok büyük malzemeler ve çok büyük olanaklar bırakmaktadır.

Felsefeye dilden girme anlayışı yeni değildir. Antik felsefede belirgin bir yer tutmakla beraber Ortaçağ'da özellikle Abelardus ve Ockhamlı William'da felsefenin tümüyle dil felsefesi olduğu ileri sürülebilir. Yeniçağ başlarında da "dinin hizmetçisi" olma konumundan kayarak seküler bir yapı kazanan felsefe öncelikle kendini hümanist yazarlarda, edebiyat eserlerinde gösterdi. Petrarca, Dante, Montaigne, Rabelais, Shakespeare, Cervantes bu anlamda dönemin düşünürleri oldular. Bunlardan Montaigne ise deneme tarzında yazdıklarıyla ve yazdıklarının içerikleriyle, dile ilişkin yazdıklarıyla yani edebiyatçılığının yanısıra, bir filozof modeli de olmuştur. Giderek radikal bir dönüşüm geçiren ve edebiyata sığmayacak kadar gelişen felsefe, sistem filozoflarının kaleminde yeniden varlık, bilgi, dil felsefeleri olarak kültür sahnesine çıkmıştır. Bacon, Descartes ve Leibniz gibi filozoflar dili her kapıyı açan bir maymuncuk, her

sorunun yanıtını doğru veren bir yapı olarak tasarladılar. 19. yüzyıla gelindiğinde, dönemin filozofları dile ilgiyi daha da artırdılar. Fakat her dönem, dile ilgi aynı nedenlerle önem kazanmadı. Ancak nedenler farklı olsa da konu aynıydı: Dil.

Dili ve kültürü felsefesinin demirbaşları olarak gören Uygur için dilin gücü kendini tüm kültür varlığında duyurur. Kültür ve kültürün tüm öğelerinin en iç ayrıntılarına kadar dilin damgasını taşıdığına vurgu yapan Uygur'un eserleri incelendiğinde başlangıçta değil ama, yazarığa başlamakla birlikte dilin içine girdiği ve bunu yaşamının sonuna kadar sürdürdüğü görünmektedir. 21 yapıtı saptanan Uygur tüm yapıtlarında ya doğrudan ya da dolaylı olarak dili işlemiş veya ona göndermelerde bulunmuştur. Hatta her çalışmasında, makalesinde, denemesinde dilden giderek birtakım çözümlemelere, saptamalara, yargılara ulaştığı görülmektedir. Dille ilgilenmek, kültürü de zorunlu kıldığından Uygur'un odak noktası, bu çalışmanın da konusu olan dil ve kültür kavramları olmaktadır. Yani onun dil ve kültür odaklı bir felsefe yapmış olması bizim de onun dil ve kültür bağlamında yapmış olduğu felsefeye yönelmemizin nedeni olmuştur. Dil ve kültüre ilişkin çalışmaları tüm eserlerine yayıldığından tüm eserlerini inceleyip, belirlenen konu ve kavramları sistematik çerçevede ele almanın bir zorunluluk olduğu da belirtilmelidir. 1925 yılında doğan Uygur 2005 yılında ölmüştür. Bunun belirtilmesinin nedeni, eldeki çalışmanın, tüm eserlerini tamamlamış bir düşünürün üzerine yapıldığını söylemiş olmak içindir. Uygur tüm çalışmalarını zaman zaman vurgulandığı üzere dil ve kültür odaklı yapmıştır. Yer yer bu odakların dışına çıkılsa da, dikkatle incelendiğinde onların da dil ve kültürle dolaylı da olsa bağlarının olduğu görülmektedir. Bu durum Uygur'un dil, kültür ve bunların dışındaymış gibi görünen düşüncelerinin dil ve kültürle birleştirilerek ele alınmasını gerektirmiştir. Uygur, her dilin bir felsefesinin olduğunu söylemekle beraber anadilini hertürlü düşünme faaliyetinin başına koyduğu için felsefeye bu noktadan girmiştir. Bu durumda insanın kendi dilinin felsefesini çıkartarak felsefe yapması kadar

başka doğal bir durum olamaz.

Uygur'a göre Türkçe somut, yalın bir dil olarak diğer dillerden ayrılır. Türkçenin gerçekliği somutta, yalında ortaya çıkarmasından dolayı Uygur'un da gerçekliği bu anlayış üzerinden kurmasının gerekçesi olmuş gibidir. Onda büyük filozoflar üzerine ciltlerce çalışma, klasik fikirlerin eleştirileri, etkili olmuş ekoller, modern felsefeler, halen etkisi süren moda akımlar, bilgi teorileri, varlık anlayışları... yoktur. Gerçi eserlerinden felsefenin tarihinden izler bulmak mümkün. Fakat onda felsefe tarihindeki sorunlar üzerine sayfalarca yazılmış kuramsal çalışmalar bulmak güç. O, sıradan olanın, somut olanın ve gündelik yaşamın felsefesini çıkarmıştır. Bunu da günlük dilden giderek yapmıştır. Batılı filozofların karşısına Nasrettin Hoca'yla, Yunus Emre'yle, Nazım Hikmet'le çıkmanın yollarını aramıştır. Dolayısıyla geriye, üzerinde rahatça çalışılabilecek özgün bir felsefe bırakmıştır Uygur. Batı değerlerini çok önemsemekle, Batı'yı öznenin çıkış yeri saymakla beraber, Doğu değerlerini de onlar kadar önemsiyor. Batı üzerine yazılar yazmakla beraber, "Türk felsefesi"nden söz eden yapıtlar ortaya koyabiliyor. Bir bakıma Batı'daki felsefe yapma tarzından da ayrılmaktadır Uygur. Bunu da ona kendi anadili, Türkçe veriyor. Eğer aslolan, gerçekliğe evrensel düzeyde bakabilmek ise, ki öyle, Uygur için gerçekliğe evrensel yönden bakmak ise ona hem yerelin hem evrenselin penceresinden bakabilmektir. Uygur'un üzerinde çok durduğu çokkültürlülük kuramı da buna işaret eder.

“Bölük-pörçük felsefe”ye uygun olarak, moda olan anlayışlardan, katı olan izm'lerden ayrı kalmayı tercih etmiştir Uygur. Ona göre kavramlar çekmecelere sığacak kadar sınırlı olmadığından tanımlarla onlara sınır çizmek düşünce gelişimlerinin önünde engel olmaktır. Bu yüzden Uygur yaptığı her çalışmada başkalarına da söyleyecek sözler bırakmış gibidir. Çünkü önerdiği “bölük-pörçük felsefe” bunu gerekli kılmaktadır. Bu yüzden de onun düşünceleri hep yeni açılımlara

olanak verir denebilir. Eldeki çalışma boyunca bunların izlerine rastlamak da mümkün olacaktır. Uygur, "bölük-pörçük" yazıyor. Aynı konu farklı bağlamlarda bir çok yazıda, yapıtta ortaya konuyor. Tekrarı, konuşmayı seven çalışmalara imza atıyor. İşte tekrarların, konuşmaların da Türk dilinin felsefesinden ileri geldiğini vurguluyor Uygur. Türkçe, konuşma'ya en elverişli dillerden biridir ona göre. Uygur birçok felsefeci gibi klasik tarzda felsefe yapmayı sürdürebilirdi. Başlarda, özellikle Husserl üzerine bir çalışma yaparak bunu yapmıştır da. Fakat felsefede daha da derinleşme olanağı yakaladığında onun anadiline döndüğü görülüyor. Klasik düzeyde kaldığı sürece "doğru" da "yanlış" da kendine ait olamayacaktı. Gerçi "büyük felsefe"ler ortaya koyma döneminde yaşamıyor Uygur, ama yine de alçakgönüllü bir tutumla sorunlara yönelmeyi tercih ediyor. Şu sözler onu pek güzel açıklar: "Bu düşünceleri bürüyen o ben-ben-diye konuşmanın, cansıkıcı, kof bir böbürlenmeyle ilgisi ilişkisi yok; başarılı başarısız, düşüncelerimin birlikte getirdiği her sonucu çekinmeden benimsediğimi göstermek için böyle davranmaktayım" (Uygur, 2002a: 15).

Uygur için gerçek felsefe, herhangi bir meslek değildir. Bu anlamda felsefe bir işe girebilmek için veya genel kültür edinmek için başvurulacak bir etkinlik olarak algılanmamalıdır. Uygur'a göre bir çok meslekte mesai bittiğinde iş de biter. Zaten olması gereken de budur. Herkesin kendisini üst düzeyde felsefeci olarak yetiştirmesi beklenmemeli, kendi deyimiyle bunu beklemek gülünç duruma düşmektir. Felsefe olanca varlığıyla insanı kuşatan bir eylemdir onda. Felsefeci ise kendini derine, temele, kökene yöneltmekle birlikte felsefenin yazgısıyla, şimdiki ve gelecekteki sorunlarıyla hesaplaşmak zorunda duyan kişidir. Demek ki Uygur için felsefeci, Wittgenstein'in da söylediği gibi mesaisi bitince işi biten felsefe memurundan ayrılan kişidir (Soykan, 1995).

Herakleitos, Demokritos ve bazı sofistleri dışta tutarsak başlangıçlarda varlığın bilinebilir olmasından başta Platon ve Aristoteles olmak üzere filozofların kuşkuları yoktu. Varolanın

kendinde, kendi başına ne ise o olarak bilinemeyeceğinin, bilmenin koşullarının öznenin bilme koşullarına bağlı olmasının Kant tarafından ortaya konması üzerine felsefede köklü bir kırılma yaşanmıştır. Buna birinci kırılma dersek Betül Çotuksöken'e göre ikinci kırılma da Wittgeinstein, Frege gibi filozoflarla oldu. Betül Çotuksöken, *Kavramlara Felsefe ile Bakmak* adlı kitabının başında filozofların dile yönelmelerine ilişkin şunları yazıyor: "Günümüzde büyük ölçüde, düşünülenlerin ve öznel boyutta bilinenlerin, şeylerin, varolanların nesne boyutuna geçirilmesinin, başka öznelerin de nesnesi haline getirilmesinin vazgeçilmez ortamı olan dilde yeniden oluşturulmasının koşulları araştırılmaktadır" (Çotuksöken, 1998: 24). Uygur'a göre de varolanları nesne boyutuna getiren ve onları başka öznelerin bilgisine sunan biricik varlık insandır ve insan bunu anadilinden kalkarak yapmaktadır.

Dil, bugün düşünmemizin, konuşmamızın, sevişmemizin, tat almamızın, her türlü bilincimizin oluşmasının, Lacancı anlamda tüm bilinç altımızın oluşmasının biricik kaynağı ya da ortamı olarak genellikle kabul edilmektedir. Felsefenin yanı sıra formel bilimlerde olsun fizik bilimlerinde olsun insan bilimlerinde olsun bir çok disiplinin, bu arada sosyolojinin, özellikle psikolojinin konusu olmakta; dilbilim, göstergebilim gibi disiplinler ise doğrudan dili ele almaktadırlar. Yukarıda da değinildiği üzere dil tüm felsefe tarihi boyunca filozofların ilgilendiği bir alan olmuştur. Fakat her dönem aynı nedenlerle dille ilgilenilmiş değil. Yeniçağ'la birlikte uluslaşma koşullarının tohumlarının atıldığı bugün açıkça bilinmektedir. 19. ve 20. yüzyıllarda ulusal dillerin önem kazandığı, bir çok filozofun, düşünürün kendini dil tartışmalarının içinde bulduğu söylenebilir. Özellikle kültür dili de olması düşünülen ulusal dillerin odak noktasında da anadil kavramı yer almıştır. Çünkü her türlü düşünme anadille gerçekleşiyor ve dil bir bakıma düşüncenin biçimselleşmesi oluyor. Bir ulusun topyekün uluslaşma bilincini alması gerekiyordu, ve bu da anlaşılır, yalın, açık bir dille olmalıydı. Uluslaşmada kullanılacak bir kavram çiftinin,

öncelikle dil ve kültür olduğunu unutmamalı. Uygur'un eserleri incelendiğinde bu iki kavramı tüm eserlerinin içine ya doğrudan doğruya koyduğu, gömdüğü ya da onların içine yedirdiği görülmektedir. Fakat bu noktada dilin bu uluslaşma sürecindeki işlevselliğini öne çıkarmanın, "Türk felsefesi"nde Uygur'dan daha çok Macit Gökberk'e ait olduğu da söylenmelidir. Çünkü Uygur, dilin pragmatik yönüyle (uygulama ve yarar) o denli de ilgilenmiş değildir. Deyim uygunsu daha felsefi bir tutum almıştır Türkçe'ye karşı.

Türkiye de, bazı toplumlar gibi uluslaşma sürecine geç girdi. Türkçenin konu edilmesi, onun felsefesinin çıkartılma düşüncesi Cumhuriyet dönemine denk gelse de Uygur, soruna daha geç tarihlerde, en özel biçimde yönelenlerden oldu. Ancak Türkçeyle ilgilenmek düşüncesinin daha eskilere dayandığını söylemekte yarar var. Eserlerinde Uygur, çocukluğunun Cumhuriyetin kuruluş yıllarına rastladığına özellikle vurgu yapıyor ki, bu dönem bir geçiş süreci olması açısından çok önemlidir. Hem eski değerleri hem yeni değerleri yaşıyor ve daha nesnel bir karşılaştırma yapma ve seçmelerde bulunma olanağı yakalıyor. İlerleyen yıllarda da Uygur, tercihini yeni değerlerden ya da yükselen değerlerden yana yaparak yeni değerler üzerinde düşünme, felsefe yapma imkânı bulmuştur. Türkçenin çok yoğun olarak tartışıldığı zamanlarda sorunun hangi noktada olduğunu, soruna nasıl bakıldığını gerçeğe daha uygun olarak anlayabilmek için yapılan tartışmalardan bir pasaj aktarmakta yarar var:

"Acaba bizim toplumumuzun bir dil sorunu olması nereden geliyor? Bu, kişisel birtakım çabaların, bazı kuşakların kendinden ileri gelen, içtenlikle meydana gelen bir davranışı mıdır? Yoksa bizim toplumumuzun içinde bulunduğu şartlar bizi dil sorunu ile karşı karşıya bırakmakta mıdır? Pek tabiidir ki, sorunun cevabı, toplum şartlarının bizi bugün, hatta bugün değil yılladır, bir dil sorunu ile karşı karşıya bırakmasıdır. Eğer biz toplum olarak Doğu kültür çevresi içerisinde statik bir hayat yaşamaya devam etseydik, bugün ne böyle bir sorunumuz olacaktı, ne de böyle bir tartışmamız. Biz tarihin akış seyri içerisinde Batılı bir toplum olmayı kendimize amaç edinmişiz. Yapılan bütün devrimler, isterseniz III. Selim'den başlatın, isterseniz daha sonra başlatın, Mustafa

Kemal'e kadar gelin, bütün devrimler, Türk toplumunun batılı bir toplum olma çabasının sonucudur, ve dil sorununu ortaya çıkaran da budur. Biz bir millet olmak istiyoruz; kendi kültürü olan, bağımsızlığı olan bir millet olmak istiyoruz, uygar bir millet olmak istiyoruz, çağdaş bir millet olmak istiyoruz. İşte dil sorunu buradan doğuyor. Öyleyse bizim dil sorunumuz başlı başına bir sorun değildir, bizim toplumumuzun ekonomik ve toplumsal sorunlarına bağlı olan, kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkan bir sorunumuzdur' (Tütengil, 1962: 35-36).

Uygur'un felsefe anlayışının ne olduğuna geçmeden önce, son olarak Uygur'un felsefe anlayışını oluşturduğu yıllarda Türkiye'nin felsefe çalışmaları yönünden nasıl bir manzarayla karşı karşıya olduğunu anlamak gerekir. Uygur bu durumu 1973'te yazdığı şu satırlarda açıklamaktadır:

"50 yılın felsefe yayınları, anaçizgileriyle, Türk düşünsel yayın dünyasının genel niteliklerini paylaşmakta. 1925-1940 arası felsefe yayınları nicelik bakımından cılız. Dil bugünün kuşakları açısından bakıldıkta, anlaşılmaya direnen, bir eskilikte. Konular, uzmanca sorunların oldukça uzağında kımıldanmakta; işleme tutumuyorsa, amatörce bir gevşeklik göstermekte. Devletin de Üniversitenin de katkısı pek az bu bir tutamcık yayında. 1940-1950 dönemiye Milli Eğitim Bakanlığınca gerçekleştirilen çeviri atılımından ötürü, felsefe klasiklerinin yayın dünyasında nicelik ve nitelikçe önemli bir aşamaya ulaştığı çağdır. Bu dönemde, çeviri olmayan felsefe yazılarının da dikkati çekmeye başladığına tanık oluyoruz..." (2002a: 50).

Bazı çok anlamlı kavramların çok dile getirildiği halde, onların ayrıntılı açıklaması yapılacağında zorluk çekildiği bilinmektedir. Augustinus "zaman" kavramını "Kimse bana sormayınca biliyorum, birine açıklamaya kalkınca da bilmiyorum." diye dert yanmıştır. Uygur ise "zaman kavramı yerine dili de koyabiliriz" diyor (2005a: 9). Dil konusunda halen bir "son"a ulaşmadığının altını çizen Uygur hangi koşullarda dile yöneldi? Dil üzerine düşünmenin dünyada ve toplumumuzda gerekçelerine yapılan göndermelerden sonra Uygur'un da hangi koşullarda ya da hangi nedenlerle dile yöneldiğini anmakta yarar var. "Yaşama gündemimde başka şeyler vardı" diyen Uygur (2005a: 9), erken yaşlarda dil sorunlarıyla ilgilenmiş değil. Uygur'un hangi koşullarda dile yöneldiğini "Anadilin Bağlayışı" adlı çalışmasında bulmak olasıdır. Uygur'un dile yönelme

nedenleri kısaca; onun Almanya'ya gitmesi, birden çok yabancı dili o dille yapılan kültürü özümseyecek derecede öğrenmiş olması, toplumlar arasındaki düşünüş ve davranış farklarını gözlemlemiş oluşu, doğa ve hayvan seslerinin toplumlara özgü seslerle yansıtılmasının ilgisini çekmesi (Örneğin Almancada kikiriki diye öterdi horozlar) ve dilin şaşırtıcı görünümle kendini ortaya koyması biçiminde özetlenebilir (Uygur, 2005a: 10).

I. BÖLÜM: BİR ÇEVİRİ DÜZENEĞİ OLARAK DİL

1.1. Varlık Düzleminden Bilme Düzlemine

Varolanın bilme düzlemine getirilmesinde biricik etkenin dil olduğunu düşünen Nermi Uygur hemen tüm eserlerinde bilgi kuramını dil üzerinden oluşturmaya çalışmaktadır. Çeviri deyince çoğu zaman bir yazı dili ya da konuşma dilinden başka bir yazı ya da konuşma diline çeviri anlaşılır. Bu Uygur'da da böyledir. Ancak onda çeviri kavramı daha özgün bir boyut kazanır ki bu da onun bilgi kuramını dil temeline oturtmaya çalıştığına işaret eder. Ona göre dile getirdiği şeylerin çevirisi olan dil, bu çevirdiklerinin toplamıdır (2005a: 38). Yani Uygur'da dile getirilenler gerçekte dile çevrilenlerdir. Uygur için varolanların bilinmesi sözkonusu olduğunda onlar dile çevrilmek durumundadır, ki bu yüzden varolanların dile getirilmesi sorunu onda çok önemlidir. Bir anlamda dile getirilemeyen varlıkların bilgisinden de söz edilemez. Herhangi bir varolan dile getirilerek bilme nesnesi olur, o nesneyle ilgili kullanılan ifade, betimleme; çıkarılan resim, simge o nesneyi anlaşılır kılar. Bilgi deyince dilin akla gelmesinin bir nedeni de bilginin bilgi sayılmasının ölçütlerinden biri olan başkalarına aktarılmasında dilin biricik etken olmasıdır. Bu yüzden anadil önem kazanır Uygur'da. Ona göre dil dendi mi, anadili, tek

tek anadilleri anlamalı (2005a: 13). Çünkü her anadilin kendine özgü dile getirme biçimi vardır. Bu yüzden ona göre bu dille, ne denli çok ve yoğun ilgilenilse yeridir. Filozof, dilci, sosyolog, mantıkçı, değişik açılardan günlük dilin ya da anadilin derinlerine sokulma görevini tezelden yüklenmek zorundadır (Uygur, 1985: 102). Uygur için bir toplumun dilinde dile getirilen varlık durumu, bir varolanın o toplumun anadiline çevrilmesinden başka bir şey değildir. Gerek bilgi gerek dil felsefeleri, tartışmaların en soyut düzeyde yapıldığı alanlardır. Fakat sıra Uygur'a geldiğinde durum değişiktir. Onun her düşüncesinin somut olanla, insanla ve toplumla ilişkisini kurmak zor olmaz. Onun felsefesi rahatlıkla somuta götürülebilir bir felsefedir.

Bir anadile çevrilen varlık durumu bir başka anadile çevrilecek olduğunda dil sorunu çevirinin çevirisi olarak ortaya çıkmaktadır (Uygur, 2005a: 38). Bu da Platon'u düşündürür. Platon da sanat eserini ideadan hareketle kopyanın kopyası olarak görüyordu: “Demek ki benzetme sanatı gerçekler(den) hayli uzak kalır. Her şeyi benzetebiliyorsa bu, her şeyin küçük bir yönünü yapmasından ötürüdür; bu yön de gölgenin gölgesidir. Bilirsin, ressam, bir kunduracının, bir marangozun, yahut başka bir ustanın resmini yapar da, bunların sanatından anlamaz.” (Platon, 1971, 598b: 284-285). Yalnız burada Platon kopyayı aslına uygun olmama olarak görüyordu, Uygur kopya kavramını aslına upuygunluk olarak görmekte ve fotoğraf makinesi örneğini vermektedir. Çünkü ona göre dil, çeviride fotoğraf makinesinin yaptığını yapmaz (2005a: 40). Bu durumda nasıl ki kopyanın kopyaları ideayı yansıtmıyorsa dil de varlığı yansıtmayacaktır. Örneğin "yangın var", bir varlık durumunu işaret eden ifadedir. Bu söz insanın zihnine bir yangın görüntüsü getirebilir, "yangın var" derken bu görüntüyü Türkçeye çevirmek demektir (Uygur, 2005a: 39). Fakat bu sözün tek anlamının zihindeki bu görüntü olduğu

söylenemez. Burada Uygur'un böyle bir özdeşlik düşünmediği de açıkça ortaya konmaktadır: "Yangın var" tümcesi gerçekteki yangınla özdeş değil: "Bu tümcenin yüzümüzü yakan yalımları yok" diye çıkışmaktadır Uygur. Bu durum bir yandan Platon'un Sofist'inde olan tartışmayı anımsatır: Söz-varlık özdeşliği: Söz, varlığı yansıtır. Bir yandan da Sapir-Worf varsayımını hatırlatmaktadır. Sapir-Worf varsayımına göre de "Öteden beri felsefenin ana sorunlarından biri olmuş olan 'dil-dünya bağıntısı', yine bu çerçevede şöyle anlaşılır. Hangi anadile sahipsek, biz o dilin yapısına göre, o dilin bakışaçasından dünyayı, doğayı biliriz" (Soykan, 2003: 107).

Çeviri sırasında duyu organlarımız en önemli öğeler olarak çeviri sürecine katılırlar. Gözümüzle görürüz, kulağımızla işitiriz, elimizle dokunuruz... Peki duyu organları nesneyi ne ise o olarak kavramada yeterli midir? Uygur, bu soruya "hayır" demektedir. Ona göre "Kuşku yok ki duyumlarımızın çevirdiği ile duyu organlarımızın algıladığı dış şeyler özdeş değildir" (2005a: 70). Buna ses örneği de eklenebilir: "İşittiğimiz sesleri dilde tıpatıp verdiğimizizi ya da onlara benzeyen sesler çıkardığımızı öne sürmek iler-tutar yeri olmayan bir savdır" (Uygur, 2005a: 41). Buradan şu sonucu çıkartmaktadır Uygur: Nasıl ki duyu organları şeyleri nasıl iseler öyle yansıtmıyorlarsa dil de şeyleri nasıl iseler öyle yansıtmaz. Burada iki nokta önemlidir, Uygur'a göre birinci olarak "Yangın var" sözü yangının kopyası değildir, ikincisi de bir Türk'ün yangını algılama biçimiyle bir başka dil, kültür ortamındaki insanın algılamasının aynı olmayacağı noktalarıdır. Çünkü her dil, kendi kuruluş düzeni, işleme mekanizması, yapı ve dizim sistemi ile, bir düşünüş, anlatış ve anlayış kalıbıdır (Dilaçar, 1962). Hayvanların ses çıkarması; ötmesi, havlaması gibi durumlar da buna benzerlik göstermektedir. Çünkü hayvanlar da o seslerle bir şey söylüyorlar. İçgüdüsel olduğunu belirtmek üzere söylendikte "korkuyorum" demiyor da hav'lıyor köpek, "annemi istiyorum" demiyor da me'liyor kuzu vs. Ama her dilin hayvanı aynı sesi çıkardığı halde bu sesler; farklı dil,

tarih ve toplum ortamlarında farklı sesler olarak yansılır ya da algılanırlar. Uygur'un verdiği örnekte Türkçe kuzular "me" diye ses çıkarırlar fakat İtalyanca "be" diye algılanır. Uygur'a göre zaten ne Türkçe ne de İtalyanca kuzunun sesini doğru olarak yansıtmaktadır. "Me" ya da "be" bir Türk'ün ya da İtalyan'ın kendi dil ve kültürünün algılayış özelliklerine göre kaynak sesin çevirisidir. Horozlar da sadece Türkçede ü-ü-rü-ü diye öter. Bu yüzden herhangi bir "Dil çevirisi ne bir fotoğraf makinesinin yaptığını yapar ne de seslere aracılık eden telefon telini andırır" (Uygur, 2005a: 40). Bunun tersine sözcükle, sözcüğün anlattığının aynı şey olduğunu düşünen Platon da, Sokrates'e şunları söylettirir: "Adın tabiatını bilen kimse -bu, nesnede olduğu gibidir- nesneyi de bilecektir. Zira nesne ad'a benzemektedir, birbirine benzeyen şeyler için de yalnız bir tek bilgi vardır. Sözlerin dayandığı düşünce: adları bilen nesnelere de bilir, şeklinde sanıyorum" (Platon, 1989 : 115-116). Buna karşılık sofistler, sözcüklerin çok anlamlı olduğunu ileri sürerek hiçbir zaman dünyanın özünü açıklayamayacaklarını iddia ediyorlardı (Akarsu, 1998: 29). Uygur, "Dil ve Çeviri" adlı makalesinin sonunda, çeviri sorunu söz konusu olduğunda, çevirinin bir bilim mi yoksa sanat mı olduğunu tartışmanın kendisini şaşırttığını söyleyerek çeviri kuramcılarıyla girdiği polemikte şunları söylemektedir: "Bir dil-yapıtının başka bir dile yapılan birkaç çevirisinin hepsi de, bir dilde söyleneni öbüründe de söylüyorsa yetkin, başarılı bir çeviridir" (2005a: 44). Demek ki tıpatıp bir çeviri mümkün de değil, hiç bir kaynak dil, amaç dildekiyle özdeş de değildir. Dil olanı çevirir ama onu değiştirmez anlayışı da önem kazanır Uygur'da. İnsan, olanı görmek istediği gibi değil de olduğu gibi kavramaya olabildiğince özen göstermelidir.

Herkes anadiline yapışıktır der Uygur (2005a: 15). Dil anlayışına yakından bakıldıkta dille ilgili iki noktanın altını çizmeden geçmemelidir. Bunlardan birisi bölüm başlığında belirtildiği gibi, Uygur'un çok tekrar ettiği üzere dilin bir çeviri olduğu, öbürü de yine Uygur'un tekrarlamaktan çekinmediği anadile verilen önemdir. Herkes anadiliyle vardır. İnsanı insan yapan anadilidir. İnsan

ona yapışıktır. Bu dilden yoksun insan düşünülemez. Bir bakıma insan olmanın ölçütüdür anadil. "Hegel, kendi dilinde konuşma ve düşünmeyi, bir birey ya da halkın özgürlüğe ulaşmasının koşulu sayar"dı (Altuğ, 2001: 19). Öyle ki, Tanrıtanımaz hoş görülür de, diltanımaz hoş görülmez Uygur'da. Uygur'un söylediğine göre Konfüçyus da bir toplumun verimli kılınması için öncelikle dilin düzeltilmesi gerektiğini söylemiş (2005a: 23). Şu çok önemli Uygur'da: Dil düzgün değilse söyledikleriniz hiçbir zaman söylemek istedikleriniz olmayacaktır. Bu da kötü ilişkiler, verimsiz sonuçlar, çarpık düşünceler, çirkin gidişatlar anlamına gelecektir. Uygur, bu durumda sanat geriler, bilim gelişmez, felsefe anlamını yitirir diye düşünmektedir. Uygur'da dilin düzeltilmesi sorunu devletin dile kurallar getirmesiyle çözülecek bir sorun da değildir. Dil onu kullananların, uzmanca çalışmalar yürütenlerin geliştireceği bir alandır. Platon da Kratylos'ta dili filozofların düzeltilmesi gerektiğini söylüyordu. Uygur için, insan nerede olursa olsun diliyledir, nereye giderse gitsin diliyle gider. Bu yüzden tek başına kalan kimse gerçekte tek değildir, diliyledir. Robinson Crusoe da yalnız değildi, İngilizcesiyleydi ıssız adasında. Gemisi parçalandığında kıyıya tek başına değil diliyle çıkmıştı. Anadilinden ötede olan insan barınağından dışarı atılmış demektir. Barınağından uzaklaşan insan "Kendisi olamıyor artık, yalpalıyor, şaşırıyor, kekemeleşiyor, dilsizleşiyor" (Uygur, 2005a: 16).

Dil öğrenenler bazen ikinci, üçüncü dili de anadili gibi öğrendiklerini söylemektedirler. Uygur'a göre insan ikinci, üçüncü dili anadili düzeyinde öğrenebilir. Fakat insan iki dilde birden düşünemez. Çünkü anadil tektir. Ona göre bir insanın iki anadilinin olması o kişinin aynı anda iki farklı yerde olması anlamına gelir (Uygur, 2005a: 17). İnsanların yanılgısıdır: İki dili anadili gibi bilen iki dilde de düşündüğünü sanır. Oysa az da olsa birisi baskındır, düşünme işinde baskın olan anadildir. Uygur'a göre bir insan çevresindeki şeyleri ikinci dile göre değil anadiline göre fark edecektir. Rüyasını da hayallerini de anadilinde göreceklerdir. "Ölüm döşeğindeki son sözü kuşkusuz

anadilde olacaktır, sonradan öğrendiği dilde değil" (Uygur, 2005a: 17). Uygur anadili belirleyici bir yapı olarak almakla diller arasında üstünlük görmez. Bu tutumuyla da günümüzde çeşitli boğazlaşmalara zemin hazırlayan milliyetçiliğin aşırılıklarına karşı tutum almış olmaktadır. Yazdıklarından açıkça anlaşıldığı üzere dillere ve kültürlere olan düşmanlıklar çoğu kez, tiksinenlerle horlayanların kendi kültürleriyle dillerini, kültürlerin ve dillerin en yücesi, en geçerlisi diye üstün görmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa dil ve kültür farklılıklarına yakından bakıldığında şu görünür: "Her dilin başka bir görkemi, başka bir körlüğü, başka bir yaratıcılığı, başka bir aptallığı vardır" (Uygur, 2006b: 59). Her dilin kendine özgülüğü esastır; bu özgüllük ayrı deyiş ve söyleyişlerin yanında; yaratıcılık, soyutluk, somutluk, canlılık, tikanıklık, erillik, keskinlik, kapalılık, aptallık, sevimsizlik, güleçlik, hırçınlık, kuşatıcılık, pasiflik...olarak kendini gösterir. Böyle bir farklılıkta ve zenginlikte her türlü "tek"li tutumlara karşı olan Uygur'un tek dil, tek din, tek kültür... karşısındaki tavrı da kendini "insan merkezli" bir felsefede göstermektedir. Ona göre "diktatörlükten kurtulmak isteyen her toplum dil öğrenimine ne denli önem verse yeridir" (Uygur, 2005a: 24). Uygur buradaki tutumuyla dillere yapılan baskıların karşısındadır, ona göre değersiz, önemsiz, işlevsiz bir dil yoktur. En küçük toplulukların, en küçük kültürlerin, birimlerin dilleri de gelişmeye açıktır. Bu konudaki "katılığa" karşı şunları da söyler: "Öz dillerini konuşup kullanmada, geliştirip işlemede özgür olmalı uluslar. Dil işlerinde imparatorluk ardında koşmak yüz kızartıcıdır" (Uygur, 2005a: 70).

1.2. Kendinde Şey-Bizim İçin Şey

Unutulmasın ki dil, dil olmayan bir şeyi dil olarak algılamaktadır. Algılanabilir ya da çevrilebilir olmadıkça hiçbir şeyi bilemeyiz. Tüm bilgi çeviriden ibarettir. Ancak bu demek değildir ki dış dünya olgularını algı ya da dil yaratmaktadır. Çünkü dil ya da duyu organları çevrilebilecek

şeyleri varolanlar dünyasında, ifade uygunsa, hazır bulmaktadırlar. Çeviri sonucunda varlığın varolma düzlemi değişmiştir. Şöyle de denebilir: Şeyler varlık düzleminden bilme düzlemine aktarılmıştır. Uygur'un yapıtlarına yakından bakıldığında onun, ilgilendiği tüm yapıları varlık durumundan bilme durumuna getirdiği görülecektir. Dolayısıyla çeviri kavramına getirdiği özgün anlamın dışında dilden, sanattan; demokrasiye, bilim felsefesine, teknikten; günlük yaşamın kavramlarına, fiziğe, siyasete kadar kısacası hangi alanda yazmışsa, yaptığı eylem, varolanı konulaştırmak, bilmenin, düşünmenin konusu yapmaktan başka bir şey olmamıştır. Ayrıca Uygur, üzerinde yeterince durulmamış veya üstü örtülmüş, iyiden iyiye deşilmemiş, derinleştirilmemiş varlıkları gerçek anlamda varlıklar haline getirmeyi felsefe yapma tarzı olarak ortaya koymuştur. Diyor ki o: "Dilim olmasaydı, gerçek mi ya da değil mi, pek belli olmayan karmakarışık bir takım duyumsu, duygumsu haber-alışların dışında hiçti, evrendi, kendimdi, nasıl ayırtına varacaktım henüz 'şey' bile olmayan birtakım şeylerin?" (Uygur, 2003: 113). Bu yüzden Uygur "kendinde şeyleri bizim için şeyler" haline getirmenin felsefesini yapan filozof olarak da değerlendirilebilir. Aslında bu noktada Uygur'un da çeviriden başka bir şey yapmadığı görünmektedir. Çeviride, olan, değiştirilmez, dil kılığına sokulur. Büyük oranda hocası Uygur'un izinden gittiği eserlerinden anlaşılın Betül Çotuksöken de onun görüşünü şöyle yorumluyor: "Temel dayanakları büyük ölçüde dışdünyada bulunan ve dille iletilen kavramlar ve onların anlamca belirlenmeleri, felsefenin yolunu açmaktadır" (1998: 30). Uygur'a göre her varlık durumunu karşılayan dil durumu, bu karşılayışı çeviriciliğine borçludur. Dilin bu çeviriciliğiyle kendisi için olan şeyler bizim için şeyler haline gelirler. Çünkü biz ancak dile çevirdiklerimizi bilebiliyoruz. Dili yalnızca sıradan bir iletişim aracı olarak ele almayan Uygur, Kant'ın zihinsel formlara yüklediği işlevi dile yükleyerek bir paradigma değişikliği gerçekleştirmiştir.

Yazın alanında çok tartışılan konulardan biridir çeviri sorunu. Bir dilde yazılmış metnin

başka bir yazılı dile çevirisi uygun mudur değil midir diye hep tartışılır. Çevrilen kaynakla çeviri metninin özdeş olmayacağını kabul etmek üzere böyle bir çevirinin mümkün olduğunu düşünen Uygur'a göre zaten kendilerini herhangi bir açıdan (nesnel veya değil) varsaydıklarımız dile getirilebiliyorsa, kendi dilimize çevrilebiliyorsa doğaldır ki varlık dünyasının çevirisi olan metin de bir başka dile çevrilebilir (Uygur, 2005a: 42). Dilden dile çevirinin ana kaynağı yansıtmayacağını ileri sürerek çevirinin doğru olmadığını düşünenlere zaten dilin kendisinin ister istemez bir değiştirme hatta bir "bozma" işi olduğu yanıtını verir gibidir Uygur. Dolayısıyla da Uygur'un çeviri sözkonusu olduğunda "hainlik" sözünü kullanması pek ilginçtir (Uygur, 2005a: 42). Uygur'un önemseydiği aydınlardan biri olan Nurullah Ataç da "hainlik" sözünü yine çeviri üzerine ama farklı bağlamda şöyle anmaktadır: "Başka dilden tercüme ettiğiniz güzel bir cümle, sizin dilinizde tatsız bir şey olmuşsa, manaya istediğiniz kadar bağlanın, gene öze hayinlik etmiş olursunuz" (1957: 117).

Çeviri deyince bir dil ortamındaki durumu başka bir dile çevirme anlaşılabilir da aynı dil içinde çeviriler de yapılmaktadır. Bir şiirin bir kısmı ya da tümü aynı dilden düzyazıya çevrildiğinde de şiirin anlamında değişiklik olacağı görülecektir. Yani bir dilde görüneni başka bir dil ortamına aktardığımızda, çevirdiğimiz şey ile çeviri yapıtı hiçbir zaman özdeş olmayacaktır (Uygur, 2005a: 72). Tabii özdeş olmamak temel bazı özelliklerinin benzer olmayacağı anlamına gelmemelidir. Çünkü çevirdiğimiz şeyle çeviri yapıtı arasında ayrılıklar, başkalıklar olsa da bu ayrılık ve başkalık içinde bir kısmî aynılık ve uygunluk aramak ve bulmak mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla "şiirin çevirisi olmaz" ya da "çeviri aslına tıpatıp uygunluktur" gibi katı bir tutum Uygur'un genel anlayışına terstir. Bunun Uygur'un bilgi anlayışına da yansıdığını onun her eserinde görmek mümkündür. Yani Uygur kesin bilgi ile görelî bilgi arasında bir taraf olmaz, bilgi anlayışını bunlar arasındaki gerilimi dikkate alarak oluşturmaya çalışır. Bu tutumu şu açıklamasında açıkça

görülmektedir: "Bir eylemi beğenen de olur beğenmeyen de. Bazıları ters görüşü savunsa da bundan güzel bir şey olamaz bence." Aynı yerde daha da önemlisi şunu söyler Uygur: "Anlaşma kadar anlaşmama da tarihin etmenleri arasında yer alır" (Uygur, 2005a: 72).

Uygur için çeviride esas aldığımız, çevirdiğimiz kaynaktır, bu İngilizceden Türkçeye yapılan bir çeviriye, örneğin "I am hungry" sözünü "ben açım" diye Türkçeye çevirdiğimizde bir İngiliz'in de bir Türk'ün de aynı duygu ve düşünceye kapılması, aynı davranışı göstermesi beklenirse, burada tıpatıp bir uygunluk aranmış olur (Uygur 2005a: 37). Ancak Uygur'dan anlaşıldığı kadarıyla böyle bir uygunluk yoktur çeviriler arasında. Bu noktada sözkonusu olan konu, yukarıda da değinildiği gibi, klasik felsefedeki, günümüzde de olduğu üzere, varlık-söz özdeşliği sorunu ve de genellikle sözün varlığı olduğu gibi gösterip göstermeyeceği konusudur. Ayrıca çeviri sorunu konusunda da çeşitli anlayışların, kuramların olduğu bilinmektedir. Uygur bu iki konuda tartışılan, kabul ya da reddedilen kuram ve anlayışların dışında bir tartışma yürüttüğünü şu sözlerle açıklıyor: "Asıl amacım çeviri üzerine konuşmak değil: genellikle dil olayını araştırıp aydınlatmak istiyorum ben. Çeviriye eğilmemin nedeni de bu. Çeviriyle uğraşıyorsam ... hep dil olayının ne olduğunu daha iyi kavrayayım diye yapıyorum bunu. Çevirinin yapısında derinleştikçe, genellikle dilin varlığı saydamlaşıyor gözümde. Çeviri üzerinde durup düşünmeyen, dil olayına özgü belli başlı niteliklerden bazısını nasıl görür? Dil ile çeviri özel bir ayrılmazlık içindedir. Bence durum açık: dil dediğimiz şeyin kendisi bir bakıma çeviridir" (Uygur, 2005a: 37).

Bilgi anlayışında çeviriyi odak noktası olarak alan Uygur bizi yadırgatacak bir aşırılığa giderek hayvan dünyasının da hatta tüm canlıların da çeviri sorunuyla ilişkili olduğunu düşünür (2005a: 41). Ayrıca Uygur dilin yalnızca varolanı dile getirmedikçe söyledikten sonra varolmasını istediklerimiz, içimizde ve çevremizde gerçekleştirilmeyi tasarladıklarımız da dil yapıtlarında büyük

bir yer tutar görüşlerini ileri sürmektedir (Çotuksöken, 1998: 109). İnsanın temel özellikleri için, onu öbür varlıklardan, canlılardan, hayvanlardan ayıran çeşitli kıstaslar ileri sürülmüştü. Yüz yıl öncesinde, önce insan çevresine hem zihinsel hem de biyolojik olarak uyum sağlayan varlık olarak düşünüldü, daha sonra düşünce öne çıkmış ve insanın düşünen bir varlık olduğu üzerinde durulmuştur, sonraları alet yapması insan olmanın ölçütü olarak ele alındı, giderek insan dil ve konuşma özellikleri olan bir varlık olarak düşünüldü (Çotuksöken, 1998: 109). Uygur ise bu noktadan hareket etmekle beraber insanı insan kılan özelliklerin temeline insanın çeviri yapma yeteneğini koymaktadır. O, her ne kadar çevirinin sınırlarını geniş tutsa da özellikle insanı "çevirici bir varlık" olarak ele almaktadır. Ad vermeler, durumları kavramlaştırmalar gibi yüksek düzeydeki çeviriler dışında çok daha günlük yaşamdan örneklerle konuyu derinleştiren Uygur'a göre birine yaklaşan insanın durup dururken öksürmesi ya da ona selam vermesi, ona nasılsınız demesi şu durumun çevirisidir: Ben buradayım, benimle ilgilenin, birlikte olalım (Uygur, 2005a: 50). Görüldüğü gibi çeviriyi yabancı dilden kendi diline aktarmak olmanın çok ötesinde anlamlarla karşılayan ve de insanın özünün olup olmadığının tartışılır olduğunu düşünen Uygur, eğer insanın özü diye bir şey varsa bunun çeviri yapmak olduğunu söylemektedir. Ona göre insan çevirici/çeviren bir varlık, dil de bir çeviriden ibarettir.

1.3. Dilin Değişmesi Gerçekte Anlamın Değişmesidir

Felsefeyi büyük ölçüde anlam aydınlatması çabası olarak gören Uygur, yaşadığı çağı anlam çağı olarak adlandırmak istemektedir. Düşünce etkinliğinin temel kavramlarından birisi anlam. Uygur, bilgi kuramını dilden giderek oluşturmaya çalıştığı için temel tüm kavramları dilden giderek inceliyor. Ona göre hiçbir sözcük tek anlamlı olmadığı gibi anlam da tek anlamlı değildir. Anlam bir sözcüğün dile getirdiği, gösterdikleri diye belirlenebilir. Ama bu biricik tanım değildir.

Bir sözlükteki bir sözcüğün karşısında yazılanlar da o sözcüğün anlamı olarak kabul edilir. Dahası "Bir sözcüğün kaplamına o sözcüğün anlamı denir" (Uygur, 2005a: 56). Şöyle de söylenebilir: "Anlama ancak anlamın olduğu yerde yani dilde gerçekleşir" (Altuğ, 2002: 8). Çoğu zaman, günlük dilde yanlış olan, anlamsız olanla aynı gösterilir, oysa bir önerme yanlış olabilir ama anlamsız olmayabilir. Uygur sözcüklerin ve anlamın anlamını teke indirmek düşüncesine karşıdır, o bu konuda daha hoşgörülü tutum alır. Ona göre felsefede sorun karmaşık olanı yalınlaştırmak istemek olarak anlaşılrsa da yalınlaştırmada aşırılıklardan kaçınmak gerekir (Uygur, 2005a: 55). Uygur "tek sözcük, tek anlam" ilkesinin yalınlaştırma alışkanlığının ürünü olduğunu söyledikten sonra bunun dil gerçekliğine uygun düşmediğini ileri sürmektedir. Ayrıca Uygur'a göre sözcüklerin tek anlamı sözcüğün temel niteliklerini bildirirse de onun bir de çağrıştırdıkları vardır. "Kendiyle konuşmalar"ında en önemli özelliğinin "tek yönlü olmamak" olduğunu belirten Uygur kendiyle ilgili şunları yazmaktadır: "Tek yönlü değilim. Çeşit çeşit ilgiler ilişkiler, yönelimler, hayranlıklar sürekli yoğurur beni. Kavramın bu anlam kapsamında meraklı, çok-meraklı biriyim" (Uygur, 2003: 123). Kimseyi anlamın anlamı üzerinde uzlaşmaya zorlayamayız. Bu anlamların kişiden kişiye değişeceğini düşünen Uygur "İnsan herşeyin ölçüsüdür" demekten de kaçınmaktadır. Yine de ortak bir ölçüt olması açısından şu sözler önemlidir: "Dil kuralları, dile özgü anlam ve mantığın belirleyicileridir. Kuralların çiğnendiği yerde dilin sözü olamayacağına göre, dilce anlamın-anlamsızın, mantıklının-mantıksızın da sözü olamaz" (Uygur, 2005a: 59). Yine ortak bilginin koşullarından söz eden J.V. Vendryes de "Birini anlamak demek, zihnimize, bizimle konuşan kimseninkine benzer düşünceler doğması demektir. Ve bu ancak daha önceki bilgilerimizde gerçekleşebilir" der (2001: 40). Bunun yanında Uygur tekanamlılığın ancak matematik dilinde geçerli olacağını söylemektedir. Elbette matematikte de her sisteme göre anlamlar değişir. Yani sistem değiştiğinde anlam da değişir. Sözcükler de her dönem aynı şeyi göstermez. Anlam için sözün gösterdiği şeydir dendiğinde, her sözün tüm tarih boyunca aynı şeyi göstermediği de ortaya

çıkar. Ok sözcüğü en eski çağlarda korunma ya da saldırı amacıyla yay'a takılıp fırlatılan savunma ya da saldırı nesnesi olarak anlaşılırken şimdilerde ok sözcüğünden, daha çok bir şeyin hangi yönde olduğunu işaret eden şekil anlaşılır. “Şuradaki ok’a bakınız” dendiğinde kimse yay’a takılıp atılan, savaş ya da saldırı nesnesini anlamaz, orada öyle bir nesne aramaz, düpedüz ok işaretini anlar. Elbette bu tür sözcüklerin önceki anlamları da henüz yürürlükte. Fakat giderek anlamları değişmektedir. İçinde bulunulan "Hız Çağı" ise bu değişimde belirleyici bir role sahiptir. Bu değişmeden, bu hızlıktan dolayıdır ki: "En anlamlı diye bilinen bir dil yapıtı, bir önerme, bir dize, bakarsınız, anlamı olmayan bir ses yığını oluvermiş. Terside olabilir, anlamsız yapıtlar da anlamı olan yapıtlara dönüşüverirler" (Uygur, 2005a: 58).

Dilin değişme kategorisi üzerinde de filozoflar eskiden beri kafa yormuşlardır. Daha 16. yüzyılda Montaigne şunları yazıyordu: "Bizim dilimizin bugüne kadarki sürekli değişmelerine bakılınca, elli yıl sonra şimdiki halinde kalacağını kim umabilir? Hergün elimizden kayıp gidiyor; benim yaşadığım yıllar içinde yarı yarıya değişti" (Montaigne, 1971: 188). Son yüz yıldır yapılan “Türk felsefesi”nde de felsefecilerin bu değişme kategorisi üzerinde önemle durdukları görülmektedir. Her ne kadar eserlerinde özellikle bilim terimlerini Batı dillerindeki biçimleriyle kullanma eğiliminde olan ve Türkiye’de felsefenin kurucularından Takiyettin Mengüşoğlu da dilsel süreçlerin dinamik bir yapıda olduğunu vurgularcasına, bütün olaylar gibi dil de oluş içindedir diyor (Mengüşoğlu, 1986: 112). Türkçenin gelişip bir kültür dili olmasında emeği herkesçe bilinen Macit Gökberk'e göre de "Zaman içinde olduğu gibi kalan, hiç değişmeyen bir dil yoktur. Her dil zamanla az veya çok değişir" (Gökberk, 2004: 103). Nejat Bozkurt da aynı paralelde şu değerlendirmeyi yapıyor: “Dilin hiç değişmediğini düşünmek bir yanılgı olur; insan, toplum ve kültür gibi dil de değişmektedir; ne var ki o, kendini yenilerken eskiyi de içinde barındırır ‘gelecek’ için tasarladıklarını ‘geçmiş’ ten de yararlanarak ‘şimdi’ de kurmaya çalışır” (1990: 2-3). “Türk

felsefesi”nde -Dünya felsefesinde de böyle olduğu söylenebilir- dil felsefesine doğru giderek bir ilgi oluşmaktadır. Bu yüzden de hemen hemen tüm felsefecilerimiz dille Uygur gibi ya doğrudan ilgilenmekte ya da dolaylı olarak dile girmektedirler ve felsefecilerin dili gelişim içinde gördükleri de bir gerçektir. Örneğin yine Takiyettin Mengüşoğlu, günlük dil ile birlikte felsefe dili de çok gelişti, derken de bu değişime dikkati çekmektedir (Mengüşoğlu, 1986: 113). Dolayısıyla bugün Türkçe dilinin dinamik bir yapıda görünmesi ve buna olan ilginin belki de, belki de değil elbette Türk felsefesiyle ve bu tez açısından Uygur'un felsefesiyle çok sıkı bağlantısı bulunmaktadır.

Uygur'un eserleri incelendiğinde tartıştığı her sorunun bir ucunu felsefe tarihine götürdüğü görülecektir. Uygur, anlam konusunda da sorunun Antik'teki ele alınış tarzını belirtmeden geçmiyor. Ona göre başta Platon olmak üzere filozoflar anlamı varolanın dışında (idea) aradılar (Uygur, 2005a: 54). Örneğin Platon'a göre güzel'in anlamı güzel ideasından alınan payla açıklanmalıydı. Uygur için bu arayış çağımızın düşünme sistemine uygun değildir. Her çağın düşünme sisteminin farklı olduğu da buradan çıkar. Bu yüzden de Eskiçağın insanını günümüze getirdiğimizde büyük olasılıkla olup bitenden bir şey anlamayacaktır. Tersine bugünün insanını Eskiçağ koşullarına götürdüğümüzde de oranın düşünme ve bilme ortamına uyum sağlamaz. Unutmamalı ki "bugünkü bir Yunanlı da aynı şekilde, eğer okulda öğrenmeseydi, Platon veya Homeros'un dilinden hemen hiçbir şey anlayamaz" (Porzig, 2003). Uygur'a göre anlamın biricik kaynağı insandır ve de anlam da dilde içerilmiş durumdadır. Yani değişmek demek bütünlüklü bir değişmedir, çağın tüm değerleriyle, özellikleriyle, ruhuyla değişmesi demektir. Uygur'a göre dil yoksa anlam da yok. Uygur, anlamın Grekçeden, logos sözcüğünden geldiğini söyleyerek anlam, mantık ve dil arasında bir özdeşliğin olduğundan hareket etmekte ve Cassirer'in de belirttiği üzere "Her dil bir mantık, her mantık bir dil ortamıdır" (1980: 117) sözüne uygun şekilde düşünmektedir

(Uygur, 2005a: 59). Böylece Uygur, anlamsızlık diye bir şeyin olmadığını anlamsızın da anlamın bir durumu, farklı bir görünümü olduğunu dile getiriyor. Uygur, anlamlı ile anlamsız arasındaki ilişkiyi ise bir karşıtlık ilişkisi olmaktan çok bir koparılmazlık, bir birlikte oluş ilişkisi olarak ele almaktadır (Uygur, 2005a: 59). Çünkü ona göre dil, anlam kadar anlamsızın da ortamıdır. 20. yüzyılda anlamın anlamının daha da genişlediğini düşünmek gerekmektedir. Camus, Beckett, Ionesco gibi yazın kişileri ifade uygunsa, anlamı anlamsızda vermeye çalışan kişiler olarak "Anlam Çağı"nın öncüleri oldular (Uygur, 2005a: 61).

1.4. Anadildeki Felsefe

"Bu dünyadan göçüp giderken kimbilir kimler neleri özleyeceklerini düşünüp üzülürler. Bense, dilimden, anadilimden yoksun kalacağım diye yanarım" (Uygur, 2004: 99).

Genellikle "düşünme üzerine düşünme" olarak da ifade edilebilen felsefe kavramı Uygur'da dünya görüşü ve dil bağlamında sorun haline getirilir. Uygur'a göre her dilin bir felsefesi vardır. Fakat dil, felsefe demek değildir. Felsefe, konuşulan dilde hazır değildir. Dilden giderek felsefe yapılır, her dilin de kendine özgü felsefesi olduğundan bir dilde yapılan felsefe de o dilin yapısına göre kurulur. Bu yüzden Uygur'a göre dil ile felsefe arasında karşılıklı bir ilişki, bir koşutluk oluşmaktadır. Felsefenin dünya görüşüyle ilişkisini araştıran Uygur'a göre "felsefe ile dünyagörüşü eşanlımlı uğraşlar değil"dir (Uygur, 2005a: 81). Hem felsefe yapmada hem de dünyagörüşünün oluşmasında dil belirleyici bir yerde durmakla beraber, Uygur açısından dünyagörüşü dilde yansır; tümüyle dil dünya görüşüdür sonucu çıkmaktadır (Uygur, 2005a: 83). Yine de Uygur bunlar arasında bir özdeşliğin bulunmadığını söylemeye eğilimlidir. En temelde dil olmakla beraber dil ve başka ögeler dünyagörüşünü oluşturur. Bu noktada başka ögeler önemlidir. Felsefenin yeri de çoğu

kez dünyagörüşlerinin ötesinde oluşur (Uygur, 2005a: 82). E.Cassirer de diller arasındaki ayrımı, Humboldt'a dayanarak dünya-görüşleri arasındaki ayrım olarak görmektedir (1980: 117). Tanımlamadan uzak dursa da Uygur, kısmen tanımlara da başvurmuştur. Felsefeyi belli karışıklıklara düzen getirme denemesi olarak tanımlarken dünyagörüşü için de şunları yazmıştır: "Bir dilin dünyagörüşü, o dilin dünya-yorumu, dünyanın o dille, o dildeki kuruluşu, düzenlenişi, dünyanın o dili konuşanlarca büründüğü biçimdir" (Uygur, 2005a: 81). Dünyagörüşü, dil ve felsefe ilişkisi "bölük-pörçük felsefe" bağlamında yeniden ele alınacağından şimdilik sadece değinmek yeterli görülmüştür.

Anadil konusu felsefenin özellikle Yeniçağ'dan itibaren önemli bir sorunu olmuştur. Filozoflar anadili konusunda çok kez hemfikir olmadılar, ama giderek aynı noktaya doğru gelindiği de görülmektedir. Yani: anadilin önemli olduğu. Örneğin Leibniz ya evrensel bir dil arzuluyordu ya da Latince yazmanın önemine inanıyordu. Almancayı tutmuyordu. Descartes ise evrensel bir dil düşlese de bu noktada farklı düşüncelere de sahipti: "Eğer hocalarımın dili olan Latince değil de, yurdumun dili olan Fransızca yazıyorsam, bunun nedeni saflığını hiç kaybetmemiş doğal akıllarını kullanan kimselerin, görüşlerim hakkında, yalnızca eski kitaplara inananlardan daha iyi yargıda bulunacaklarını umuyor olmamdır" (Descartes, 1994: 70). Türk dili ve Türkçe felsefe konusunu ele aldığı çalışmasında Uygur da şunları söylemekte: "Bir ülkedeki felsefenin durumu, gidişi, gelişmesi o felsefenin ortaya çıktığı dile bağlıdır varlıkça. Dil-ötesi bir felsefeden, dil öncesi ya da dil-sonrası bir felsefeden, ancak sözünü edebildiğimiz oranda haberimiz olur. Felsefe olarak felsefe, özü gereği dille, dilde kendini dışavurur. "Buna göre 'Türk felsefesi' Türkçe, Türkçeyle, Türkçede kendini gösteren felsefedir" (Uygur, 2002a: 77). Gerek Macit Gökberk ve Bedia Akarsu gerekse birçok Türk felsefecisi gibi Uygur da insanın ancak kendi dilinde (anadil) yüksek düzeyde düşünme ve felsefe yapma imkânı bulacağına inanmaktadır. Bu anlayış da anadili odak alarak

felsefe yapan felsefecilerimiz için ortak bir izlek durumundadır. Yani bu izleğe göre herkes için en yüksek düzeyde düşünme ve kavrayış ortaya koymanın yolu, kökeni, bağlantısı bilinmeyen diller değil, anadildir. Gökberk, herkes için en anlaşılır dil, kendi anadilidir derken pek haklıdır (2004: 112).

Dünyagörüşünün meydana gelişinde farklı değerler işe karışır, bunlar; insanın üzerinde yaşadığı ve içindeki kurdu kuşuyla doğa çevresi, yaşama koşullarıdır. Uygur'un dil, felsefe ve dünyagörüşü konusunda söyledikleri bize şu değerlendirmeyi yapma imkanı verir: Bir dilin içine doğmak insanın elinde olmamasına rağmen dünya görüşünün oluşmasında insan etkinleşir ve de felsefe yapma tümüyle insan etkinliği olarak ortaya çıkar. Bir başka deyişle: insan dilden önce gelir, felsefe dille yapılır, düşünme dille gerçekleşir, dilde gerçekleşir. Burada insanı dilden önceye koyan tutumuyla aynı zamanda insana önem veren yaklaşım içindedir Uygur. Bunu onun birçok denemesinde görmek mümkündür.

1.5. Anadilin Sınırlandırıcı Gücü

Anadili olmayan hiçbir insan topluluğuna da, anadili olamayan bir insana da rastlamak mümkün değildir (Uygur, 2005a: 13). Uygur varolanların her dilde başka biçimde dile getirildiğini belirtirken, bunun da nedenini her dilin kendine göre bir mantığının olmasına bağlamaktadır. Ona göre neleri düşüneceğimizi, daha biz düşünmeden önce ortaklaşa dilimiz düşünmüştür. Yani insanların neyi, nasıl düşüneceklerini, bir bakıma kendilerinden önce anadilleri belirlemiştir. (Uygur, 2005a: 89). Dilleri duyu organlarına yansıtışı açısından da ele alan Uygur bazı dillerin, örneğin Türkçenin, bazı sözcüklerinin işitme duyusundan hareketle oluştuğunu ileri sürüyor. Türkçedeki "çağlayan" sözcüğü suyun yüksek bir yerden akması/düşmesi sonucu çıkardığı sestem

giderek oluşmuştur. Oysa aynı sözcüğü Alman ya da Fransız işiterek değil de görerek adlandırmaktadır. Çünkü Alman onu yukarıdan düşme durumu olarak kavriyor. Bu noktada da Eskiçağ'dan beri tartışılan ad ile adlandırılanın ne derece "özdeş" olacağı tartışması karşımıza çıkmakta ve Uygur açısından bir çözüme kavuşmuş olmaktadır. Çünkü Uygur için hiçbir dilin adlandırmasının tek doğru olduğu düşünülemez, her dil kendince doğru olur. Çünkü görme üzerinden yapılan adlandırmanın işitme üzerinden yapılan adlandırmadan daha gerçekçi olmasının hiçbir mantıksal ve bilimsel gerekçesi yoktur. Şöyle ki: "Doğadaki belli bir görünümü, Türkçe, bir ses olayı olarak yorumlamış; olay, bir deyim Türk'ün kulağına çarpmış, olayı Türk kulağıyla yakalamış; Fransız ise, bazı Avrupa dilleriyle birlikte herşeyden önce gözleriyle ilgilenmiş olayla, olaya gözle dikkat etmenin vargısını bildirmiş" (Uygur, 2005a: 84-85). Yine de sözcükleri duyu organlarıyla ilişkisi açısından ele alan Uygur için, "çağlayan" sözcüğünün Türkçede işitmeden giderek oluşmuş olması Türkçenin "ses" merkezli bir dil olduğu anlamına gelmez. Başka sözcüklerde farklı koşullarla ilgili olabilir. Çünkü yalnızca bir örneğe bakarak bunun bir genellik oluşturduğunu, Türk'ün bir ses varlığı/insanı olduğunu söylemek aşırılıktan başka bir şey değildir Uygur açısından. "Nitekim dünyayı dile getirmelerinde, Türkçe, bir tek kulağın değil, yerine göre gözün, elin, burnun, ama yalnız bunlarla kalmayıp daha da başka algılama ortamlarının etkinliğinde biçim kazanmıştır" (Uygur, 2005a: 85). Buradaki farklılıktan dolayı bir dilin yalnızca bir dünyagörüşünü yansıttığı da söylenemez.

Uygur'dan anlaşılan, bir yandan diller farklı ise algılayışların, kavrayışların da farklı olacağıdır, bir yandan da aynı dilde de kavrayış farklılıklarının mümkün olmasıdır. Mesela İngiliz deneyci ve analitik düşünmeye yatkın olur da; Fransız yöntemli ve sistematik; Alman spekülâtif, kuramsal ve düzenli düşünmeye yatkın olur. Kant'ın düzenliliği de buradan geliyor olmalı. Uygur anlatıyor: "Kant'ın hangi saatte nerede olduğu kesinlikle bilindiğinden, çok kimse Kant'a göre

ayarlardı saatini. Bir tek gün aksamış Kant'ın gezisi. Könisberg'te yıllarca sözü edilmişti bu olağanüstü olayın. Sonradan öğrenmişler ki, Kant kendisi anlatmış, Rousseau'nun Emile'ini okuyormuş, bitirmeden bırakamamış elinden" (Uygur, 1989: 284-285). Bu, basit bir anekdot olarak anlaşılacak yerine bir toplumun davranış tarzını, okumaya olan düşkünlüğünü göstermesi olarak anlaşılmalıdır. Yine örneğin Çincenin de somut bir mantığa elverişli olduğu söylenir (Uygur, 2005a: 90) Bu, Uygur'un "anadilde düşünülür" tezine uygun bir değerlendirme olsa gerektir. Peki aynı dil içinde mutlaka tek kavramlaştırma biçimi mi geçerlidir? Bu soruya Uygur "hayır" diye cevap verecektir. Çünkü "James'in pragmatist, Mill'in empirist, Shaftesbury'nin idealist, Russell'ın pozitivist "dünyagörüşü" hep aynı İngiliz dilinde barınmaktadır" (Uygur, 2005a: 87). Bu durumda aynı dil içine doğan insanların o dilin "dünyagörüşü"nü paylaşmadıkları gibi bir tabloyla karşılaşırız. Uygur'un dil ve kültürden kalkarak yaptığı akıl yürütmeye paralel olarak Ziya Gökalp'ın şu saptaması da vurgulanabilir: "Yunanlılar estetikte, Romalılar hukukta, Yahudiler ve Araplar dinde, Fransızlar edebiyatta, Anglo-Saksonlar iktisatta, Almanlar musiki ile felsefede, Türkler de ahlakta birinciliği kazanmışlardır" (1999: 151). Görüldüğü gibi dil Uygur'da çok katlı karmaşık bir yapı olarak ortaya konmaktadır. Sorunun karmaşıklığının yanında Uygur'un tutumunda da tek yönlü, tek taraflı, tümcü, sınırlandırıcı olmama kaygısından dolayı bazı görüşlerini anlamakta belli bir zorluk da ortaya çıkmaktadır. Örneğin Uygur'un "dünyagörüşü"nü dile eşitlediği biçiminde bir okuma yapılabileceği gibi, bunların iyiden iyiye ayrı yapılar oldukları yönünde de bir okuma yapmak mümkündür.

1.6. Ad Verme, İnsana Özgü Bir Etkinliktir

İnsan için yalnızca dünyayı bilmek diye bir şey yok. Etkendir insan, eyler, iş de görür. Eylem, insanın; hem insan tekinin hem de insan kuşaklarının olanca genişliğiyle zamanda, uzayda

yönelmesini sağlayıp güder. Böylesine köklü bir insan başarısı da işte dile yapışıktır (Uygur, 2005a: 21-22)

"Adını bağışla yiğidim" diye bir söz kullanılır Türkçede. Halk düzeyinde bir söyleyiştir. Adını söyleyen kişi kendini tanıtmış olacak, kendini ele verecek, saklısı gizlisi kalmayacaktır. Burada ad ile kişinin iyiden iyiye özdeşleştiği varsayılır. Türk toplumunda doğan çocuklara ad koyma çok sorun edilen bir konudur ve gelenek haline gelmiştir. Beğenisi yüksek adlar, olumlu sıfatlar, çiçek adları, iyimser sözler ad olarak çocuklara verilir. Örneğin çocuğa "Zeki" adı verilir, barış yanlısı bir aile çocuğuna "Barış" adını uygun görür, birden fazla kız çocuğu olan çiftler yeni doğan kızlarına "Songül" adını verirler, her doğan çocukları öldüğünde aileler yeni çocuklarına "Dursun" adını yakıştırırlar. Bu durum toplumun adla gerçekliği özdeşleştirdiğini düşündürür. Ad sorunu felsefenin, özellikle Ortaçağ felsefesinin önemli sorunlarından biri olur: Adcılık (Nominalizm), Gerçekçilik (Realizm), Kavramcılık (Konseptüalizm) tartışması esasen adların gerçek olup olmadığı tartışmasıdır. Dilden giderek yapılan her felsefenin de önemli tartışma konularından biridir ad. İnsan ad vermek sayesinde ad verdikleriyle kendini ayırmış olur. "Adlarla donanmadan, adlandırma başarılarını kuşaktan kuşağa aktarmadan yeryüzünün binbir tehlikesi içinde barınmaz insan" (Uygur, 2005a: 92). Her ad neye yakıştırılıyorsa, onunla özdeş olmazsa da onun yerini tutar. "Özdeş olmazsa" demekle Uygur Platon'dan ayrı düşer. Çünkü Uygur'dan "adı bilen nesneyi de bilir" gibi bir sonuç çıkmaz. Oysa Platon "adları bilen bir kimse nesnelere de bilir" sonucuna varıyordu (Platon, 1989: 115). Aristoteles de sözcükler şeyleri gösterir diyordu (Aristoteles, 2004: 166). Uygur için ad neyin adıysa onun yerini tutmaya yaramaktadır (Uygur, 2005a: 93).

Uygur, ad vermenin insan başarılarından en önemlisi olduğunu, bu yeteneğin doğa ya da Tanrı

vergi olmadığı düşünerek, insanın hayvandan farklı sayılmasının en önemli ölçütü olarak ad vermeyi görüyor. İnsan merkezci tutumu açıkça görünen Uygur için gerçekten de dilin gerisindeki temeli, dili kullanan insanı her aşamada ana kaynak olarak ele almalıdır (2005a: 61). Ona göre papağanlar ya da yunuslar birtakım sesler çıkarıyor olabilirler. Bu seslerin nesnelere adlandırma olarak görülmemesi gerekir. Çünkü ad vermek aynı zamanda adları değişik düzeneklerde birbiriyle ilişkiye sokmayı gerektirir ki bu anlamda adlandırma yalnızca insana özgüdür. Eğer papağan ve yunus örneğinde olduğu gibi hayvanların da insanlar gibi adlandırma yaptığı düşünülürse hayvanları da insan dünyasının üyeleri saymak durumunda kalınır. Bu durumda da bir bakıma dilin ürünü olan bir kültürün yaratılmasını da hayvandan beklememiz gerekir. Taylan Altuğ da dilin insan ve hayvanla ilgisini şöyle açıklıyor: "Dünyası olan biricik canlı varlık insandır. Hayvanın bir yaşama çevresi vardır, fakat bir dünyası yoktur. Çünkü hayvanın bir dili yoktur" (Altuğ, 2002: 7). Hayvanla insan farkı tek nedene indirilemezse de Uygur için diğer nedenler üzerinde de en büyük etkiyi yapan dildir. Çünkü onda hayvanı insandan ayıran adım, dilin ortaya çıkardığı uçurumdur (Uygur, 2005a: 93). Kültür de insanı hayvandan ayıran önemli bir özelliktir. İnsan bir kültür varlığıdır dersek bu, Uygur'la örtüşen bir görüş olur. Ama kültür de dilden giderek oluşmaktadır. Uygur'da insan olmanın en büyük buluşu dil olmasına rağmen o dilin bulunuşundan önce yaşamış olan insan atalarına da tam anlamıyla insan olarak bakmaz (Uygur, 2005a: 97). Böylece insanı dilsiz tasarlayamayan Uygur'da en gelişkin hayvanlar dilden ve dolayısıyla insan dünyasından uzak kalır. Bunun yanında dili oluşmamış çocuklar ve dilin bulunuşundan önce yaşamış atalarımız da insan dünyasının dışında kalırlar. Dilin bu olumlu yönüyle birlikte iletişimde sorun yaratan, yalana, yanlışla olanak veren bir yanı da vardır. Öyle ki, dil ortamı dışında yanlışla, yalana pek bir yer yoktur demekten kendini alamaz Uygur (Uygur, 2005a: 22).

“İnsan dili olan bir varlıktır” dediğimizde, ki öyledir, yalan yanlış söylemenin de dilde

gerçekleştğini gözönünde bulundurmuş oluruz. Bu durumda “insan yalan ve yanlış söyleyebilen bir varlıktır” da olur. İlla yalan söyler anlamında değil, ona dil yeteneğinden dolayı yalan-yanlış söyleme potansiyeli taşıyan bir varlıktır da diyebiliriz. Akıl varlığı olduğu halde belli bir bilinç taşımayan çocuklar, hastalar ve burada üzerinde durulan hayvanların yalan-yanlış söylemeleri, bu yetenekten yoksun oldukları için, mümkün olmaz. Bir bakıma doğa hayvanı yalan söyleme yeteneğinden yoksun bırakmıştır. Dil bir uzlaşma dayanıyorsa, ki dayanıyor, hayvanların dili doğal uzlaşma dayanmakla kültürel uzlaşma dayanan insan dilinden ayrılmaktadır. Demek ki doğal uzlaşımli dilde yalan yanlış yoktur. Sadece hayvan hastaysa kendinden beklenmeyen bir davranış gösterebilir, o kadar (Soykan, 2003: 201-208). Yine de dili eleştirmeye gönlü pek de razı gelmeyen Uygur'a göre yalan, yanlış, her türlü bulanıklık, kirli yargılar çoğun dilden çok dili kullananlardan ileri gelir (Uygur, 2005a: 22).

Adları nesnelere özet olarak düşünen Uygur için bir şeye ad vermek, satışa sunulan bir metanın üzerine yafta koymaya benzer (2005a: 93-94). Yafta o malla ilgili alıcıyı bilinçlendirdiği, yönlendirdiği gibi nesnelere adları da o nesnelere konusunda insanı bilinçlendirir. Yani kırmızı ışık, hız limiti, dikkat göstergeleri bir sürücüyü nasıl yararlı oluyorsa adlar da insanlara öyle yararlı olurlar. Bu durumda nesnelere insan arasındaki ilişkinin adlar üzerinden kurulduğunu görürüz. Uygur için insanla insan arasındaki ilişki de zaten dil üzerinden, adlar üzerinden yürümektedir. Bu nesne adları şimdimizin de geleceğimizin de yöneticisi durumundadırlar (Uygur, 2005a: 94). Uygur'a göre dil tek kişiye özgü değildir. Dil topluma aittir. İnsanın dil potansiyeli taşıyan bir varlık olduğunu düşünen Uygur'a göre farklı dilde iki kişi bir araya gelse ortak bir dil üretirler. Uygur'da insan dilsiz yapamaz, dil yoksa insan da yok. Adlar verilerek dil potansiyeli adeta görünüşe çıkmış olur. Adlar nesnelere özetlerken nesnelere en belirgin özelliklerini de yansıtmış olmaktadır. Kısacası biz dış dünyayı, oradaki varlıklara, olgulara, devinimlere verdiğimiz

adlarla, anadilimizin anlayış ve anlatış yolundan giderek dile getiririz (Aksan, 2003: 151). Dil tek kişinin değil topluluğun dili olduğu için aynı dilde nesnelere herkes aynı adla çağıracağından kimse "sıcak su" yazan musluktan, bir bozukluk olmadıkça, buz gibi bir su gelmesini bekleyemez (Uygur, 2005a: 94).

1.7. Dilsiz Düşünülebilir mi?

Felsefe tarihinde birbirine bağlı iki önemli sorundan biri varlık ile dil ilişkisi sorunu, diğeri de dil ile düşünce arasındaki ilişki sorunudur. Uygur da dil ile düşünce arasındaki ilişkiyi sorun yapıyor. "Dildeki Felsefe" adlı makalesinde, bu konu üzerindeki oluşan soruları "karmaşık sorular" olarak belirledikten sonra bu soruların bir çırpıda çözülecek sorular olmadığını söylüyor (Uygur, 2005a: 88). Dolayısıyla kişisellikten yola çıkarak şu çok ilginç belirlemeyi yapmaktadır: "Dilsiz düşünemiyorum" (Uygur, 2005a: 88). Ona göre sözcükler ortamının dışında düşünme yok. Yani dil yoksa düşünme yok düşünme yoksa dil yok. Onda dil düşünmeyi düşünme dili yoğuruyor. Aralarında bir ayrılmazlık var. Zihinde düşünme oluşmuşsa dil oluşmuş demektir. Zihindeki çağrışımları ne dil olarak ne de düşünme olarak ele alabiliriz. Taylan Altuğ da dilin hem düşüncenin hem duygunun kuruluşunu sağladığını yazıyor (2002: 17). Uygur, "çağrışımların rastgele gidişi"nden söz ediyor ki bu bize şunu söyleme imkanı verir: İnsan kimi zaman zihnindeki çağrışımları düşünme olarak, dil olarak, bilme olarak görür, sıra dile getirmeye, yazmaya geldiğinde bir sonuç alamaz. Çünkü onlar bilgi değildir, henüz bilgi düzeyinde oluşmamışlardır, dolayısıyla dil de, düşünce de değildirler. Fakat dil ve düşünmeye dönüşmesine ifade uygunsa ramak kalmıştır. Bu noktada düşünme doğru düşünme olarak ortaya çıkar Uygur'da. Vendryes de dil-düşünme ilişkisine dair, düşünmek için dil gereklidir, düşünceyi ifade edebilecek bir kalıp olmayan yerde düşünce de olmaz ifadelerini kullanmaktadır (2001: 27). Leibniz de dili zihnin ya da

düşünmenin aynası olarak görürken bu ikisi arasındaki diyalektik bağa parmak basıyordu. Afşar Timuçin de Leibniz'in ve Uygur'un izini sürercesine dili düşüncenin aynası olarak belirledikten sonra şunları yazıyor: "Düşünce karmaşıklaştıkça ya da daha doğrusu karışıklaştıkça dil de ne kadar düzgün kullanılmış olursa olsun içinden çıkılmaz bir söz dizini özelliği göstermektedir" (1990: 2-3). Dil felsefesine yoğun emek veren Arda Denkel de bazı farklılıklarla beraber "dil ve düşünce arasında bir koşutluk olduğu kabul edilebilir bir görüştür" açıklamasını yapmıştır (1981: 20). Bu noktada, dil ile düşünme ayrılmaz diyen Uygur, bir adım daha öteye gitmekte ve giderek dilin düşünceyi tetikleyen özelliğine şu sözlerle vurgu yapmaktadır: "Günlük düşünceler, bilim-öncesindeki düşünce ürünleri, hatta bazı bilimsel doğrular, bütün bunların ortaya çıktığı dillerin derinden damgasını taşıyor bence" (Uygur, 2005a: 88).

Dil, bir bakıma sözcüklerdir, sözcük öbekleridir ve önermelerdir. Sözcüklerin düşünme üzerine etkisi tartışmalı bir sorundur. Sözcüklerin düşünceyi yönlendirdiğine, koşulladığına inanılmaktadır. Kültür ürünlerinin verimsizliğini dildeki sözcüklerin sayısıyla, yetersizliğiyle ilişkilendirmek ise insanın bilinen zaaflarından. Uygur, Türkçeye kıyaslanamayacak kadar çok sözcüğe sahip olan İngiliz filozoflarının da aynı şikayette bulduklarını yazmaktadır (2005a: 16). Demek ki sorun dilde değil, sözcüklerde değil, onu kullanan, bilim, sanat, edebiyat yapan aydınların tutumundadır. Dahası dildeki, fakirliği zenginliği dillerin kendilerinde aramadan önce, o dilleri konuşan toplumun durumunda aramalıyız (Aksoy, 1962: 31). Uygur'un Geist örneğini vermesi pek öğreticidir: "Almancada bu sözcük olmasaydı yalnız filozof Hegel efendinin değil, sokakta, kahvede karşımıza çıkan bir Alman'ın da bugün bu sözcüğe başvurarak düşündükleri, salt bu sözcüğün eksikliğinden ötürü bambaşka bir kılığa bürünecekti" (Uygur, 2005a: 88). Burada sözcüğün olumlu anlamı sözkonusu edilse de Uygur yine aynı sözcüğü Alman düşünce sisteminde birtakım karanlık felsefelerin de ortaya çıkmasının nedeni olarak görür. Demek ki sözcükler

"doğru" ve "yanlış" yapmaya olanak veriyor. Aynı sözcükle hem "açık" hem "kapalı" felsefeler yapılabiliyor. Sorun, düşünme ya da dil olarak görünen çağrışımları dile ya da düşünmeye çevirmektir. Burada farklı bağlamda da olsa bilim öncesi bilim sonrası dil ürünlerinden söz eden Uygur'a göre "Günlük düşünceler, bilim öncesindeki düşünce ürünleri, ve hatta bazı bilimsel doğrular, bütün bunların ortaya çıktığı dillerin derinden damgasını taşır" (Uygur, 2005a: 88). Farkında olduğumuz ya da olmadığımız alışkanlıklarımız, özümüzden ayıramadıklarımız bu dilin etkisiyledir. Dilsiz düşünülemez. Her türlü düşünce ve davranışımızda dilin bizi sessizce, Uygur'un ifadesiyle kendini sezdirmeden, yönlendirdiğini hissederiz, her türlü yapıp etmemizde anadilimizden bir şeyler bulunur. Dildeki felsefe'yle altı çizilmek istenen düşünce budur: Her anadilin kendince düşünme, anlama tarzı ve mantığı vardır. Dolayısıyla Uygur'un "Her şeyi dilin kendisi düşünür. Neleri düşüneceğimizi, daha biz düşünmeden önce ortaklaşa dilimiz düşünmüştür" biçimindeki saptamasının altı çizilmelidir (2005a: 89).

Dil farklılığı farklı kavrayışlar getirir, bununla beraber aynı dil bütün o dilin üyelerinde aynı düşünce dünyasının oluşmasını sağlamaz. Her insanın kendine özgü bir düşünce dünyası da olur. İnsan öldüğünde özgün ya da öznel dünya sona erer ama nesnel dünya varlığını sürdürür. Öznel dünya, nesnel dünya belirlemesi dikkate değerdir Uygur'un: "Benimle birlikte yok olacak olan dünya, bu dünya değil. Benim kendi dünyam (...) Herkesin dünyası gibi benim kendi dünyam da biricik bir dünya: benimle, benden sonra yok. Yalnızca bana özgü bir dünya bu. Gerçek açık: ne kadar insan varsa, böylesi o kadar özgün dünya var. Göçüp gidenlerin dünyası, geçmiş dünyalar; yaşayanlarınkı, geçerliğı olan dünyalar. Bu özgün dünyalarla o nesnel diye adlandırılan dünya, karmakarışık iletişimlerle içiçe (...) Bunalımda öznel dünyam: bir bunalım geçiriyorum" (Uygur, 1997: 85-86). Uygur'un bu anlayışı Karl Popper'in "Üç Dünya Kuramı"nı anımsatır. Popper de kuramını, fiziksel dünya, insan ürünü olan dünya ve insan zihninin dünyası diye açıklıyordu (Jean

Baudouin, 2003:16). Uygur'un öznel ve nesnel dünya ayrımı şunu gösterebilir: İnsanın diliyle düşüncesiyle dışdünyaya "uygun" bir tasarımı olmaktadır. Fakat insanın dışdünyaya yani nesnel dünyaya "uygun" olmayan, metafizik kavramlar; Tanrı, canavar, kanatlı at gibi bir anlamda uydurmalar, yakıştırma kavramlar da icat ettiği ve bunları nesnel dünyada varmış gibi algıladığı bilinmektedir. Oysa bu "icatların" zihnin bir yaratısı ya da "uydurması" olduğu Uygur'un yaptığı ayrımında anlaşılır hale gelmektedir. Demek ki insan öldüğünde bu anlamdaki metafizik varlıklar (Tanrı, Melek) ontolojik varlıklar olmadıkları için var olmayacaklardır. Oysa Uygur'un nesnel dünya dediği, insana rağmen vardır (Uygur, 1997: 85-86).

1.8. Dilbirliği Sorunu ya da Evrensel Dil

Görüşlerinin anlaşılabilirliğine önem vermesinin yanısıra Uygur, mitolojiden, felsefe tarihinden, folklordan, insan bilimlerinden, sosyal bilimlerden yararlanmaya büyük özen göstermektedir. Tekdil konusunda etkili olmak için Tevrat'taki şu Babil söylencesini anar: En eskiden insanlar tek dil konuştukları için birlik halindeydiler, iyi geçiniyorlar, ilerliyorlardı. Bir gün bir tepesi göğü yaran bir gökdelen (Babil Kulesi) yapmaya karar verdiler. Kulenin ucu gökyüzüne doğru ilerlediğinde Tanrının dikkatini çekti. Tanrı bu birlik ve beraberliğin nedeninin ortak dil olduğunu anladı ve ancak onların dillerini farklılaştırarak öfkesini dindirebildi, kule de yarıda kaldı (Uygur, 2005a: 62). Önce şu: Uygur, dil farklılıklarını dinsel söylencelere bürünmüş ifadelerden ibaret gören bir filozof değil. Sonra: Uygur dillerin kökenini araştırmıyor, bu araştırmadan eli boş döneceğini biliyor. Bu soruları yanıtsız bırakmanın yanlış yanıt vermekten daha önemli olduğunu düşünüyor (Uygur, 2005a: 62-63). Söylenceden çıkan sonuca bakılırsa kusursuz bir dille ve bu dilde birliği sağladığımızda Tanrıya bile "kafa tutabilirsiniz". Evrenselliği düşünülen kusursuz dil tartışmasının kökü Umberto Eco'ya göre Ortaçağ'a uzanmaktadır: "Hıristiyan Ortaçağ Avrupası'nın

bir kusursuz dil tasarısını sistematik olarak ele aldığı ilk metin, Dante Alighieri'nin olasılıkla 1303 ile 1305 yılları arasında yazdığı *De vulgari eloquentia*'sıdır" (Eco, 1993: 45). Dilbirliği sorununu günümüze getiren Uygur, dilbirliğinin gerekli olduğuna işaret eden bu yoruma katılmaz. Dilbirliğinin, farklı dillerdeki kişilerin, toplumların birbirini anlamakta bazı kolaylıkları olacağını düşünse de bilimin, sanatın, felsefenin gelişmesini dünya dilbirliğine, evrensel dile bağlamaz, bilimin ilerlemesini, barışın sağlanmasını da. Bunlar dilbirliğiyle üstesinden gelinecek şeyler değil Uygur'da. Uygur asıl olarak dilbirliğine karşı olduğunu söylemez, dilbirliğini savunanların gerekçelerinin zayıflığını ve geçersizliğini tartışır. Kısacası ona göre kültür atılımlarını dilbirliğine bağlamak iler tutar yanı olmayan bir savdır.

Uygur'dan dünya dilbirliği konusunda anlaşılan şudur: Felsefe tarihinde tek, genel geçer, evrensel bir dil arama/kurma mücadelesi verilmiştir, Bacon, Descartes, Leibniz bunlardan bazılarıdır (Uygur, 2005a: 69). Aydınlanmacıların da kimileri tüm toplumların ortak kullanabileceği yapma bir dilin peşine düşmüşlerdi. "Her şeyi akla bağlayan 17. ve 18. yüzyılların akılcı felsefesi dili bu bakımdan ele almış, her zaman bir ve aynı kalan bilginin birliği ülküsünü dile aktarmak istemiştir. *Mathesis Universalis* isteği yanında bir de *Lingua Universalis* isteği ortaya çıkmıştır" (Akarsu, 1987: 52). Fakat tüm bu ortak dil arayıcıları çabalarından elleri boş dönmüşlerdir. İnsanlar, yazarıyla, filozofuyla, ozanıyla, tek dil olursa daha verimli eser üreteceklerine inanırlar, oysa bu insanların ortak yanılgılarıdır. Eğer dil çeşitliliği düşünmenin önünde bir engel olsaydı, bilim, sanat , felsefe... bugünkü düzeyde gelişmiş olmazdı. Uygur'a göre dil birliği olursa bugünkünden daha yüksek ürünlerin ortaya çıkacağını söylemek ise ezbere düşünmekten başka bir şey değildir. Çünkü tek dil bugünkünden daha verimsiz sonuçlar da getirebilir. Bu noktada sorun yine insanı merkeze almakla açıklanabiliyor. Uygur'a göre kültürü yaratan insan; kültürün yükünü kaldırmayı göze alan insan oldukça eldeki dille yüksek düzeyde

ürünler ortaya konacak, kültürler yaratılacaktır. Yani nasıl ki yaşamak kadar, belki de daha çok, nasıl yaşadığımız önemliyse hangi dile doğduğumuzdan daha çok önemli olan dili ne oranda verimli kıldığımızdır (Uygur, 2005a: 70). Zaten önemli olan da nitelikli ürünler verebilmektir. Niteliksiz bir eserin herkesin bildiği bir dilde ortaya çıkmasının benimsenir hiç bir gerekçesi olamaz. Uygur'a göre dünya dilbirliğini düşlemek iyi bir dilek olmaktan öte bir şey değildir. Uygur şunu demektedir: "Değişik ulusal dillerin yerine, bütün ulusların konuştuğu birtek dili koyma işini, insanlara kaçınılmaz bir ödev olarak buyurmak gelmiyor doğrusu içimden" (Uygur, 2005a: 68). Nitekim Eco da *Avrupa Kültürü* adlı yapıtının başında şunu demiştir: "Elbette, burada sergilenen tuhaf düşünceyi izlemenizi ve evrensel dil düşüne kapılmanızı önermem size" (Eco, 1993: 7). Yine de Uygur'a göre dilbirliğinin yararını tümüyle reddedemeyiz, ama yüzlerce ögeyi içererek tartışılan kültürün yükseltilmesi sorununu, günümüzde çok önemli olan barış sorununu yalnızca dilbirliği sınırları içinde tartışmak abesle iştigal etmekten başka bir anlama gelmez. Dilbirliği pratikte de mümkün değil. Herkesin kendi dilinin ortak dil olmasını istediğini düşünün, giderilemez bir zorluk. İnsanların ortak dil olarak İngilizceyi düşünmeye yatkın olduklarını söyleyen Uygur, bir dilin kendi dilini önemseyerek ortak dil olmasında da bir paradoks buluyor. Çünkü kendi diliniz ortak dil olduğunda kendi diliniz olmaktan çıkacak ve siz kendi dilinizden eski tadı alamayacaksınız (Uygur, 2005a: 71).

1.9. Türkçede Felsefe

1.9.1. Türkçenin Gelişim Koşulları ve Bazı Temel Özellikleri

Uygur'un dil felsefesini kurup geliştirdiği yıllar, dil sorunlarının siyasi yönü de dahil çok yaygın düzeyde ele alındığı yıllardır. Dil sorunlarıyla pratik düzeyde ilgilenen kişi ve kurumlar bile

dilde derinleşme ihtiyacı duyuyorlardı. Uygur'un dilden yola çıktığı dönemlerde, Türk diliyle ilgili çalışmalar ne durumdaydı? Şu uzunca pasaj, dil sorununun, 1950'lerde, ülke gündemine iyiden iyiye ağırlığını koyduğunu duyurmanın yanında bu sorunun da yanıtlarının ipuçlarını vermektedir:

"Ana dili felsefesine göre her dil, onu konuşan halk topluluğunun, gerçeği, 'lafzi' olarak, yani ses sembollerinin aracıyla özel bir şekilde kavrama kalıbıdır. Her dil, onu anadil olarak konuşanın manevi hayatını, dünya ve hayat görüşünü ve kavrama çevresini yaratır. Her dilin 'jeni'si kavramları sembolleştirme ve gidimli düşüncüyü düzenleme biçimi ayrı ayrıdır. Anadili, topluluk vicdanını yansıtan ulusal bir varlıktır. Yeryüzünde kültür ve sözcük alışverişinden dolayı, içinde hiçbir yabancı öge bulunmayan arı bir dil yoksa da, sağlık durumu tam olan her dil, içindeki yabancı öğeleri atmaya ya da bunları son derece azaltmaya çalışır. Çünkü anadil felsefesinin özdeyişlerine göre, dili yapan insan değil, insanı yapan dildir. Bir ulusu tam olarak tanımak ve anlayabilmek için, onun dilini de bilmek gerekir. Ulusu kandan daha çok anadili belirtir. Dünya kişinin ruhunda bir sözlük gibidir; o, onu anadiliyle okur" (Dilaçar, 1962: 23).

Anadilden yola çıkarak felsefe yapan Uygur, özel olarak Türkçenin de felsefesini irdeleyen çalışmalar yapmıştır. Bunlardan birisi de Türkçeyi Almancayı karşılaştıran çalışmasıdır. Uygur'da özgün çalışmalar arandığında bunlara örnek verilecek çalışmalardan biri de sözünü ettiğimiz işte bu makaledir. Bunun da tarihsel-toplumsal gelişmelerle ilişkisi olduğu açık: 1900'lerle beraber, özellikle de Cumhuriyetle beraber Türkçede belli bir gelişme ortaya çıkıyor, anadil olan Türkçenin aynı zamanda kültür dili de olmaya başlaması üzerine Türkçe, üzerinde durulması, sorunlaştırılması, irdelenmesi gereken bir dil haline geliyor. Uygur, makalesinin başında şunları yazıyor: "Türkiye Türkçesi, 19. yüzyılın sonlarına doğru özellikle de (1923'te) Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla belli bir oluşum göstermiş olan Türkçedir" (Uygur, 2006: 33). Türkçenin bu durumunu ilk gören Uygur değilse bile o, bu durumu ilk gören birkaç kişiden biridir. O, dilduygusu olarak düşündüğü bir dilbilinci taşır. Bu dilbilincini, onun dile ilişkin birtakım temel düşüncelerin anlaşılmasını istemesi yaratmıştır. Uygur, Türkçenin de Batı dillerinden geri kalır

yanı olmadığını, hatta hiçbir dilin diğerinden geri kalır yanı olmadığını gösteren bir iddialı çalışma yapmıştır. Türkçeyi Almancayla karşılaştırmış olmasının nedenleri onun sıklıkla Almanya'da bulunmuş olması, halen Avrupa'nın büyük bir kısmında, dört ülkesinde Almanca konuşuluyor olması, Almanya'nın Türkiye'yle olan ilişkileri ve tarihsel olarak da Almancanın öbür Batı dillerine oranla daha geç kültür dili olmasıdır. Bu gecikme Türkçenin de gelişme çizgisiyle aynılık göstermektedir. Yine de Uygur'un karşılaştırması aynı dil ailesine yakın olması açısından öbür Batı dilleri için de geçerli olarak düşünülebilir ki, denildiği gibi Avrupa'nın dört ülkesinde Almanca konuşulduğu biliniyor (Uygur, 2006: 37).

Uygur'a göre Türkçe somut düşünme biçimine uygun bir dildir. Batı dillerindeki sistem, metot, tutum gibi soyut kavramlar Türkçede rahatlıkla üzerinde yürünen alan da dahil olan yol kavramına çevrilebilmektedir. Almancada türetilmiş olan "Geist", İngilizcede türetilmiş olan "Mind" Türkçenin somutla ilgili olduğunu Almancanın, İngilizcenin soyutla ilgili olduğunu gösteren bilinen örneklerdir. Daha doğrusu Türkçe sözcükler tasarım vermeye çok yatkındırlar. Uygur Türkçeden günlük dili anladığı için günlük dilin günlük yaşamın yansıması olduğunu da hesaba katarak sorunu daha mütevazı düzeyde ele alıyor. Şöyle ki: "Burada yapılmak istenen şey, bir bakıma: 'felsefe' kavramı katı-sert bir anlamda değil de gevşek-günübirlik bir anlamda kullanıldığında, Türk dilinin felsefesidir" diyor Uygur (2006: 34). Bu dilin seslenme biçiminde bakıldıkta kişiler, Almancada ve Batı dillerinde olduğu gibi soyadlarıyla değil de adlarıyla ön plandadırlar. Bilindiği gibi Türkçede insanlara adlarıyla seslenilir. Uygur'a göre bir Alman adı sorulduğunda soruyu soyadını söyleyerek yanıtlar. Çünkü Alman addan soyadı anlar. Türk ise ad yerine soyadı söyleyeni yadırgar. Görülüyor ki Türk özad olarak birinci adıyla özdeşleşirken Alman ikinci adıyla ya da soyadıyla özdeşleşmektedir. Ancak Türkçede lakabın bile soyaddan daha önemli olduğu bilinir. İnsanlar bazen soyadlarıyla değil de lakaplarıyla tanınır bilinirler. Uygur'un

yaptığı değerlendirmeden bir Alman'ın karşıdakine "siz" demeye, Türk'ünse "sen" demeye eğilimli olduğu sonucu çıkmaktadır. Gerçekten de Türkçede "siz" daha çok resmi diyebileceğimiz ilişkilerde yoğunluk kazanır ve belli bir mesafeyi düşündürür. Bir de Türkçede yer yer vurgulanan "beyli, hanımlı" hitaplara Almancada istisnasız uyulduğudur. Buna göre Alman, başına bey ya da hanım getirmeden hitap etmeyi düşünemezken, Türk buna gerektiğinde başvurur. Yani Türkçede gerekmediği durumlar vardır ve insan buna uymadığında bir yanlışlığa düşmüş olmaz ve yadırganmaz. Buradaki kişilere hitapta kullanılan "bey" ya da "hanım" sözcükleri Türkçede addan sonra gelirken Almancada mutlaka addan önce gelirler.

Yukarıda bir dil birimi olarak üzerinde durduğumuz "konuşma" kavramı Türkçeye özgü özellikleriyle bir kez de bu karşılaştırmada önümüze çıkmaktadır. Bir defa "insanlar konuşa konuşa hayvanlar koklaşa koklaşa anlaşır" özdeyişiyle Türkçe, konuşmayı insanı hayvandan ayıran temel bir özellik olarak belirlemiş durumdadır. Konuşkanlık, konuşmak fiiline yüklenen olumlu anlamlardan biridir. Bunun tersi durumundaki kişiye, ruhsal sorunlu çağrışımını kazandırırçasına içe dönük, sosyal fobisi olan insan diye iyi bakılmaz. Sosyal ilişkileri de konuşkan kişiler kurarlar, konuşkan olmayanlar iletişim kurmada, tercih edilmede geri planda kalırlar. Yaşamın hemen her alanında bu olumsuz durumdan kurtulamazlar. "Türk kültür çevresinde konuşma başlıbaşına bir amaçtır. Olumsuz bakımdan: bu, konuşmadan tadılmayan insanlara güvensizliği gizlemeyen tekerlemelerde, deyimlerde, deyişlerde kendini belli eder. Durumu günlük Türkçede pekçok kullanılan birkaç deyimle örneklemek istiyorum: *Neden konuşmuyorsun? – Söz ağzından dirhemle çıkıyor. – Konuşsana, ağzını kiraya mı verdin?*" (Uygur, 2006b: 38). Uygur aynı yerde Türkçeye özgü olan bu deyimlerin birebir Almancaya çevirisinin mümkün olmayacağını da altını çizmektedir. Konuşmak yazıdaki durumdan farklı olarak karşıda birinin olmasını zorunlu da kılar. Bunun için Türkçede söz, sohbet, söyleşi, eski Türkçeye muhabbet gibi kavramlar da devreye

girer. Konuşma sözcüğünden övgülü ve yergili ifadeler de türemiştir. Kimi için “kapa çeneni” denir de kimi için de “ağzı öpülesi”, “dili yenilesi” sözleri kullanılır. Konuşma, konferansta olduğu gibi illa bir bilimsel konuyu ele alma süreci olarak görünmez Türkçede. Hoşça zaman geçirme, hatta bir terapi görevi de gördüğü düşünülebilir. Konuşmanın yerine kullandığımız bu söz-sohbetler, misafirlğe ve ziyarete gitme gibi yaşam biçimlerinin de bir göstergesi olmaktadır.

Konuşma toplantıları, dost sohbetleri olur Türkçede. Ayrıca birinin konuşmasının kesilmesi de hoş karşılanmaz bu toplumda. Bunun için de deyimler vardır: “Sözünüzü balla kesiyorum”. Demek ki izin alınmadan birinin konuşması kesilmez. Sözü sohbeti kesmeyen, söz-sohbet bilir kişiler makbuldür Türkçede. Türkçede insan insana küser de. Çünkü onunla konuşulmaması ona bir ceza verilmesi olarak anlaşılır. Uygur bu noktada Alman dilinin Türkçedeki ve Türkiye'deki kavrayışa neredeyse hiç benzerlik göstermeyen bir yapıda olduğunu söylüyor. Şimdi söze-sohbete ve konuşmaya düşkünlük Türkçede aşırıya vardığında bir gevezelik olarak, bir hafiflik ya da sululuk belirtisi olarak da düşünülebilir. Ancak Almanca Uygur'un açıklamalarından anlaşıldığı üzere asıl yönüyle bir gevezelik olarak ortaya çıkmaktadır. Uygur Türkçedeki *dilleşmek* deyimini irdelerken şunları yazıyor: "Almancadaki 'sich selbst gerne hören' Türkçedeki *dilleşme*'ye yakın görünebilse de, Almanca deyişteki gevezeliğe değgin olumsuzluktan arınmıştır Türkçe *dilleşmek*" (2006: 39). İnsan insanı incitebilir, incinen küser dendi yukarıda. Bunun daha çağdaş olanı, incinenden af dilenmesidir. Bugün Türkçede özür dilemek olarak görünüyor. Bu, Almanca söylendikte yüzeysel bir özür dilemeden öte bir şey belirtmez. Oysa daha önemlisi “gönül almak”tır. Uygur'a göre Türkçedeki "gönül almak" deyimini burada daha içten, derinden etkiler taşıyan kuşatıcı bir deyimdir. Yine Türkçede kalp, yürek, ciğer gibi organlardan giderek kurulmuş ifadeler yoğun duygu, düşünce yüklü ifadeler olarak yaşamda yerlerini alırlar. Dolayısıyla "gönül almak", hem özür dilemedeki hem af dilemedeki anlamından daha farklı bir noktada durmaktadır.

İçini dökmek, can kulağıyla dinlemek, yüreği parçalanmak deyimlerinin anlamları içten, özden kavrayışları zorunu kılmaktadır.

1.9.2. Somuta, Yalına Dönük Bir Dil Olarak Türkçe

Toplumun en küçük biriminin aile olduğu genellikle kabul edilen bir anlayıştır. Aile ilişkilerinin dile yansması kadar da doğal bir durum olmasa gerek. Dillerde aile üyelerinden tutalım da hısım akraba ve komşuluk ilişkilerine kadar çok çeşitli kişilerin, durumların çeşitli adlarla karşılandığı görünmektedir. Uygur'un saptamasına göre Türkçe, akrabalık ilişkilerine çok önem veren, bu yüzden de her kişiyi, durumu mümkün olduğunca farklı sözcüklerle karşılamaya yatkın bir dildir. Annenin ve babanın kız kardeşleri, sırasıyla teyze ve hala sözcükleriyle karşılandığı halde, Almancada "Tante" olarak hatta öbür bazı Batı dillerinde de tek sözcükle karşılanmaktadır. Yine anne ve babanın erkek kardeşleri, sırasıyla dayı ve amca sözcükleriyle karşılandığı halde Almancada bunlar "Onkel" gibi tek sözcükle karşılanmaktadır. Türkçe sözcük gömüsünün, çoğu zaman Almancadan daha zengin olduğunu söyleyen Uygur, Almacanın Batı dilleriyle benzer bir yapıda olduğunu da şu sözlerle açıklıyor: "İngilizceyle Fransızcada olduğu gibi Almancada da bazı akrabalık nitelemeleri, ya örtük-bulanık geçirtilir ya da dilce unutulmuş görünmektedir" (2006b: 47). Türkçe Batı dillerinden farklı olarak tanımlıklara ihtiyaç duymaz. Sözcükleri erkek, dişi, nesnel diye ayırmak Türk'e saçma gelir. Oysa Alman "das, der" tanımlıklarıyla iş görür Almancada. Almacanın ve Batı dillerinin bu yapısı şeyleri ayırıştırma, bölme kaygısı götüğünden analitik düşünüş biçimine işaret eder. Türkçe niçin tanımlıklara gerek duymaz? Çünkü "Türkçe konuşanlara dünya, bir bakıma, daha yalın, daha bağımsız, daha tıkız, daha yöresiz görünür" Bu yüzden de "dünyayı kavramak için nesnelere tanımlıklara ayırıp bağlamak gereğini duymaz Türkçe" (Uygur, 2006b: 50). Türk, renkleri de nesnelere yükler, "çağla

yeşili", "bulut beyazı", "kavuniçi sarısı" ifadelerine yer verir. Böylelikle renkleri de somutlaştırmaya yatkın bir durum alır Türkçe. Türkçe sözcük yapılarının somuta yatkın anlamı için Uygur şunları yazmaktadır: "Türkçe sözcük-gömüsünün en büyük bölümü: somut, gözle görülüp elle dokunulan, algılamaya yatkın düşen yaşama dünyasını yansıtan sözcüklerden meydana gelmiştir. Bunun için de Türkçe konuşanlar, soyut şey-durumlarını *somut* sözcüklere başvurarak kurmak zorundadırlar çoğun" (Uygur, 2006b: 46). Türkçede beden de devreye girmektedir. Duyu organlarından, çeşitli organlardan hareket edilerek çeşitli deyimler oluşmuştur: göze girmek, eline açık olmak, elini vicdanına koymak, dilini tutmak, ayağını kaydırmak, baş kaldırmak gibi örnekler bunların bazıları. Buna göre Türkçenin somuta yatkın olması, organik kullanımları Almanın gözünde Türkçenin animist, subjektif bir dil olarak görünmesine neden olmaktadır.

Almancada şeyler sahip olmak için vardır. Burada nesnelere sahip olan bir Alman ağrıya da sahip olur. Mesela Türk gibi "dişim ağrıyor" demek yerine "ağrıyan bir dişe sahibim" der (Uygur, 2006b: 50). Naci Soykan da Chomsky'nin aksine Türkçede söz diziminin (sentaks) anlamı (semantik) belirlemediğini belirttiği yazısında Uygur'un çalışmasına paralel düşen "Türkçenin Felsefe Yolları" adlı yazısında Türkçenin sözdizimsel durumunun Batı dillerinden farkı için şu örneği de verir: "Bir Türk 'kitap masanın üstündedir' der; aynı nesne durumu için bir Alman 'Das Buch ist auf dem Tisch'; bir İngiliz 'The book is on the table' der" (2003: 111). Türkçede sigara içilir de Almancada sigara dumanı çıkarılır. Türkçede gitar, çalmak içindir ama Almancada gitar çalınmaz oynanır. Türkçenin söz diziminden de sonuçlar çıkarmayı ihmal etmeyen Uygur, Türkçede fiilin önemli bir öge olarak sonda bulunduğunu, dolayısıyla fiile yakın sözcüklerin vurgulu olduğunu belirtmektedir. Türkçenin bu durumu, Batı dillerinin genelinde olan fiilin ikinci sıradaki konumu ya da cümle başlarında olma durumundan belirgin bir farklılık gösteriyor.

Almanca'nın uzun cümlelerden oluştuğu hep söylenegeldir. Uygur'a göre Almanca ayrıntıya eğilimli, katı kuralları olan, uzun anlatım yollarını uygun bulan bir dildir. Uygur bunu şöyle bir örnekle açıklıyor: Bir Alman: "Çok sayın taşıt konukları. Bu durak yeri çifte durak yeridir. Daha arkada duran bir araç bir kez daha durmaz burda." Aynı durum Türkçede şöyle yazılır: "Araçlar iki kez durmaz" (Uygur, 2006b: 56). Almanca sözü uzatır gibidir. Türkçe, söz yerindeyse işin kolayını, pratik olanını dener, karmaşık ve teorik açıklamalar yerine kısa ifadelerden, deyimlerden, benzetmelerden, atasözlerinden yararlanır. Mesela, daha önceden süt içtiği için ağzı yanan ve süttten ürkmeye başlayan çocuğun durumunu Türkçe, "sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer" sözleriyle açıklar. Uygur'a göre Türkçe topluluk-sever, anlatmadan-hoşlanan bir dil olarak kurulmuştur. Uygur'un yaptığı bu karşılaştırmada da gerçekten Türkçenin gerçekliği somutta, yüzeyde, yalında aradığı, kompleks olanı basitleştirdiği görülmektedir.

Türkçenin gerçekliği yalında ortaya çıkarma düşüncesini Yunus'ta da bulmak mümkündür: Kendisine izinden gittiği Mevlana'nın binlerce beyitten oluşan dizeleri gösterildiğinde "Bu kadar söze ne gerek var, 'Ete kemiğe büründüm/ Yunus diye göründüm' deseydiniz" dediği söylenir (Kudret, 1985: 20). Uygur'un çok önemseydiği kişilerden biridir Yunus Emre. Eserlerinde sözü çok uzatmamıştır. Çünkü Türkçe uzatmalara da eğilim göstermez. Uzunca oluşan kavramların da zamanla kısaldığı görünür. Örneğin "sayfa altı notu" diye yazılan ifade günümüzde "dipnot"a dönüşmüştür (Uygur, 1989: 362). Uygur Nasrettin Hoca'yı da yad eder eserlerinde. Çünkü Nasrettin Hoca da karmaşığı yalında veren bir düşünüş yapısına sahipti. Onun fıkralarındaki sadeliği ortaya koymak için Uygur'un Almanya'da bir felsefeciler topluluğunda sohbet ederken yaşadığını özetlemek yeterlidir: "Konu diyalektikti. Almanlar yaklaşık olarak diyalektiği şöyle açıkladılar: 'diyalektik, olan bir savın öne sürülmesinden sonra bu savın bir karşı-savla karşı-karşıya konması, üçüncü bir adım olarak da sav ile karşı-savın bir bütünde birleşmesinden başka

bir şey değildir.' Ben de önce Almanca düşünüp yanıtlama yoluna gitsem de bir de baktım ki Nasrettin Hoca'dan 'Sen de Haklısın' fıkrasını anlatıyorum. Diyalektik kavramını açıklayan bu fıkrada Nasrettin Hoca, huzuruna gelen iki davalıdan önce birine hak verir. Sonra ikinciyi dinleyince ona da hak verir, "tutarsızlığı" sezen Hoca'nın hanımı da 'ikisi de haklı olur mu hiç' deyince Hoca 'sen de haklısın hanım' der" (Uygur, 2006: 60-61). Demek ki Türkçe ve Türk kültürü uzun uzun soyut, teorik açıklamalara eğilim göstermiyor. Gerçekten de "bizdeki Anadolu kültürü daha çok pragmatik bir kültürdür. Yani iş bitirici, sonuç alıcı..." (İnam, 2006: Sayı:1014). Uygur için hiçbir dil bir monad değildir, her dilin kesinlikle pencereleri vardır. Diller taşıdıkları felsefe oranında dünyayı açıklarlar, ufuk genişletmekle kalmazlar öteki olanla konuşup anlaşmaya olanak verirler. Farklı dilleri karşılaştırmak, birini üstün çıkarma anlamına gelmez. Uygur'un farklı açıklama ve örnekleriyle Türkçe, söze sohbete eğilim gösteren, yönü somuta dönük, koşullara bağlı, sertlikten uzak, yumuşak, yalın ve saydam bir yapıdadır.

II. BÖLÜM: DİL-KÜLTÜR İLİŞKİSİ

2.1. Dil Kültürün Damgasını Taşır

Kültür, insan toplumunun, biyolojik olarak değil de, sosyal olarak kuşaktan kuşağa aktardığı maddi ve maddi olmayan ürünler bütünü, sembolik ve öğrenilmiş ürünler ya da özellikler toplamıdır (Cevizci, 2000: 586). Anlam zenginliğine sahip ender kavramlardan biridir kültür. Yeme içme kültürü, sokak kültürü, kahve kültürü, halk kültürü, burjuva kültürü, emperyalist kültür, genel kültür, edebi kültür, sanat kültürü, yaşama kültürü, okuma kültürü, felsefe kültürü, demokrasi kültürü, şiddet kültürü... Bu arada "Türk kültürü", "Avrupa kültürü", "Alman kültürü", "Fransız Aydınlanma kültürü" ve benzerleri de sayılabilir (Uygur, 2006b: 18). Bozkurt Güvenç de *İnsan ve*

Kültür adlı eserinde kültürün çok sayıda tanımının olduğunu söyledikten sonra çok çeşitli tanımları olan bir kavramın tanımlanmasının da gerçekte güçlükler içereceğini yazıyor (2005: 95). Bununla beraber Güvenç, kültürel antropolojinin alanından giderek kültürü, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığı olarak değerlendiriyor (2005: 95). Bunlara ek olarak aynı yerde kültürün bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesi olduğu vurgulanıyor. Bu geniş ve farklı anlamları içeren kültür, Uygur'a göreyse insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir (2006b:17). Farklı kullanımlar farklı tanımlamaları da gerekli kılıyor elbet. Kültür dilden kopuk ele alınmaz Uygur'da. Dolayısıyla Uygur'un "bölük pörçük" yazdıklarının ortak noktalarından biri de dil ile kültürü birbiriyle sıkı bağları içinde ele almasıdır. Uygur'un dil-kültür ilişkisine işaret eden şu açıklamaları konuya yeterince ışık tutmaktadır: "Dil açısından bakınca, hiçbir kültür dilsiz varolamaz. Dil: kültür yapısını birarada tutan çimentodur; ya da, tekyanlı izlenimleri gidermek amacıyla başka benzetmelere başvurduğumuzda, dil: kültür alanının heryanını aydınlatan güneştir; dil: kültür kilimini dokuyan ipliktir; dil: tüm kültür anıtlarının yansıdığı akarsudur" (2006b: 19). O, dili ele aldığı gibi nasıl ki dili, insanı hayvandan ayıran en önemli özellik içinde görüyorsa kültürü ele aldığı gibi da kültürü, insanı hayvandan ayıran en önemli özellik olarak görür: "İlkin şunu saptayabiliriz: İnsan bir kültür varlığıdır; onu hayvandan ayıran bu kültürlülüktür" (Uygur, 2006b: 19). Uygur, yazılarında insanı hayvandan ayıranın bu kültürlülük olduğunu ileri sürmektedir. Uygur, "doğanın kendisi için önceden belirlemiş olmadığı hiç bir şeyi gerçekleştiremez hayvan, insansa kültür yaratır kendine; bu kendi yarattığı kültür de insanı geliştirir" der (Uygur, 1996: 16). Uygur'un dil yazılarında insan bir dil varlığı olarak görünürken, kültür yazılarında ise insan, aynı zamanda bir kültür varlığı olarak gösterilir. İnsanın içine doğduğu dili kendinin seçmediğini belirtirken, yanısıra içine doğduğu kültürü de insanın kendisinin seçmediğini vurgulayan Uygur, kültürün pek çok ögeden oluşan bir yapı olduğunun altını çizer hep. Bütün eserlerinde söz sıklıkla kültüre gelir. Bu yüzden Betül Çotuksöken, "kültür konusuna

yer vermediği yapıtı yok gibidir Nermi Uygur'un; ona bu bağlamda kültür filozofu demek daha doğru olacaktır" saptamasını yaparken çok haklıdır (1995: 74). Uygur açısından kültür, insanın ortaya koyduğu, içinde insanın varolduğu tüm gerçeklik demektir (Uygur, 2006b: 17).

İnsanın nasıl yaşadığı, nerede yaşadığı, nasıl düşündüğü; onun yararlandığı araçlar, okullar, barınaklar, sahip oldukları dil; toplumların kendilerine nasıl baktıkları, duygulanma biçimleri, geçim kaynakları, coğrafyayla ve doğal güzelliklerle kurdukları ilişkiler... kültürün öğelerini oluşturur (Uygur, 2005a: 68). Rönesans ve Reform süreçlerinden geçen bir Avrupalı (Descartes) "Düşünüyorum öyleyse varım" der de, bu süreçleri yaşamamış, farklı koşullarda oluşmuş Doğu dünyasının insanı (Osmanlı'da) "İnanıyorum öyleyse varım" der (İnam, 1996: 151). Yaşadıkları coğrafyanın özellikleri, buldukları iklim kuşağından tutalım da her türlü yaşama ortamları toplumların dilini, duygusunu, düşünüşünü belirler, sevinme ve üzülme biçimlerinin üzerinde belirleyici etkide bulunurlar. Ayrıca insanın bütün tinsel özelliklerinin dilde kendini gösterdiğini kabul etmek gerekir (Akarsu, 1998: 35). Kısaca söylendikte, her dilin evreni dilce biçimleyişi öbüründen farklılık gösterir. Uygur şu açıklamayı yapmaktadır: "Deveye ilişkin binbir durumu belirtebilen Arapçanın evreni yoğuruşu ile bu belirmelere yer vermeyen Almancanın evreni yoğuruşu birbiriyle özdeş değildir" (Uygur, 2005a: 68). Dili, kültürden giderek açıklayan ve kültürün de dil aracılığıyla geliştiğini düşünen Uygur, bize şu örnekleri anma imkanı vermektedir: Farklı toplumların dilleri de farklıdır, ki gerçekte onların yaşam koşulları farklıdır. Göktürklerin göçebe yaşam tarzları ile Uygurların yerleşik yaşamları farklı sözcük dağarcığını gerektirmiştir. Farklı sözcük dağarcığı ise farklı düşünmenin ve kavramanın nedenleri arasında yer almaktadır. Mesela hiç "çağlayan" bulunmayan bir toplumun dilinde "çağlayan" sözcüğü de görme veya düşme yönünden de olsa kavramlaşamaz. "Ayağını yorganına göre uzat" deyimi yorgana ihtiyacı olmayan sıcak iklim kuşağı toplumlarda türetilmeyecektir. "Üzüm üzüme baka baka kararır" özdeyişi

söylemek istediğinin dışında o toplumun üzümlle ilişkisini de açıklamış olur. Böyle bir özlü söz üzüml yetişmeyen bir toplumun dilinde üretilemez. Eskimolar yüzlerce kar adı sayar da biz "kar" demekle yetiniriz. Çünkü karın etkisi bizim hayatımızdakinden çok fazladır Eskimolunun yaşamında. Hatta buna benzer örnekler ulusal sınırlar içindeki topluluklar arasında, aynı ortak dili konuşan insanlar arasında bile bulunabilir.

2.2. Kültür; Dil, Felsefe ve Dünyagörüşünün Ortamıdır

Uygur'a göre bugün bir dil uygarlığında yaşıyoruz ki bu dil, her türlü kültürel ürünün de yapıcısı, yaratıcısıdır (2006b: 20). Uygur bu konudaki görüşünü dile kültür açısından ve kültüre dil açısından bakarak ortaya koymaktadır. Ona göre dile kültür açısından bakıldığında ortaya çıkan genel görünüm şudur: "Dil, kültürü hem kurar hem geliştirir: genellikle toplumsallaşmayı da toplumsallaşmayla birlikte tarihsel sürekliliği de sağlamakla insan varlığını eksiksizce olanaklı kılar dil" (2006b: 19). Uygur'da dil ve kültür deyince görüldüğü gibi tarih, toplum ve hatta uygarlık da devreye katılır. O, kültüre dil açısından da bakarken şunları saptamaktadır: "Kültüre götürüp de dilden geçmeyen hiçbir doğal, hiçbir bol verimli yol yoktur, bir bakıma gerçekte insanın anadilini öğrenmesi, kültür edinmesinden başka bir şey değildir" (2006b: 21). Burada da anadilin sisteme katıldığı görünmektedir. Uygur'da bir dünya kavrayışı olarak ortaya konulan dil varolanı, "bölümler, ayırır, sınıflar". Burada kullanılan bölme, ayırma işlemleri klasik analitik yapma olarak alınmamalı. Çünkü Uygur esas olarak birleştirici (sentez) düşünmenin yolunu izlemektedir. Onda olgu ve olaylar arasındaki mesafeler mümkün olduğunca daraltılmaktadır. Ve bu, Uygur'un düşünme tarzına egemen durumdadır. Bir bakıma Kant'ın iyiden iyiye ayırttığı zihin, Uygur'da çağın özelliklerine göre birleştirilmeye doğru yol almaya başlamış gibidir. Dil, felsefe, ve

“dünyagörüşü” arasındaki ilişki de bu paralelde düşünölmelidir. B.L.Whorf “Dil dünya görüşünü de etkiler” diyordu (Bozkurt, 1990: 2-3). Dil yalnızca dünyagörüşünü mü etkiler? Elbette konu açısından bakıldığında dilin felsefeyi de etkilediğı söylenmelidir. Dil için söylenenler sırasıyla felsefe ve dünyagörüşü için de rahatça ileri sürölebilir.

Dillerin evreni nasıl gördüğünü anlamak için dillerin ayrımları, sınıflamaları nasıl yaptıklarına bakmalıdır. Uygur yine Almancadan ve Türkçeden örnekler veriyor. Ona göre anadilinde düşünen bir Alman varlığın hayvan alanı içinde evcil hayvanı, yırtıcı hayvanı, kuşu, kurdu ya da sürüngenini anlayacaktır. Bu durum Alman'ın Alman dili içine doğmuş olmasıyla kazandığı bir özelliktir. Aynı kişi Türkçenin içine doğsaydı aynı varlık alanında hayvan, böcek, kuş ve balık gibi dört çeşitle karşılaşacaktı. Uygur'a göre evcil hayvanla yırtıcı hayvan arasında çok önemli bir fark olduğunu düşünen Alman Türk'ün önemseyerek böcek dediğine basitçe “hayvan” ya da "hayvancık" deyip geçecektir (Uygur, 2005a: 86). İşte bu yüzden hep vurguladığımız üzere, Türkçedeki evrenle Almancadaki evrenin özdeş olduğunu söyleyemiyoruz. İçine doğduğumuz bu dili uzmanca çalışmalar yoluyla belli bir değişikliğe uğratacağımızı öne süren Uygur, bilim öncesi diye belirlediğı durumun dil özelliğinin de hiçbir zaman ortaya konan dil ürünlerinden ayrılmayacağını söylemektedir. Yani her türlü dili gerektiren kültür etkinliğine dilin doğal yapısı damgasını vuruyor. Yukarıda da söylendiğı gibi her dil doğaldır. Bu dil, her tür insan deneyiminin biricik apriori'sidir (Altuğ, 2002: 7). Doğal dilin ne olması gerektiğı insanın elinde değildir. Ama dil ürünleri, bilim, felsefe, sanat, siyaset düşüncesi insanın birikimiyle, donanımıyla, tecrübesiyle ilgilidir. Anladığımız kadarıyla henüz insanın uzmanca dile müdahalesinin olmadığı süreç için Uygur, bilim öncesi terimini kullanıyor. İşte her türlü uzmanca yapılmış dil ürünü doğal dilin damgasını taşıyor dediğimiz de budur. Yani dilin gelişmediğı koşullarda da kültür ürünleri dilin özelliklerini yansıtıyordu. Uygur açısından dillerin de, içinde doğdukları kültürlerin damgasını taşıdıkları kesindir. Fakat kültürleri

kuran da yine bu dillerdir. Uygur için dil ile kültür arasında sıkı bir bağ bulunur. Gerçekten de dil ile kültür sürekli bir devinim içinde değişimin yasalarına uyarlar (Bozkurt, 1990: 2-3). Kültür ile dil arasındaki bu sıkı bağ bizim de dil sorununu ayrı, kültür sorununu ayrı ele almak istememize aslında engel teşkil etmektedir. Uygur kültür kavramını Antikçağ'a kadar geri götürmüştür. Buna göre Uygur'un, kültür felsefesini bazı özellikleriyle kavramların anlamlarına kesin sınırlar koymaktan kaçınan Demokritos'tan hareketle oluşturduğu görünmektedir. Uygur'a göre Demokritos'un yazdıklarının, büyük oranda kaybolan kısmını dışta tutarsak, elimize ulaşanları bile, onun kültür gerçekliğine ne denli keskin bir duyarlık ve eşine az rastlanır bir olgunlukla baktığını göstermeye yetmektedir (Uygur, 2006b: 112).

Dil ve “dünyagörüşü” değişmez yapılar mıdır? Uygur'a göre "değil". Uygur, dilbilginleri, psikologlar ve mantıkçıların yaptığı anlamda bir çalışma yapmıyor görüldüğü kadarıyla. Uygur'un anlayışında dilin kökeniyle, tarihiyle ilgili bilgiler dil felsefesi açısından çok da önem taşımaz. Çünkü bu tartışmalarla Uygur'un tartıştığı düzeyde dil sorunları çözülmüş olmaz. Ayrıca Uygur, "insan türünün geçmişini, hele en eski geçmişini bilen var mı? Gelecek önceden belli olur mu? Doğrusu, insanların yeryüzündeki ilk görünüşlerini izleyecek belgelerden yoksunuz" diyerek dilin tarihinin de bilinemeyeceğini düşünmektedir (2005a: 96). Yine de Uygur dilin tarihsel koşullarla, en eski biçimleriyle de ilgisini kuruyor söylediklerinin. Örneğin Türkçede "Güneş doğuyor" diyoruz. Oysa Güneşin doğmadığını, gerçekte dünyanın döndüğünü ve bizde dönme duygusu oluşturduğunu bugün çocuklar bile öğrenmiş durumda. Güneşin doğduğunu söylemek, onun büyüdüğünü ileride de öleceğini söylemek kadar karşılığı olmayan bir söz. Peki bu yanlış kavramlaştırma nereden geliyor, günümüzün gerçeklerine uymayan bu dünya görüşünün nedeni nedir? Uygur'un kuşatıcı savına göre bu sorunun cevabı, Türkçe konuşan toplulukların varlık anlayışlarıyla ilgilidir. Türkçe konuşanlar her varlığı canlı olarak algıladıklarından Güneşi de canlı

olarak algılıyorlardı. Bu nedenle "Güneş doğuyor" sözü o zamanın dünyagörüşüne uygundu, doğruydu. O zaman o dilin içine doğan kişi, daha kendisi Güneşle ilgili bir şey düşünmeden önce içine doğduğu dil düşünmüştü. Kişi onu hazır buluyordu, yani Güneş canlıydı, doğuyordu (Uygur, 2005a: 87).

Kültürel ortamın insan düşüncesini biçimlemesine ve yönlendirmesine Thales'in ilk öge olarak su'yu belirlemiş olmasında da rastlıyoruz. Thales'in yaşadığı ortam, ekonomik ve coğrafi koşullar -Milet'in her yanının sularla çevrili oluşu ve suyun yaşamsal önemi vs.- onun arkhe'yi su olarak belirlemesinde çok büyük rol oynamıştır: "Thales, ilkenin su olduğunu söylemektedir (...) Onu bu sonuca götüren şey, herhalde her şeyin sıvı bir varlıktan beslendiği, sıcaklığın kendisinin de ondan çıktığı ve onunla varlığını sürdürdüğüne ilişkin gözlemi olmuştur" (Aristoteles, 1996: 91). Keza Mısır geometrisinin de Nil nehrinin ortaya koyduğu somut koşullarla ilgisi vardır. Belki de bu geometri Nil nehrinin Mısırlılara ve dünya insanlarına armağanıdır. Çünkü Mısır için hayati önemi olan Nil'in yıllık taşmalarını düzenlemek, bunun için kanallar açmak zorunluluğu, bu gereksinme, Mısır geometrisini ortaya koyup geliştirmiştir (Gökberk, 1996: 14).

Dil sorunuyla özellikle ilgilenen Herder, her ulusun kendine özgü bir tini (Geist) var derken çok haklıdır (Akarsu, 1987: 51). Yani "her ulusun bu evren üzerinde kendine özgü bir anlayışı, bir düşüncesi ve bir tutumu vardır" (Akarsu, 1987: 51). Bedia Akarsu bir başka yerde Herder'e dayanarak şunları söylüyor: "Her ulusun dilinde, bilinmeyerek, bilinçsiz bir biçimde elde edilmiş olarak korunan birçok bilgiler vardır. Her dil, bağlı olduğu ulusun özelliğini yansıtan bir aynadır" (1998: 51-52). Uygur açısından da dilde ve dünya görüşündeki değişiklik insanın içine doğduğu dilin kendine hazır verdiklerini alma konusunda bir değişikliğe yol açmıyor. Bugün de insanların düşünmek istedikleri konuları, içine doğdukları dil önceden düşünmüş durumdadır. Burada

tarihselliğin de önemi ortaya çıkıyor. Bu durumda Uygur'da dil, düşünme, “dünyagörüşü”, tarih ve tarihselliğin damgasını taşıyan kültür ve kültürün en yüksek görünümü, düşünmenin en yetkin ürünü olan felsefe arasında sıkı bir ilişki olduğu görünmektedir. Sözkonusu olgular arasındaki diyalektik ilişkiyi Uygur şu uzunca alıntıda pek güzel açıklamaktadır: "Dünyagörüşü bir birçok, hem de pek çeşitli etkilerin ortaklaşa verimidir. Taşı toprağı, havası suyu, kuşu kurduyla doğa çevresinin, bu çevredeki nesnelere, olayların; yaşama koşullarından tutun da, insan tekinin ya da insan öbeklerinin, bireyden bireye, toplumdan topluma, kültürden kültüre nicelik ve nitelikçe kılık değiştiren beden yapısı ile özlem, dilek, gerekseme ve korku gibi binbir gönül kıvılcıklarının payı vardır her dünya görüşünün meydana gelişinde" (Uygur, 2005a: 84).

2.3. Dilin Arıtılma Problemi

Dilin, dolayısıyla Türkçenin sadeleştirilmesi veya Uygur'un tabiriyle arıtılması sorunu yeni değildir ve de yalnızca Türkçeye özgü değildir. Agâh Sırrı Levent'ten alınan şu pasaj Türkçeye ilişkin sadeleşme sorununun ne denli eski ve önemli olduğunu göstermektedir:

“Türk dilinin sadeleşme isteğinin tarihi çok eskidir. XII. Yüzyılda Ahmet Yesevi *Hikmet* 'leriyle, XIII. Yüzyıl sonlarında Yunus Emre *İlahi* 'leriyle, XIV. Yüzyıl başında Aşık Paşa *Garıname* 'siyle bu isteği belirtmişlerdir. Çünkü amaçları açıktır: halka bazı gerçekleri öğretmek. Zaman geçip de Türk dili Arapçanın, Farsçanın salgınına uğradıkça bu istek daha da artmıştır (...) Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat, Şemsettin Sami hemen ağızbirliğiyle, Türk dilinin sadeleşmesini istemişlerdir" (1962: 10-11).

Dilin arılaşması ve yalınlaşmasından yana olmakla birlikte Uygur, başına öz öneki getirilerek söz edilen dillerin gerçekliği yansıtmaktan uzak olduğu düşüncesindedir. Uygur "Türkçeciler" ile

"Öztürkçeciler" arasında "Türkçeciler"i tutar görünmektedir. Ona göre öz diye bir şey yoktur, özü dil tartışmasının dışına atmak gerekir (Uygur, 2005a: 76). Dil de hatta kültür de başka dil ve kültürlerden etkiler alır. Dolayısıyla Uygur'da sorun dilin geliştirilmesidir, onunla dil ürünleri ortaya koyabilmektir. Dilin bu boyutu sözkonusu olduğunda aratıcıların devreye girdiği görülür. Uygur, dili geliştiren kişileri aratıcılar olarak kavramlaştırıyor. Onları dillerin koruyucusu olarak görüyor (2005a: 76). Bugün her dil için aratıcılar vardır. Bir dil var ise o aratıcılar nedeniyle vardır. Bir dilin aratıcıları olmasa "egemen" diller tarafından eriyip gitme riskiyle karşıkaraşya kalır. Uygur bir dilin aratıcılarını o toplumun aydınları olarak düşünmektedir. İnsan olmanın ölçütünü dil olarak ortaya koymasının yanısıra Uygur, gerçek aydının ölçütünü de öncelikle dile katkısına bağlamış olmaktadır: "Gerçek aydını öncelikle dile bağından, dilinden tanırım dersem yanlış bir şey söylemiş olmam sanıyorum" (2005a: 78).

Demek ki düşünce ve sanat adamları sözleri ve yazılarıyla dile değer kazandırmaktadırlar. Bu işi dile yenilikler getirmekten çok onu bükmek, imkânlarını çoğaltmak, gücünü artırmak yoluyla yaparlar. Yeni kelimeler getirmezler. Onları zenginleştirir, anlamlarını ve kullanımlarını, sağlamlaştırır, derinleştirirler; onlara alışılmamış bir çeşni verirler (Montaigne, 1971: 233). Kavramları deşmek ve derinleşmek açısından Uygur Montaigne'in izini sürmüşe benzemektedir. Aydın dili zenginleştirerek aratmıştır. Buradaki zenginleştirme kavramı Uygur açısından çok önemlidir. Zira Uygur büyük oranda bir kavram analizcisi, betimlemeci olarak çıkar karşımıza. Zaten onun "bölük-pörçük" felsefe anlayışına göre "salt kavram betimlemeleriyle yetinmeyen, betimlemelerindeki bölük-pörçüklüğü 'aşmaya' kalkışan bir felsefe ister istemez kesin doğrularla ilgisini keser. Betimlemeleri felsefe-dışı kaygılarla 'bütünlemek' kadar yanlış bir şey olmaz" (Uygur, 1995: 132). Bu anlayış ışığında Uygur'da kavramlar mitolojik, felsefi, tarihsel, edebi, günlük anlamlarıyla, tüm kullanımlarıyla ele alınır; deşilir, kavramların içlemi, kaplamı genişletilir,

derinleştirilir, yeni anlamlar, yeni kullanımlar önerilir. Anlam kaymaları, anlam çağrışımları açıklanır, betimlenir. İnsan için asli olan kavram üretmedir diyen Betül Çotuksöken'e göre de Uygur'un felsefe anlayışı, felsefenin bir kavram çalışması olmasına dayanmaktadır (1995: 36). Uygur, "Toptancı düşünme tarzı"ndan uzak dururken; "sırtını bir okula" veya "bir akım"a dayayarak ekollerin izinden giden, o ekollerin görüşlerini tekrar eden, aktarmakla yetinen ya da onları kendi görüşü olarak gören, algılayan kişilerden ayrılmaktadır. Uygur'un mutlak olana uzak olmasının nedenlerinden biri de, onun bir konunun uzmanı olmakla yetinenlerin ileri sürdükleri fikirlerin katılığına karşı durmasıyla ilgili olmalıdır. Buna göre Uygur, alan uzmanlığı anlamındaki uzmanlığa da, tanımlama kavramına olduğu gibi, soğuk bakmaktadır. Ona göre bilim ve mantık yapılarından ayrı bir felsefe de; edebiyattan, sanattan uzak bir felsefe de düşünülemez. Doğaldır ki çokyönlülük kavramların anlamlarında da çok yönlülüğe, çok anlamlılığa imkan vermektedir.

Kesinlikleri tekyanlılık olarak gören Uygur, kendisiyle yapılan söyleşide felsefe-tartışma ilişkisini şöyle açıklıyor: "Yöntemleri, konuları, sınırları gereği felsefede pekçok şeyin sürekli olarak tartışmaya açık bulundurulması gerektiğine özen gösterdim" (1986: 127). Ayrıca kavramlar tarihsel olduğundan tarih de önemli bir konu haline gelir. Özellikle de felsefe tarihi. Felsefeyle tarih arasındaki bağa dikkat çeken Uygur için "felsefe, büyük ölçüde, felsefe metinlerini okuyup anlamaya dayanmakta. Felsefe büyük ağırlığıyla kendi geçmişindedir" (1986: 115). Daha da önemlisi ona göre her filozof başka filozofların okulunda yetişir (Uygur, 1986: 155). Felsefenin geçmişine çok şey borçlu olduğunu vurgulasa da felsefe tarihinin içinde boğulmayı düşünmez Uygur. O eskiyi öğrenmekten çok, yeni saydığı bir felsefe doğrultusunda yoğunlaşmayı dener (Uygur, 1986: 155). Felsefe tarihinde üretilmiş bilgiler yeni bilgilerle gözden düşmez, adeta katlanarak büyür. Bu, hem nicelikçe hem nitelikçe olumlu bir durum olarak görünür Uygur'da. Eski ve yeni dendiğinde ilerleme kavramı akla gelir. Felsefenin önemli sorunlarından biri olmaktadır

ilerleme. Acaba ilerliyor muyuz? Buna çoğunca "evet" dense de "hayır" yanıtının verildiği literatürler de mevcuttur. Uygur felsefe anlayışıyla koşutluk sağlarcasına yanıt arar bu soruya. Öncelikle şu var Uygur'a göre: a) hiçbir felsefe bilgisi tek başına edinilmiş değildir. b) elbette ilerleme vardır. Bunun kanıtına gelince; şunlar söylenebilir: Felsefe uzmandan uzmana aktararak devam ettirilmektedir, her felsefe bir sonraki kuşak filozoflarınca eleştiriye uğratılır, filozoflar önceki görüşlerle hesaplaşmaları temele koyarlar, bu süreçte felsefe öğrenilerek yapılan bir etkinlik olarak ortaya çıkar, bu yapının bulunduğu ortamda ilerleme vardır. Uygur'da tüm bunlardan dolayı felsefenin zaman içinde nicelik bakımından bir artış, nitelik bakımından da bir yetkinleşme gösterdiğinden kuşkuya düşülmez (Uygur, 1995: 137). İleride değinileceği üzere Uygur, ilerleme söylemini "teknik felsefesi"nde de problem yapmaktadır.

2.4. Dil ve Düşünme Öğrenilir, Öğretilir

Kaynağını Augustinus'un "İtirafı"nda bulan Wittgenstein'in oyun kuramı, dilin çocuklar tarafından bir oyun oynarcasına, kendi istekleriyle öğrenilmesine dayanır. Augustinus : "Yetişkinler, herhangi bir nesneyi aldıklarında ve bu sırada ona doğru döndüklerinde, öylece bunu algılıyordum ve onların çıkardıkları seslerle nesnelere deyimlendiğini kavırıyordum" diyor (Soykan, 1995: 338). Çocuk ebeveynlerinden, yetişkinlerden, öğretmenlerden gördüğü, duyduğu her sözcüğü, cümleyi, kavrayışı zamanla kendinin kılar. Oyun döneminde çocuk, kuşkuya düşmez, hiç bir dilsel öğretiyi eleştiri süzgecine koymaz, örneğin nesnelere verilen adları öğrenir de bu adları reddederek ebeveynlerine karşı gelmeyi düşünmez. İşte çocukların sevinçle yönelindikleri bu durum için Wittgenstein, dil ile dilin iç içe geçtiği etkinliklerin bütünü de 'dil-oyunu' diye adlandıracağı, sözlerini kullanıyor (Soykan, 1995: 341). Uygur'da da bu dil oyunu kuramının izleri bulunur. O açıkça "anadil doğarken getirilmez, sonradan öğrenilir" der (Uygur, 2005a: 14).

Kimse de dilin kendisine yanlış öğretildiğini düşünmez, bir rastgeleliğin, bir tesadüflüğün geçerli olduğunu bilir, öğrenir. Dolayısıyla anamızdan, babamızdan öğrendiğimiz dille koşuşur, onunla yazar gideriz bir ömür. Uygur'da çocuk imgesi dil oyununda, soru sormada ve anadilin yapısını kavrama noktalarında önem kazanır. Ona göre "Güneşle"de yazdığı üzere dilin yapısındaki bütün belirgin çizgileri çocukların dili "nesnel" biçimiyle kullanmalarını gözlemleyerek kavrayabiliyoruz (Uygur, 1989: 173).

İnsan her zaman kendi dışındakileri öğrenme eğiliminde olmuştur. Çağımızın insanları ise kendi dışındakileri her zamankinden daha fazla öğrenmek istiyor. Dil de düşünme de insanın öğrenmekte oldukları konu alanlarıdır. İnsan dilin içine doğsa da, dil sonradan öğrenilir. Şöyle Yazmaktadır Uygur: “Düpedüz bir doğa ürünü değil dil. Ne doğar doğmaz dilimiz var, ne de bizim eylemli bir katkımız olmaksızın var. Öğrenmesiz, alışmasız, yinelemesiz edinmem dili” (2005a: 14). Burada insanın genel olarak öğrenme yeteneğine sahip bir varlık olması yanında özellikle de dilin öğrenilen bir yapı olduğuna vurgu yapılmalıdır. Chomsky, şunu der: “Her insan dil mekanizmalarına ve bilgisine doğuştan sahiptir” (Bozkurt, 1990: 2-3). Dil bir doğa ürünü olarak görülmez Uygur'da. Öğrenme vurgusu zorunlu olarak eğitim kavramını getirir. İnsanın belki de ilk öğrendiğidir dil. Dil, insanın ilk eylemi, ilk kalkışmasıdır. Dili öğrenme dışında kalan insan, Uygur'un sık sık vurguladığı üzere insan dünyasının dışında kalmış demektir. İnsan öğrenerek, yineleyerek, alışarak dili edinir.

Dil gibi düşünme de öğrenilip öğretilen bir bilgi alanıdır. Bu noktada Uygur için eğitim kavramı, üzerinde önemle durulması gereken bir sorun olmaktadır. Eğitimbilim, özellikle Avrupa'da 19. yüzyılın sonlarında kuruldu ve gelişmeye başladı. Cumhuriyet yıllarıyla beraber Türkiye'de de bu konuda gelişmeler oldu. Uygur'un da değindiği gibi bir çok konuda olduğu gibi

eğitimde de geleneksel olandan moderne bir geçiş sürecini temsil etti Cumhuriyet yılları. Ülkemizdeki eğitim çalışmaları da kültürün öbür alanlarında olduğu gibi Batı'yı izleyerek ilerledi. Baltacıoğlu, eğitimle ilgili çalışmalar yaptı. Uygur'un bu alandaki özgünlüğüne gelince, o genelde felsefe anlayışına uygun bir eğitimbilim önerdi: Çokkültürlü, çokdilli eğitimbilim. Böylece Uygur hem geleneksel eğitim anlayışından hem de Batı'da önerilen eğitim anlayışından farklı bir tutum geliştirmiş oldu. Ona göre yeni eğitimbilimin en önemli kesiti dil olmalıydı: Anadil ve yabancı dil. Uygur dilin eğitimde önemli bir yeri olduğunun altını önemle çizmektedir (Uygur, 2004: 323). O aynı yerde eğitimin büyük oranda dille gerçekleştiğini vurguladıktan sonra şunları yazıyor: "Dile başvurmayan eğitim az gelişmişlikten öteye geçemez. Dilsiz yetişim olmaz. Çünkü kültür işidir, kültürle beslenir. Kültür de olanca yapısıyla dile dayanır, kültürün candamarıdır dil" (Uygur, 2004: 322).

Uygur için yabancı dil öğrenmek ise insanın kendi dilini, anadilini iyi öğrenmesinin yollarından biridir. Uygur için kendi özyapısını düzenleyen çokkültürlü eğitimbilime düşen biricik görev geleneksel tekkültürlü eğitimin yerini almaktır. Dolayısıyla hem günümüzün hem geleceğin eğitimcilerine düşen görev çokkültürlülüğe yönelik yönelimlere girmektir. Uygur eğitimciyi sıradan bir hizmetli düzeyinde görmez, aksine onu yüksek düzeyde bir bilinç insanı olarak değerlendirir. Artık o yalnızca söylenenleri yapan, ezberlediğini anlatmakla yetinen biri değildir. Eğitimci, 'uzağı gören güçlü bir insan ve toplum gözlemcisi, bir kültür eleştirmeni, toplum onarıcısı, toplum düzelticisi, çağdaş bir toplum değiştiricisi' olur Uygur'un gözünde (Uygur, 2006b: 28). Ona göre her yazdığının her söylediğinin öğrencilerce benimsenmesini bekleyen öğretici de bunları benimsemeye yatkın öğrenci de verimli değildir. Sonuçta Uygur, çağdaş çokkültürlü eğitimin sürdürücülerinin tekkültürlü eğitimle yetiştirilmiş, sınırlı kişilerden oluştuğunu görüyor, bu yüzden de eğitim sorununu bugünkü eğitimcilerin eğitilmesi sorunu olarak düşünüyor (Uygur,

2006b: 29).

2.5. Dil ve Teknik

2.5.1. İlerlemenin Motor Gücü Teknik

İnsan, dünyaya geldiğinde kendini bazı yapıların içinde bulur, adeta onlara yapışık olarak doğar. Nasıl bir ortama doğacağı, nelere yapışık doğacağı onun elinde değildir. Ancak bu ortama kendi çapında müdahale etmek, ortamı insan ve yaşam yararına düzenlemek, değiştirmek, en azından bu yapılara katılmak, onlarla bütünleşmek, çoğu zaman da ilerlemeci bir tutumla söylendikte, onları geliştirmek insanın kendi ellerindedir. Uygur, dil ve kültür kavramlarının yanına ayrıca bir öge daha getiriyor ki, bu da hiç kuşkusuz teknik kavramıdır. Dolayısıyla şöyle denilebilir: Nasıl ki insan biçiminde doğmak insanın elinde değilse, sadece gerçek, çağdaş insan olmak insanın elindeyse, tekniğin içine doğmak da insanın elinde değildir. İşte Uygur'un çok önemseydiği bu teknik kavramı, burada kültür ve uygarlığın çok önemli bir parçası olarak görüldüğünden üzerinde özenle durulma gereği görülmüştür. Uygur'a yakından bakıldığında onun insan dünyasında, dilde, düşünmede var olan herşeyin felsefesini yapma eğiliminde olduğunu görürüz. Dolayısıyla "teknik felsefesi" sözü de insanı yadırgatmamalıdır. Tüm çalışmalarda olduğu üzere tekniğin felsefesini yaparken de alçakgönüllü bir tutum alan Uygur, *Çağdaş Ortamda Teknik* adlı çalışmasının başında "Bölük-pörçük de olsa, uzanabildiğim yere uzanacağım, yetkinliklere erişmeyi umma zamanı değil" diyor. Teknik kavramıyla neden ilgileniyor Uygur? Şöyle yanıtlıyor: "Teknik üzerine ne düşünüyorsun? -hangi yönden yaklaşırsam yaklaşayım, nicedir bu soruyu da soruyorum düşünürlerime. Bakıyorum da: ya hiç dokunmamışlar bu soruya, ya da savsaklayıp geçmişler, hem soruyu hem yanıtları" (Uygur, 2002b: 137).

Teknik, insanın kullandığı tüm alet ve edavatları içerse de yalnızca bunlardan oluşmaz. Yani toplum nasıl ki toplumu oluşturan insanların toplamı değilse (Türkçe pek güzel, toplam dememiş de toplum demiş) teknik de sadece teknik nesnelere toplamı değildir. Başka bileşenler de olguya katılmaktadır. Uygur'un teknikle ilgili çalışmasının izleklerinden birini, bu kavramın değişmeye-ilerlemeye-gelişmeye işaret etmesi oluşturur. İnsanlığın ilerleyip ilerlemediği felsefi düşüncede sürekli sorun olmuştur. Tekniğin insani değerlere zarar verdiğinin yanısıra doğaya da zarar verdiği hep söylenir. Hatta Uygur'un adını birçok kez andığı Hiroşima örneğinde olduğu gibi börtü-böcekler bile bu zararlardan paylarını almaktadırlar. İşte Uygur, bu noktada şöyle düşünür: Doğaya uyum sağlamayan, doğanın dengesini bozan bir türediye dönüşebilir teknik. İşte 20.yüzyılın da, bilim ve teknolojiye sağlanan başarıyla birlikte, ne yazık ki öncelikle bir savaşlar yüzyılı olması da bunu doğrular gibidir (İyi, 2000: 137). Kuşku yok ki, bu nedenle, bazı çevrelerde, tekniğin, doğaya karşı, doğaya düşman bir varlığı olduğu sık sık öne sürülür. (Uygur, 2002b: 43). Bu tartışmadan da anlaşılacağı gibi bugün teknik, eski çağlarda o denli olmasa bile kazandığı yeni nitelikleriyle insana da, doğaya da zararlı yanları olan bir olgu haline gelmiştir. Daha doğrusu denetlenmediğinde insanı kendine yabancılaştıran, insanı yok eden bir yapı görünümündedir teknik. Yani teknik insan kontrolünden çıktığında insanın ve yaşamın azraili olup çıkmaktadır (Uygur, 2002b: 43).

Uygur, içinde tekniğin de bulunduğu her türlü gelişmenin gerçek anlamda gelişme olup olmadığını tartışan filozoflardan Voltaire, Diderot, Hegel, ve Comte'u ilerlemeci olarak belirlerken, bu görüşe karşı olanları da hatta ilerlemenin gerçekte gerileme olduğunu düşünenleri de Rousseau, Spengler, Marcel, Cioran olarak belirtmektedir (Uygur, 2002b: 131). Yaptığı bu ayırımda Uygur, filozof gruplarından birine katılmak yerine ortada durmayı yeğliyor: "İnsan-toplum, doğa yaşamı bakımından birlikte getirdiği etkiler, tepkiler yan etkiler yönünden rahatsız edici, tehlikeli ve yıkıcı

sonuçlara da vardır, salt tekniğin tarihinde, nesnel-işlevsel gelişmelere, artımlı birikimli ilerlemelere tanık olduğumuz kanısı epeyce köklü bir kanıdır" (Uygur, 2002b: 46). Uygur'un eserlerinde kendisinin iki özelliği sıklıkla görülür: alçakgönüllülük ve uçlar yerine ortalarda gezinmek. Bu tutumlar tekniğin ele alınmasında da görünüyor: "Teknik işlerinde bize en yakışan, alçakgönüllü tutum: dünyanın daha iyi olması için çalışıp çabalamak" (Uygur, 2002b: 80). Uygur, ilerlemecileri iyimserler olarak, buna karşıt olanları da kötümserler olarak belirledikten sonra hem ilerleme konusunda hem de uçlardan uzak olduğu tüm tutumları açıklarcasına şunları yazıyor: "Teknik konusunda iyimser değilim, kötümser de değilim. Hem iyimser hem kötümser miyim öyleyse? Böyle denemez ama; dense bile, kimilerine mantıksız görünse de yaşama gerçekliği yönünden olağan bu; öyle ya, yaşamda ille de tutarlı olmak gereği yok, kendini tutarlı sananların da öyle olduğu söylenemez. Heyecansız ve dürüst hiçkimse, kendisi için bunun tersini ileri sürmeye kalkışmaz" (Uygur, 2002a: 80).

"Teknik felsefesi"nde başlıca izleklerden birkaçı: Teknik sözkonusu olduğunda, sorun, bir yandan tekniğin yaşam araçlarını geliştirdiği, insan eylemlerine kolaylık sağladığı, sağlık standartlarını yükselttiği bir yandan da doğaya, dünyaya, insana büyük acılar veren durumlara olanak vermesi, sömürü düzenlerinin, savaşların sürmesine ortam hazırlaması olarak belirlenebilir. Tekniğin kurulmasına ve gelişmesine çoğun yalnızca yarar açısından bakılmasını eleştiren Uygur, bu bağlamda insan ve emek kavramlarının altını çizercesine şunları söyler: "Herşeyden önce, fizyoloji ve psikolojiyle birlikte antropolojik tabanda, emeğin düzenlenmesi kaçınılmaz bir görev" (Uygur, 2002b: 58). Uygur'da tekniğin en önemli ilkesi "insana karşı olmamak" biçiminde ortaya çıkmaktadır. Uygur'un sisteminden söz edilecekse o da, düşünürün bir kavramı tanıdık bildik ortamının dışındaki ortamlarla ilişkiye sokması, başka kavramlarla ilişkisini kurmasıdır. İşte Uygur'un aynı anlayışı tekniği irdelerken de taşıdığı görülmektedir. Gerçi çok kavramın birbiriyle

ilgili olduğu bilinen bir durum. Uygur ise ilgi ve ilişkileri insanı yadırgatacak düzeyde yapmayı deniyor. Yadırganabilir olduğunu kendisi de bazen söylüyor. Birçok cümleye "size çocukça gelebilir ama..." ya da "size saçma gelebilir ama..." diye başladığı görülüyor. Yine de bu yadırgama Uygur'un açıklamalarına dikkat etmeye devam edildiğinde büyük oranda ortadan kalkmaktadır.

2.5.2. Evrensel Bir Dizge Olarak Teknik

Köken sorunu (arkhe) felsefenin en eski sorunlarından biri, bugün "şeyler ne'den geldi?" biçiminde bir soru sorulmasa da, yüzeysel de olsa insan konu ettiği olguların kökenini de bilmek istiyor, filozoflar da çoğu zaman bu konulara ilişkin tasarımlarını açıklayabiliyorlar. Tekniğin kökeni nereye dayanıyor? Bizim saptadığımız kadarıyla "Türk Felsefesi"nde iki düşünür bu soruyu sormuş durumda, bunlardan ilki olan Macit Gökberk soruyu *Değişen Dünya Değişen Dil* adlı kitabında yanıtlamaya çalışmıştır: "Belli bir çevreye uyan organları olmayan, içgüdüleri pek cılızlaşmış, duyuları az gelişmiş olan, silahsız, çıplak, hayatı öylesine tehlikelerle yüklü insan..." (Gökberk, 2004: 12-13) yaşamda kalabilmek için bu eksiklerini gidermenin çözümünü alet kullanmakta bulmuştur. Gökberk, aynı yapıtında, insanın organlarının, hayvanlarınkı gibi yeterli olmadığını düşünerek, insanın bu eksikliği geriletmek için tekniği kullandığını ileri sürüyor. Uygur ise adeta bu tarz bir açıklamaya yanıt verircesine şu ifadeleri kullanmaktadır: "Gene de, tümüyle teknik nesnelere, insanın vücutça eksik doğmasından kaynaklandığı görüşünde değilim" (Uygur, 2002b: 58). Uygur'da bunun gerekçesi, bunca kültür, ayrıca söyleyeceksek, çığır açan buluşlar, keşifler, dev yapılı teknikler yapmayı başaran bir varlık olarak insanın söylenen bağlamda eksikli olmayacağına dayanıyor. Uygur için teknik, evrensel nitelikli bir olgu. Uygur yazıyor: " 'Bilim' ve 'teknik' deyimleri her çağda her bakımdan aynı anlama gelmezse de çağımızdaki başka ülkeler için

doğru olan Şey Türkiye için de doğrudur" (2002: 34). Tekniği kimin ürettiği önemli değil, onu üretenin hangi ulustan, hangi dinden olduğunun önemi yok. Her yaŐtan, her konumda insan kendi koŐullarında teknikten yararlanabiliyor. Bunun için bir eğitime de ihtiyaç yok. Yani sanat gibi, felsefe gibi bir varlık alanı değil teknik. Sanattan, felsefeden yararlanmak eğitimi gerektirir. Teknikten herkes yararlanıyor, herkesin dünyasında teknik var, herkes tekniğin içinde. Tekniğin çağlara göre özellikler gösterdiği de bir gerçek. Ancak Uygur, tekniği de işlemiyle kaplamıyla geniş yelpazede ele aldığı için en eski insanın en basit diyebileceğimiz aletlerini de tekniğin kapsamında düşünüyor. Teknik alet denilen araçları "teknik nesne" diye kavramlaŐtıran Uygur için insan tarafından kullanılmış, kullanılan ve kullanılacak olan tüm araçlar teknik nesnedir. Uygur'un insana önem veren tutumu burada da belirlemektedir. Bir nesnenin teknik olup olmaması insanın onu kullanmasına bağlanır. Uygur'da aletle makine arasında bir nitelik farkı değil de bir nicelik farkı var gibidir. "100 mumluk, 200 mumluk ampül"den söz edilir, motorların gücü için "beygir gücü" ifadesi kullanır (Uygur, 2002b: 38). Uygur'a göre teknik nesnelere arsında nitelikçe bir kopuŐ olmadığı için ampülü mumum devamı, otomobili atın (beygir) gelişmiş bir biçimi olarak görmek doğru değil. Araçlar her çağın özelliklerinden yararlanılarak, bir çok ögenin dizgeye katılmasıyla ilerlemesinden başka bir Şey değildir.

Teknik başlangıcında karınca hızıyla ilerlerken (unutmamalı ki "iğneyle kuyu kazmak" diye bir deyim var) giderek bu hızın öncekiyle kıyaslanamayacak boyutlara ulaştığı görünmektedir. Tekniğin etkisi de her geçen gün artıyor, yaşamı kuŐatıyor, eleştirel bir sözle söylersek, insanı teslim alıyor. Bu yüzden Uygur, "İnsanı ürüne kurban etmek yaraŐmaz" diyor (2002b: 57). İnsan da tekniğin kendisini aptallaŐtırmasına izin vermemelidir. Bakıyorsunuz ocuk anadilini öğrenmeden önce tekniğin dilini öğreniyor. Demek ki sorun tekniğin kölesi olmak değil de ona kumanda eden bir durumda olmak. Özellikle sanayi döneminde teknik büyük önem kazanmıştır. SanayileŐme,

makinalaşma olgusu, tekniğin bilimle bütünleşmesi ve her zamankinden çok daha büyük bir hızla ilerlemesinden başka bir şey değildir. Yani bilimle bütünleşen, nihayet bilim-teknik sözü kullanılıyor, teknik eskiçağlarda aritmetik olarak ilerlerken 19. ve 20. yüzyıllarla beraber geometrik olarak ilerlemektedir. Moda bir deyimle küreselleşme sürecinde de çok önemli bir işlev görmekte, dolayısıyla da küreselleşmeyle tüm dünyaya ağırlığını iyiden iyiye koymaktadır teknik. Dünya sadece Güneş etrafında dönen bir nesne, bir gezegen değil, içi insan yaratısı malzemelerle, estetik nesnelere, konumuz açısından çoğun teknik nesnelere işgal edilmiş bir Dünya. Uygur'a göre bugün çağdaş bir ortamdan, çağdaş bir dünyadan söz ediliyorsa, bu, her türlü yaşam araçlarının teknik nesnelere meydana gelmiş olmasındandır. Böylece çağdaş dünyanın değişmesi, çağdaş ortamın gelişmesi bir bakıma tekniğin gelişmesine indirgenir Uygur'da. Yani teknikle çağ arasında birbirini koşullayan bir ilişki var. Uygur, "her çağ, kendi çapında bir yoğunlukla, tekniğin damgasını taşır" derken (2002b: 47) bize de "her çağ tekniğin her teknik çağın özelliklerini yansıtır" deme olanağı vermektedir.

2.5.3. Tekniğin Değiştirici Gücü ve Yerel Değerler

"Dil durmadan değişir, ama biz konuştuğumuz dilin değiştiğini hissetmeyiz" (J.V. Vendryes, 2001: 34) .

Uygur, içinde yaşadığımız halde fark etmediğimiz, baktığımız ama görmediğimiz, üzerinde düşünmediğimizde önemsiz ama yöneldiğimizde çok önemli olduğunun ayırdına vardığımız olay ve olguları insana göstermede çok titizce bir yol izlemektedir. Tekniğin bilimle, felsefeyle, ekonomiyle, eğitimle, hukukla, dinle... ilişkisinin hangi düzeyde olduğunu göstermeye çalışıyor. Gerçekten de üzerinde yoğunlaşmadıkça tekniğin sözü edilen alanlarla ilişkisini kurmak pek güç.

Bunlardan belki en uzak olanı sanat ve din diye düşünülse de Uygur, öbür alanlarla olduğu gibi dinle de, sanatla da tekniğin ilişkisini doğrudan kurabilmektedir. Birçok din adamı bilime, tekniğe karşı savaş açarken, kutsal-dinsel kitapların, dönemine göre çok modern bir teknik olan matbaayla basıldığından habersizdirler. Sanatın güzele, tekniğin yarara işaret edeceği düşünülerek aralarındaki ilişkiyi reddedenler çıksa da, Uygur'a göre güzel olan yararlı olanla bütünleştiğinde, yararlı olan güzel olduğu durumlarda daha yetkin bir yapı ortaya çıkar. Marks insanı insan yapanın onun alet yapabilmesi olduğunu söylerken ve alet kullanma yeteneğinin olduğuna vurgu yaparken felsefeyi de dünyayı değiştirmenin bir aracı olarak ortaya koyuyordu.

Belki felsefe tekniğin seviyesine indirgenemez ama kabuledilebilir olan tekniğin dünyayı değiştirdiğidir, dünyanın görünümünü değiştirdiğidir ve onu çağdaş kıldığıdır. Bu durum, tekniğin değiştirici gücü, Uygur'un sistemine uyarısına, insanın, toplumun duyuş, algılayış, düşünüş biçimini koşullamakta çok daha önemli olarak dil üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Teknik sayesinde çok sayıda terim, çokça karmaşık sözcükler, deyimler, zihne çalışma yeteneği veren yapılar, kavramlar insan dünyasına katılmakta, bunlar da tüm düşünce alanlarına geliştirici bir ivme katmaktadır. İnsanlaşma sürecinde nasıl ki üretilen sözcükler yeni sözcükleri doğurmuşsa teknik nesnelere de yeni teknik nesnelere doğurmaktadır. Dilsiz edemeyen Uygur tekniği dille de ilişkiye sokarken "teknik geliştikçe, tekniğe bağlı yaşam koşulları geliştikçe, teknik öğelerin dildeki sayısı, etkisi, yoğunluğu artmakta" saptamasını yapıyor (2002b: 64-65). Dildeki bu evrimsel yapıya rağmen dilin değişmezmiş gibi algılanmasını ise André Martinet şu sözlerle açıklar: "Her şey, yazılı biçimin değişmezliği, resmi ve yazımsal dilin tutuculuğu, bireylerin on yıl ya da yirmi yıl önce nasıl konuştuklarını anımsayamamaları, kişiyi kullandığı dilin olduğu gibi kaldığına ve türdeşlik gösterdiğine inanmaya sürükler" (1985: 153). Uygur, gelişme, ilerleme gibi kavramlara önce de değinildiği üzere yoğun vurgu yapmaktadır. Aslında bu, bir bakıma, günümüzde Türk

felsefesinin durduğu yeri gösterirken bir yandan da gelecekteki felsefenin de ipuçlarını veriyor. Çünkü bugün birçok felsefecimiz bu gelişme izleğine dikkat çekiyor, Macit Gökberk *Değişen Dünya Değişen Dil* kitabında bu izleği verirken, Nejat Bozkurt da “katı ve donmuş ilkelerle bilgilerimizin gelişmesi ve daha ileri gitmemiz olanaksızdır, çünkü değişen yaşama bağlı olarak dillerimiz gibi mantığımız da değişmektedir” diyor (Bozkurt, 1990: 2-3).

Uygur, tekniksiz felsefe yapılamayacağını çok az kişi tarafından bilindiğini vurguluyor. Bu arada Uygur, evrenselleşmiş değerler kadar yerel değerleri de önemseydiğinden Dante'yi anarken; Yunus Emre'yi, Baudelaire'yi, Marks'ı anarken; Ziya Gökalp'ı, Nazım Hikmet'i de anar. Onda önemli olan, bir araya getirilen konu ve durumların ortak noktalarının öne çıkartılmasıdır. Yani gelişigüzel, temelsizlik, gerekçesiz fikir yürütmeler Uygur'da yoktur. Tekniğe dönersek, Uygur Nazım Hikmet'in şiirini anıyor: "Tırrım, tırrım, tırak tiki tiki tak/ makinalaşmak istiyorum" (Uygur, 2002b: 134). Bir bakıma teknik, felsefecilerin de gündeminden pek eksik olmadı. Descartes, insanın bir yönüyle makina olduğunu söylerken, La Mettrie de "Makina İnsan" diye kitap yazmıştır (Uygur, 2002b: 135). Birçok teknik buluş yapan, keşifler ortaya çıkaran kişilerin de filozof olduğunu unutmamakta yarar var. Ancak Uygur, tüm yaşamında yönünü yalnızca tekniğe çeviren düşünürlerin de, bakışında tekniğe hiç yer vermeyen bilginlerin de gerçekliği kavramada sınırlı kalacaklarını düşünüyor. Uygur'a göre her şeye rağmen filozoflar bilgiye, tarihe, erdeme, değere, insana yöneldikleri oranda tekniğe yönelmediler, Uygur'un söylediğine göre: "Marks, Spengler, Bergson, Gehlen, Habermas gibi düşünürler teknik konusunu felsefece, şurasından burasından deşmişlerse de, tekniği, büyük ölçüde felsefenin ana sorunlarından biri diye ele alıp inceleyen bir felsefeden yoksunuz henüz" (Uygur, 2002a: 27-28). Bu sözleriyle Uygur, daha önce ele alınmamış, veya felsefi olarak yeterince ele alınmamış, onun sık kullandığı deyimle deşilmemiş konuları, alanları bilme konusu yapmaya eğilim gösterdiğini söylemiş oluyor.

Tekniğin, giderek felsefenin, düşünmenin daha da gündemine gireceğini düşünen Uygur, tekniğin yararla ilişkisini düşünürken filozofu da bu ilişkinin dışında görmez. Uygur, felsefeye, filozofa karşı küçümseyici bakışların altında, çoğun 'hiç bir yararı olmayan etkinlik ve saçı sakalı birbirine karışmış, bakımsız insan, dahası üstü başı toz içinde bir yaban keçisi' tasarlayan anlayışların yattığını belirtiyor. Oysa felsefe tarihi kitapları örneğin Gorgias'ın kendine özen gösteren, modaaya uygun çekici, gösterişli giysilerle dolaştığını yazıyor. Uygur, filozofların gündelik yanlarından, sıradan özelliklerinden söz edilmemesinin de insanlarda yanlış bir yargıya neden olduğunu düşünüyor ve örneğin Kant'ın sosyal yanının gösterilmediğini katı, kuru bir bilgi teorisyeni olarak gösterildiğini belirttiikten sonra Kant için şunları yazıyor: "Güzel giyinirdi Kant. Modaaya aykırı davranmayı delilik saydığından, gerekince değişiklik yapardı giyiminde. (...) Zamana uygun renk renk takma saçları vardı Kant'ın. Boyunbağını titizce bağlar, geniş kolluklu gömlek giyerdi (...) Gençliğinde, olgun yaşlarında da öyle ya, çok para sıkıntısı çektiği için, bir tek ceket, bir tek pantolonla yaşamak zorunda kaldığı dizi dizi yıllar boyunca bile tertemiz dolaşırdı" (Uygur, 1989: 285). Bu yaklaşımıyla Uygur'un felsefeye karşı olan önyargılara bir yanıt verdiği düşünülmelidir, bu önemli ama daha da önemlisi Uygur, "basit" sayılan "yüzeysel" görünümün sunan gerçekliklere dikkat çekiyor ve bunu başka bağlamlarda da belirttiğimiz üzere, hep yapıyor. Yararlıya yönelmenin felsefenin dışında düşünülemeyeceğini ileri süren Uygur, Thales için anlatılan anekdotu anar, özetle: Gökyüzünü gözlemlerken önündeki çukuru göremeyip düşen filozof, bir kadının kendine bakarak güldüğünü fark eder, "işte felsefecinin hali" diye gülmüştür kadın. Thales aynı yıl bu gök gözleminden elde ettiği bilgilerle bölgedeki tüm zeytin atölyelerini kiralar ve iklim filozofun öngörülerini haklı çıkardığı için büyük karlar (yarar) elde eder (Uygur, 2002b: 128). Uygur bu yarar konusunu teknikle de birleştirerek Bacon'u anar. Çünkü Bacon da insanlığın geleceğiyle ilgili tüm umudunu tekniğe bağlayanlardandır. Uygur Bacon için şöyle

yazmaktadır: " 'Teknik' deyimini onda geçmiyor, ama onun 'invention' ('buluş') diye nitelediği deneysel bilgi eylemleri teknikten başka bir şey değil. Novum Organum böyle umutların en güzel dile geldiği yapıtlardan biri" (Uygur, 2002b: 130).

III. BÖLÜM: UYGUR'UN FELSEFE ANLAYIŞI: "BÖLÜK-PÖRÇÜK FELSEFE"

3.1. Hep Yolda Olan, Bölük-Pörçük Felsefe

"Felsefe, bildiğini ince ayrımlara, nuance'lara elverişli bir dille belirler, bilebilir. Başarı sınırları dili ile başlayıp biter. Bu dilin yetkinliği bölük-pörçük bilgileri sağlama derecesine bağlıdır" (Uygur, 1995: 141)

Uygur özel olarak "Benim felsefe anlayışım şudur" başlığıyla bir çalışma yapmış değilse de her çalışmasında belli bir felsefeyi kurmaya özen göstermiş, doğrudan felsefe olmayan çalışmalarında da felsefi bir tutum almayı ihmal etmemiştir. Felsefesinin temelleri bütün eserlerine -"bölük-pörçük" yazan bir filozof olarak- yayılmış olmakla beraber bunların *Dilin Gücü*'ne yoğun olarak gömülmüş olduğunu ileri sürmek abartılı bir belirleme olmayacaktır. Bununla beraber bu bölümdeki konu bağlamında Uygur'un *Felsefenin Çağrısı* adlı yapıtından hareket etmek gerekmektedir. Uygur, *Felsefenin Çağrısı*"nda kendine özgü bir gözlemden uzak olan felsefenin kör olduğunu yazmıştır (Uygur, 1995: 144). Bir felsefe kendine özgü bir bakış oluşturduğu oranda felsefedir ve o oranda dünya felsefesine katılmaktadır. Uygur'un bu noktada felsefe sorunlarını, konularını belirlerken ve çözümler tasarlarırken özgün olma, özgünü yakalama kaygısı güttüğü anlaşılmaktadır. Burada "bölük-pörçük felsefe"nin bir özgünlüğü işaret ettiği söylenmelidir. Bilindiği kadarıyla Türk ve dünya felsefesinde böyle bir kavramlaştırma yoktur. Çalışma içerisinde

de hissettirildiği üzere Uygur sistem düşüncesini metafizik sistem düzeyinde görüyor ve buna karşı eleştirici bir tutum alıyor. "Bütün", "çok", "hepsi", "çabuk" yerine; kısım kısım kavramayı, parça parça betimlemeyi, bölük bölük toplanmayı, yavaş yavaş ilerlemeyi öneriyor. Çünkü ona göre ayrıntıları adım adım açığa çıkarma yöntemi olan betimleme "hepsici" değil "azıcıkçıdır" (Uygur, 1995: 134). Uygur'a göre toptancı, bütüncü tutum felsefenin değil metafiziğin sistemci tutumuna karşılık gelmektedir. Dikkat edilirse Uygur felsefeyi metafizikle ilişkili düşünse de onu metafizikten ayırmakta dolayısıyla felsefede "aceleci tutum" almaktan uzak durmaktadır. Uygur, bir sorunu ortaya koyup kendince cevaplandırıp sistemi kapatmıyor. Descartes da doğruyu bulmada hızlı gitmeyi değil doğru yolda yavaş yürümeyi öneriyordu (Descartes, 1994: 8). Dolayısıyla Uygur'un sistem kurma anlayışına radikal bir eleştiri getirdiği gözlerden kaçmamaktadır. Önerdiği felsefe anlayışının odak noktasını oluşturan "bölük-pörçüklük" ise dağınıklıkla karıştırılmamalıdır. Bu anlayışa göre felsefe, kavram çözümlemesi ise bu da kavramları betimlemekten başka birşey değildir. Hiçbir kavram son çözümünü bulmadığı gibi hiçbir felsefi sorun da son açıklamasına kavuşmuş değildir. Hep bir tekrar, tekrarlarla birlikte o kavram ve soruna ilişkin katkılar sözkonusudur. Felsefede betimlemeler ya da çözümlemeler sonlu olmamıştır ve olmamaktadır. Felsefede sorular kalıcılığa, cevaplar geçiciliğe yatkınlık gösterebilirler de gerçekte sorular da yanıtlar da değişmektedir. Uygur'un şu sözleri onun sistematik ya da kendi deyişiyle "çepeçevreci" tutumunu pek güzel açıklamaktadır: "Anlam kalınlıklarını çeşitli yönlerden görmek, deme-yükleri bakımından açığa çıkarmak, olanca bildirme kısımlarıyla gözönüne sermek, bir anlatımın kendisini başka türlü anlatmak, söyleneni daha açık söylemek, kısaca anlatma yapısını didikleme" (Uygur; 1995: 136). Gerçekten de felsefedeki gelişmeler bu sözleri doğrulamaktadır. Sözgelisi "Felsefe nedir?" sorusu, temel bazı ilkeler ortak olsa da her filozofta farklı bir tanım bulmaktadır. Öyle ki, ne kadar filozof varsa o kadar da felsefe tanımı var denebilir. Böyle bir kavramın tanımında da çağdan çağa değişiklikler olmaktadır. Her filozof kavramları inceltmede,

yeni anlamlar vermektedir. İşte felsefenin ilerlemesini de bu gidişatta aramalıdır.

Uygur felsefenin eskiden beri "bölük-pörçük" yapıldığını ve de önemlisi bugün de böyle yapıldığını düşünmektedir. Daha da önemlisi Uygur, felsefenin "bölük-pörçük" yapılması gerektiğinden yanadır. Uygur'a göre şimdiye kadarki filozoflar illa da bölük-pörçük olacağı demeseler de bölük-pörçük olmaktan kendilerini alamamışlardır (Uygur, 1995: 134). Örneğin Hume'a çözümleyici, Kant'a eleştirici denmesinin nedeni de onların sistem kurmak yerine parçalayıcı tutum almalarında aranmalıdır. Uygur şunları yazmaktadır: "Felsefenin tarihi, bakış gerçekten (ister Aristoteles ile Descartes'da, ister Augustinus ile Böhme'de, isterse de Cusanus ile Leibniz'de olsun), düşünürlerdeki felsefe içeriklerine çevrildiğinde, hep bölük-pörçük betimleme ve çözümlenmelerle doludur" (1995: 136). Uygur'un başka bağlamlarda da değinildiği üzere tanımlamalardan yana değil de bir çözümlenmeye değer nitelikte betimlemelerden yana olduğu görülmektedir. Ona göre tanımlama sınırlılığı gerektiriyor, betimleme ise ifade yerindeyse yolda olmayı, bir anlamda da eksikli olmayı, eksikleri giderilecek bir durumu ortaya koyuyor. Bu noktada bir betimlemeci ustası olarak düşünülen filozof iyi bir haritacıyı hatırlatır (Uygur, 1995: 135). Haritacı dünyayı parsel parsel ayırıp en ince ayrıntıları, dünyayı parçalayarak gösterdiği gibi filozof da felsefesinde, konusunu buna benzer biçimde deşerek, parçalayarak, kısımlara ve gruplara ayırarak derinleşir. Parçaları, kısımları kavramakla yetinmeyi bir filozof göze almalıdır, zaten filozofun yaptığı da budur. Söylenenler, yazılanlar söylenmesi gerekenin tümü ya da sonu değildir. Bu yüzden filozofun başarısı azla yetinme konusundaki gücüne bağlıdır (Uygur, 1995: 134). Azla yetinen filozof eskinin üzerinden yürüdüğünün bilincindedir. Bu anlayış filozofu geçmişten koparmaz, tam tersine filozof geçmişin mirasını hareket noktası olarak alır. Uygur'a göre "önceyi tümüyle yok sayan, yok eden devrimlere, uzmanlık isteyen felsefede değil, bölük-pörçük dokusu olmayan alanlarda, sözgelışı metafiziklerde rastlanır" (1995: 138).

"Bölük-pörçüklük" yalnızca felsefede değil bilimde de geçerli olmalıdır diye düşünen Uygur, bilimde aletlerin gelişmesiyle bilimin de yeni bilgiler ortaya çıkardığını örnek veriyor (1995: 135). Aslında Uygur, dikkatle bakıldığında her türlü düşünce etkinliğinde bu parçalılığın geçerli olduğunu düşünmektedir. Şu sözler bunu açıkça ortaya koymaktadır: "Nerde amaç doğru bilgi edinmekse, asıl yapılması gereken, bilinecek şeyin kuruluşunu parça parça betimlemelerle kavramaktır" (Uygur, 1995: 135). Dolayısıyla bilimin doğru bilgi edinmede betimlemeler yaptığı söylenirse, sanatın da tümüyle betimlemelerden ibaret olduğunu söylemek gerekir. Burda dikkat edilmesi gereken ise parçalı kavramayı, bütünü görmemek olarak düşünmemektir. Çünkü "bölük-pörçüklük felsefede ne başıboşluk ne de abuksabukluktur" (Uygur, 1995:133). Felsefe bütüne yönelen bir düşünce etkinliği olsa da bütünü, "bir bütün olarak" ve "bir çırpıda" kavramak yeteneğinden yoksundur. Uygur'un buradaki temel kaygısı, bütün olguların kalın, karanlık ve karmaşık olduğu düşüncesinden kaynaklanır. Ona göre filozofun görevi bu karanlığı aydınlatmaktır (Uygur, 2006b: 88). Bu aydınlatma etkinliğinde filozofların katkıları birbirine eklenir. Uygur bu eklenmeleri felsefede nicelikçe ve nitelikçe bir ilerlemenin kanıtı olarak düşünmektedir (1995: 137). İlerlemeye katkısı olan, felsefeye ek yapan filozoflar Uygur açısından "eksikli" filozoflardır. Çünkü Uygur'a göre her filozof mutlaka her şeyi bilmiş yazmış değildir, filozoflar sonrakilere, söyleyecek şeyler bırakan kişilerdir. "Ben herşeyi bilirim, bilmediğim yoktur, rastlanan her güçlüğün yanıtı bendedir" diyen bir filozof tipi Uygur'un tepkisini çekmektedir (1995: 148). Çünkü ona göre filozof yarı açık yarı kapalı birtakım ifadeler ortaya atan ve bunu da insanların anlayamayacağı bir kapalı dille yapan sıradan metafizikçiden ayrılmalıdır. Gerçek filozof her soruyu yanıtlamayacağını bilen filozoftur. Uygur açısından böyle bir filozof söylediklerini o dili kullananların anlayabileceği bir yapıda ortaya koymalıdır. Aslında Yeniçağ'dan sonraki felsefe gelişmelerine yakından bakıldığında sistemcilikten uzakta felsefeler kuran filozoflar

görülmektedir. Gerçekten de Leibniz ve Spinoza dışta bırakılırsa, “Descartes sonrasında hemen bütün felsefeler insanı genel düzeyde konu edinerek köktenci tutumlarını bıraktılar ve dizgecilikten uzaklaştılar” (Timuçin, 2000:1 57). Bu süreçteki sistem felsefelerinin en belirginini ise Hegel oldu. Hegel sonrası dönemde ve günümüzde ise giderek sistem felsefesinden daha da uzaklaşmıştır. İşte Uygur için, bu “bölük-pörçük felsefe” kavramlaştırmasıyla, bu sürecin panoramasını çıkartmıştır denebilir.

3.2. Anadil ve Bilgi

Bu çalışma boyunca görülmüştür ki Uygur'un felsefe anlayışının çıkış noktası "bölük-pörçük felsefe"dir. Bu felsefe anlayışı sistem kurmanın ötesinde oluşmakla beraber metafizik anlayışların da ötesinde durmaktadır. Uygur şöyle demektedir: "Metafizik olmayan felsefenin en belli başlı niteliklerinden biri, bana öyle geliyor ki, başarılarını bölük-pörçük bir kılıkta ortaya koymasındır" (1995: 121). Uygur'a göre bu felsefe evreni bilip değiştirmede ortaya konulan türlü türlü anlatımları yeniden bilince ulaştırmayı deneyen çabaların ortamı olmalıdır (1995: 124). "Bölük-pörçüklük"ü metafiziğin ötesinde düşünen bir filozofun bilgi kuramını da duyumcu çizgiye yakın bir alanda oluşturacağı düşünülebilir. Uygur'un duyu organlarını önemsemesi bu duyumculuğun ipuçlarını verir gibidir. Bilme düzleminde herşeyin üstesinden gelen, dilin tükenmez gücüyle karşılaştığı kaç kez vurgulanmış olursa da yine de yetersiz kalınabilir. Dilden giderek bilgi görüşüne varılan Uygur'la ilgili şu açıklama yapılabilir: Görme, duyma, algılama, kavramlaştırma etkinliğinde tüm duyu organlarından daha da öne çıkan dil, hemen hemen tüm temel duyu organlarının yerini alırcasına önem kazanır. Öyle ki, nesneyi göz görmez dil görür, sesi kulak işitmez dil işitir, etkiyi deri hissetmez dil hisseder, kokuyu burun almaz dil alır, nihayet tad'ı "dil" almaz dil alır Uygur'da. "İçgöz" kavramı Uygur'un kullandığı ortadüzey kavramlardan değildir (2005a: 105). İnsanların

"içgözüyle neler gördüğünü 'söylediklerine' bakarak biliyoruz" der ki bu çok önemlidir. Bilginin başkalarına iletilmesini önemseyen ve bilgide dilin işlevini vurgulayan Uygur soruna şu sözlerle ışık tutmaktadır: "Tek tek bilimlerde dile getirmediğimiz, dolayısıyla başkalarına aktarmadığımız bir bilgi, bilgiden başka herşeydir. Bazı bilgilerin dile yüklenen bulanıklığı ise, bence çoğun dilden başka nedenlere geri götürülmelidir. Bulanıklığın dilden çok dili kullananların kendisinden geldiği de olur" (Uygur, 2005a: 21).

Bilgi sorununda Uygur, tümdengelimde de eleştirel bakmaktadır. Kendi anlayışıyla tümdengelimini şöyle karşılaştırmadan geri kalmaz: "Nitekim çok yerde ya tümdengelimci bir yolla felsefe doğrularını birbirinden türetirler, ya da söz çağrışımlarının kılavuzluğunda yürürler. Gelgelelim bölük-pörçük kuruluşu gereği tümdengelimci bir kuruluşu yoktur. Felsefedeki doğrular her kez ayrı ayrı bulunup belirlenir" (1995: 132). Dilin yalnızca bir iletişim aracı olarak ele alınmaması, Uygur'un kavramları bildik anlamlarının dışına çıkarması, onlara yeni anlamlar yüklemesi, önceki anlamlarına eleştiriler getirmesiyle ilgili olmakla beraber özellikle felsefeyi, dile dayanarak ve dil temelinde yapmak istediğindendir. Bilginin doğruluğunu gerçeklikle uyuşma olarak tanımlayan Uygur için bilgi felsefesinin en önemli sorunlardan biri de bilginin ilerleme sorunudur (Uygur, 2005a: 58). Bilginin ilerlemesi konusunda Uygur yalnız değildir. Descartes'da da insan bilgi edinmede sürekli olarak ilerleyen bir varlıktır (Timuçin, 2000). Yani Uygur'da da insan ve bilgi gelişmeye açıktır. Uygur'un, dili bir çeviri düzeneği olarak düşünmesi ve çevirinin de nesne ve olgu durumlarını birebir yansıtmaması; bilginin çeşitlenmeye, çoğalmaya açık olduğunu nesne ve olgu durumlarının üzerine yapılan açıklamaların artmasıyla bilginin zenginleştiğini düşünmesiyle ilgilidir. Dilin bir iletişim aracı olması düşüncesinin pek önemsenmemesi kimilerini yadırgatabilir. Gerçekten Uygur'un bu noktaya fazla önem vermediği onun düşüncelerinden çıkmakla beraber dilin bir iletişim aracı olduğu düşüncesi Uygur'da tümüyle gözardı edilen bir

düşünce de değildir. Çünkü Uygur'a göre gerçekten de dilin en önemli yanı, insan dünyasında aracılık etmesi ve insanı insanla birleştirmesidir" (2006b: 16). Yine de dilin yalnızca bir iletişim aracı olması düşüncesinin eskide kaldığı kabul edilmelidir. Nitekim Cassirer de "dil sadece bir iletişim aracı olarak görülemez bunu böyle koymak ormanın görülmesini engelleyen ağaçlarla ilgilenmeye benzer" demektedir (1980: 113). Dilin iletişim işlevini de dikkate alan Uygur'da dil, bilgi felsefesine olanak veren bir yapı olarak ortaya konduğu içindir ki onun bilgi görüşünü dilden giderek oluşturduğu sonucuna varılmaktadır.

Uygur'un felsefe anlayışı, farklı bakış açılarına açık, konuların hep yeniden ele alınmasını benimseyen bir tutumu ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan da bir sistem kurmaktan uzak duruyor Uygur. İşte "görecelilik" de, "bölük-pörçüklük" de bu tutumdan kaynaklanıyor olmalı. Uygur'da kesin ve kestirmeden varılan sınırsız doğrular yoktur (Uygur, 1996: 98). Dolayısıyla o mutlak doğru arama anlayışından da uzaktır. Şaşmaz doğru saplantısı da Uygur'da hiç bulunmayan bir özelliktir. Zira Uygur yanlışı da doğru kadar önemser. Hatta yanlışı doğrunun öncüsü ve yol göstericisi olarak görmektedir (Uygur, 2005b: 74-76). Görecelilik: Uygur göreceliliğini kendisi de kabul ediyor. Nitekim ahlâk çalışmasında şunları yazmaktadır: "Belli başlı iki görüşte toplanabilir bana karşı söylenebilecekler: biri ahlâkta göreci oluşum, öbürü ahlâkı sözcüklere indirgeyişim" (2006b: 100). Ahlâk konusu Uygur'da başlıca bir konu olmakla beraber bu çalışmanın dışında olduğu için kısaca değinip geçmek yeterlidir. Rousseau ve Kant'a göre ahlâklı olmak için insanın kendini eğitmesi şart değildi. Humboldt ve Herder'e göre ise ahlaki kişilik ancak insanın kendini en geniş çerçevede eğitmesiyle elde edilir (Akarsu, 1987: 53). Yine de çok kısaca söylendikte Uygur, ahlâkî kavramlardaki göreceliliğin yüksek olmasının nedenini, yani insanların bu alandaki "İyi nedir?", "Kim ahlâklıdır?" türünden soru ve kavramlara verilen yanıtları, yeterli bulmamalarının nedenlerini, herkesin kendince bu sorulara, kavramlara farklı anlamlar vermelerinde görüyor. Oysa

Uygur "bölük-pörçük felsefe"ye uygun olarak, kesinlikleri kestirip atmalar olarak, mutlaklaştırmaları yalapaşap ve düzayak düşünceler olarak görmektedir. Uygur her ne söylese kesin çerçeveler çizmemekte, sözlerinin ucunu ise açık bırakmaktadır. Çünkü ona göre felsefede doğrulamaktan çok görmek ve göstermek önemlidir. Bu yüzden onda çok açık olarak "sorucu bir felsefe" ve de "açık uçlu bir felsefe" bulunmaktadır. Bu felsefesiyle Uygur demokrasi, hoşgörü, eşitlik, özgürlük, ve özerklik gibi değerlerin yüceltilmesine olanak vermektedir. Ona göre her felsefe gibi Türk felsefesinin de her zaman ve her yerde amaçlaması gereken üç öge: "Aydınlık düşünme, eleştirel kafa, hoşgörülü anlayış"tır (2002a, 86). Uygur, soru sorma potansiyeli taşımayan, gerektiğinde bunu aktüelleştirmeyen hele hele sorularını dil yönünden, dilden oluşturmayanların anlaşılabilir ve açıklanamaz kişiler olduğunu düşünerek onların çoğu zaman eksikli insanlar durumunda kaldıklarının altını çizmektedir.

Filozof soru tutkunudur Uygur açısından (Uygur, 1995: 19). Varlık dünyasının gerçekliği, dilsel fonksiyonlara, zihinsel yapılara, yöntemlere, kısacası herhangi bir koşula bağlı olmaksızın mevcuttur. Fakat onların, anlaşılır hale gelmesi, üzerinde bir yargıda bulunmak ve onları başkalarına aktarmak sözkonusu olduğunda, işte bu bilme kayıtsız şartsız sözü edilen yapılara bağlıdır. Bilme etkinliği soruyla başlar. Dışdünyada olup bitenleri sorun haline getirmek, onlar üzerine düşünmek ise konuşmayı da beraberinde getirmektedir. Olup bitenlerin sorun haline getirilmesi Uygur'un felsefe anlayışında önemli bir yer tutmaktadır. Uygur için soru sormada üç kesimin üzerine yoktur: yargıçlar, çocuklar ve filozoflar. Kendisi elbette üçüncü gruba girer (Uygur, 1995: 19). Peki filozofu öbürlerinden ayıran nedir? Yargıçlar sanık yanıtlasın, çocuklar anne-baba yanıtlasın diye sorarken, yani karşısındaki yanıtlasın diye sorarken, filozof, bir filozof kümesine yönelik konuştuğunda, yazdığında bile, öncelikle kendi yanıtlamak üzere sorar soruyu. Çünkü Uygur'a göre "başkasına sorduğu bir felsefe sorusunu kendisine de sormayan, bu soruyu hiç

sormamış demektir" (1995: 21). Uygur'da anlaşıldığı kadarıyla soru deyince felsefe sorusu akla geliyor. Ya da sorular felsefi boyut ya da yapı kazanıyor. Sorulardan hareketle çözümlenme olanağına kavuşan varlık dünyası adlar, sözcükler, kavramlar olarak dile geliyor. Uygur için felsefe sorusu: "Dünyaya yönelmiş olan-dilin-anlamında derinleşmeyi başlatır denebilir. Böylece, felsefenin, tümüyle bu derinleşme olduğu meydandadır." (Uygur, 1995: 29).

3.3. Konuşma ve Düşünme

Uygur'un gerek "bölük-pörçük felsefe anlayışı" gerekse felsefeyi dil ve kültür bağlamında ele alan tutumu onun, düşünme ve konuşma bağına verdiği önemle de ilintilidir. Bir kere onda en küçük bir konuşma edimi bile düpedüz bir kültür edimidir. Dil yönünden kişisel bir büyüüp serpilme de kültürce zenginleşmeyle elele gider (Uygur: 2006b: 21). Uygur'a göre anadil hazır dildir, düşünmek işi ise sıradan insan açısından hazır dili benimsemekle gerçekleşmektedir. Bu durumun görüldüğü ve yaygın olduğu toplumları Uygur, kültür taşrası olarak ele almaktadır. Kültür merkezlerinde ise "düşünmek 'hazır' dili benimsemekle değil, bu dil çerçevesinde ayıklamalar, seçmeler, yanyana koymalar, birbirinden uzak tutmalar, değerlemeler çeşidinden başarılar ortaya koymakla gerçekleşir" (Uygur, 2005a: 89). Şöyle de söylenebilir: "Düşünme denince, genellikle: gerekçe öne sürme, öncülde sonuca yürüme, tek tek tasarımları belli bir düzen içinde birbiriyle birleştirme, çıkarımlama, kanıtlama, karşılaştırma, belgeleme, tanıtlama ve benzeri şeyler anlaşılır" (Uygur, 2006b: 15). Uygur'da düşünme, dili oluşturan öğelerin birbiriyle ilişkileri olarak ortaya konur. Zira dil aynı dil olduğu halde farklı dünyagörüşlerine tekabül eden ürünler ortaya çıkabilmektedir. Böylece Uygur, bireyselliği, kişiselliği, farklılığı öznenin/insanın özgürlüğünde görmemizi sağlayan açık bir kapı bırakmaktadır. Aynı dille, aynı sözcüklerle farklı ürünler elde etme de insanın başarısı, özgürlüğü olarak ortaya çıkar.

Uygur'a göre bir yerde düşünme varsa özgürlük var demektir (Özgürlüğü özerklikle karıştırmamalı). "Düşünen özgürdür" (2005a: 89) sözü başka ne anlama gelir ki? Demek ki düşünmeyen özgür değildir. Uygur bu yaklaşımıyla da toplumumuzda ve günümüzde önemli bir kavram ve sorun olarak ele alınan Düşünce Özgürlüğü konusunda da topluma ışık tutmaktadır. Uygur'dan çıkan sonuç şöyle yazılabilir: Bir insanın özgürlüğü istediğini yapmasında, gezip tozmasında değildir, düşünme eyleminde etkin olmasındadır. Düşünmeyi ve özgürlüğü dilden giderek yalnızca bilinçli insana özgü olarak gören Uygur, işi susmanın ve dolayısıyla susturmanın suç olduğunu söylemeye kadar vardırır. Ona göre yaşama eylemlerimizin temel direği susmak değil konuşmaktır (Uygur, 2005a: 101). Onda toptan susmak toptan yok olmak anlamına gelir. İnsan olmanın koşulu konuşmadır. Susma iyisinden uyuklamanın dostudur, karamsarından söylenirse susmak ölümün kardeşidir. Yine de bilinmeli ki Uygur'da her susmak, susmak değildir, her döneğin de döneğ olmadığı gibi (Uygur, 2005a: 33). Bu konuşma konusunda, La Fontaine ise bilineceği üzere daha da ileri gider ve hayvanları da konuşturur. La Fontaine'e göre de: "Her şey konuşur, her şey/ Evrende/ Yok dilden yoksun bir şey/ Evrende" (J.V.Vendryes, 2001: 17).

Bilge kişi konuşur, Sokrates de çarşı pazar dolaşmıştır, düşünmüştür, sormuştur, yanıtlamıştır, ama konuşmuştur. O mahkemede sussaydı Sokrates olabilir miydi? Yani sıra filozofa gelince, "filozof uyanan ve konuşan insandır" (Uygur, 2006b: 21). Keza Doğu'da Batı'da yetişmiş filozoflar kendilerini susmalarına değil konuşmalarına borçludurlar. Yaşama eylemimizin temel direği de konuşmaktır. Konuşmayı merkeze koyan Uygur için çoğu zaman bilge; boş konuşanın, düşünmeden söyleyenin, çok laf edenin düşmanıdır. Yani konuşmak "ses çıkarmak" değildir (Çotuksöken, 1998: 20). Bu durumda "ses çıkarmak" Uygur'un tabiriyle gevezelikten başka bir şey olmayacaktır. Wittgenstein ünlü yapıtı Tractatus'ta pek güzel söyler: "Konuşamayacağı şey

üzerinde insan susmalıdır.” (Akarsu, 1987: 10).

İnsanın bazen susarak, konuşanınkinden daha fazla ve etkili şeyler söylediği olmaz mı? Uygur, buna "evet" der. Uygur'da her kavram gibi susmak kavramı da tek anlamlı değildir. O bazen susanı konuşana tercih eder. "Üzerinde konuştuğu şeyin yetesiye sağını solunu bilmeyen, konuşmasını çabucak şaşırır; böylelerinin konuşmaması konuşmasından daha yararlıdır" (Uygur, 1985: 33). Konuşmayı gevezelik düzeyinde yapan ile "susarak konuşan" arasında ikincisini tercih eder Uygur. Böylece Uygur'un çok önemseydiği konuşma da her şey olmaktan çıkarılır. Çünkü "insana yakışan susma ile konuşmayı ustaca bağdaştırmaktır" (Uygur, 2005a: 111). Yani, düşünerek konuşmaktır ya da susmaktır esas olan. Anlaşılan o ki , insan bilinçli olarak susarak da bilinçli olarak konuşarak da söylemek istediklerini söylemektedir.

Martin Buber de insanı "diyalog varlığı" olarak belirliyordu (Uygur, 2005a: 95). Bu ne demektir? İnsan konuşmalı, düşündüklerini sesli bir biçimde ifade etmeli. Oysa dünyanın her yerinde düşünmeye, yazmaya, konuşmaya ambargo konmaya çalışıldığına tanık olunmaktadır. Uygur diyalogu, konuşmayı, ad koymayı, yüksek sesle düşünmeyi insanın, çağdaş insanın ölçütleri olarak görmektedir. Bu konuda birbirine bağlı verilen iki örnek pek ilginçtir. Birincisi: Latince konuşanlar, pek küçük çocuklara insan demeye yanaşmazlardı. Çünkü insan için ileri sürdüğümüz dil, konuşma henüz küçük yaşlarda oluşmamıştır. "İnfans", Latince konuşmayan yani dili henüz oluşmamış anlamına gelir. Çocuk dünyaya gelir gelmez hemen dili oluşmaz, çocuk zamanla dili öğrenir, dillendikçe, dili geliştikçe insanlaşır. Dili olmadığı için hayvanın, insan dünyasının üyesi olarak görülemeyeceğini düşünen Uygur, çocukların da henüz insan dünyasının üyeleri olarak kabul edilmemeleri gerektiğini düşünür gibidir. İkincisi de Uygur'un: "Eski Yunanlılar dilini anlamadıklarına barbar diyorlarmış" ifadesini kullanmış olmasıdır (Uygur, 2005a: 52). Uygur'un

bu konudaki görüşleri şu özeti yapma olanağı vermektedir: Dil doğuştan değildir, insan bir dilin içine doğar ve o dili öğrenir, öğrenmesi gerekir, öğrendikçe dili ve konuşması gelişir. Uygur'un, "doğuştan dil yoktur" yalnızca dil yetisi vardır demesi insan anlığı üzerine yazdığı *Deneme*'siyle ünlü, Locke'un tabula rasa'sını hatırlatmaktadır. Locke da dile ve konuşmaya dikkat çektiği açıklamasında şunlara yer vermişti: "Doğa insan organlarını, sözcük adını verdiğimiz düzenli sesleri çıkarabilecek biçimde yapmıştır. Fakat bu, dili üretmeye yetmezdi; çünkü papağanlara ve başka birçok kuşlara da yeterince seçik sesler çıkarmaları öğretilebilir, fakat bunlarda konuşma yeteneği kesinlikle yoktur" (Locke, 1996: 239). Konuşma kişinin başkalarıyla nesnelere konusunda tartışmaya girmesini getirir ki bu son derece önemlidir. İnsan nesneyle ilgili, olup bitenlerle ilgili kişice söyleyecekleri olacağından sorumlu, çağdaş bir birey olarak insan dünyasının, yaşadığı toplumun eşiğinden içeri girer. Dünyada, toplumda varlığını duyuran her birey insanlarla, nesnelere sürdürdüğü ilişkiler düzeyinde kendini olgunlaştırıp geliştirir. Uygur'da böylesi bireyler bir yandan dili geliştirirler bir yandan da aynı bireyleri dil eğitir, onlara ölünceye kadar yol gösterici olur. İnsanların içine doğduğu dilin arılığından söz edilebilir mi? Uygur için "hayır", söz edilemez (Uygur, 2005a: 73). Bu noktada dil ırkçılığına düşmemek gerekir. Uygur'a göre bir defa hiçbir dil tek başına var değildir. Başka dillerden çeşitli öğeler almışlardır, onlara çeşitli öğeler katmışlardır ve bu alışveriş sürekli dir.

3.4. Dilin Bilgi Disiplinlerine Özgüllüğü ve Fizik Felsefesi

Bu çalışmada sıkça adları anılan hem de birlikte anılan kültür birimleri, her türlü insan ürünleri, bilgi ya da bilim disiplinleri; bilim, sanat, felsefe, siyaset, din, ahlâk... aslında bu çalışmanın anahtar kavramlarıdır. Bu birlikte anmalar, Uygur'un felsefe yapma tarzının bir sonucu olarak görülmelidir. Çünkü Uygur, dikey bilgi araştırmalarının yanı sıra yatay bilgi

araştırma süreçlerini de önemseyerek işletiyor. Durum böyle olunca bir kavramı, bir sorunu bir sistem üzerinden, bir dogmatik yapı üzerinden, bir ideoloji penceresinden betimleyip geçme lüksü de ortadan kalkıyor. Uygur şunu der: "Hiçbir kültür dalı katışıksız görünmez, kendinden başka bir şeye yer vermeyen bir kültür etkenliği tasarlamak güçtür. 'Salt' şiir bile, çoğun din'le, ahlâk'la bilgi ile içiçe girer" (2005b: 111). "Bilim devreye girdi mi felsefe geri çekilir, doğru bir siyaset anlayışı varsa sanat gereksiz olur, iyi şiir romanı gereksiz kılar" yönlü bir tutum Uygur için kaba saba düşünmekten başka bir anlama gelmez. Böyle düşünenler Uygur'a göre "toptancı ağzı"yla konuşmaktan, ezbere düşünmekten ve genellemeler yapmaktan vazgeçmelidirler. Çünkü "Ortalamalar, genellemeler, acele sonuçlamalar, ille de kuşatıcı, yuvarlak açıklamalar *felsefenin bilme titizliğiyle* bağdaşmaz" (Uygur, 1995: 125). Görüldüğü gibi konu sıklıkla "bölük-pörçük felsefe anlayışı"na gelmektedir. Bu anlayış bir bakıma her düşünceyi önemseyen bir anlayıştır. Bütüncü değil parçacıdır'lar (Uygur, 1995: 125). Uygur'a göre kendi ürününden başkasını bir kültürel yapıt olarak görmeyen kişiler ve kültürün girdi-çıktısını görmezden gelen kişiler ise sistemcilerdir. Uygur, bu kişileri kültür varlığını baştan başa zedeleyen zorbalılar olarak görmektedir. Uygur'un bu geniş perspektifli bakışı onu felsefenin yanısıra sanatla da bilimle de edebiyatla da teknikle de... ilgilenmek durumunda bırakmıştır. İlgilenmek ne ki? Bile isteye seçtiği bir yoldur bu tarz felsefe yapma. Tabii o meslekten bir edebiyatçı olarak ya da meslekten bir fizikçi olarak edebiyat ya da fizik yapan biri olmamıştır. Uygur, elbette bir felsefeci olarak insan açısından, dil yönünden edebiyat ya da fizik yapmıştır. Birer bilinç ürünü olan edebiyat da bilim de felsefe de son çözümleme de insan ürünüdürler. Üreticisi de alımlayanı da insandır bu etkinliklerin. Dolayısıyla da söz konusu ürünlerin değeri de insana ilişkin olmalarından gelir. Sonuç olarak Uygur'da edebiyat insan içindir (Uygur, 2003: 14). Yalnızca edebiyat mı? Bilim de, felsefe de, gerçekte herşey, insan içindir. Peki insanı hırpalayan, insani değerleri zedeleyen yapıtlar nasıl açıklanmalı? Bu sorunun yanıtı çok basittir. Zira Uygur, insana karşı düşmanlık körükleyen eserleri

gerçekte sanat-edebiyat eseri olarak düşünmemektedir.

Başlangıcında her türlü düşünce-dil etkinliğiyle felsefeciler ilgilense de Yeniçağ'la beraber fizik bilimleri sınıflaması yapıldı ve zamanla da insan bilimleri kendilerine özgü konu ve yöntemlerini belirleyerek, kendilerine özgü amaçlar koyarak felsefeden ayrılmış oldular. Fizik bilimi de ayrılanlardandır. Elbette süreçteki gelişmelere basit bir kültür-tarihi olayı gözüyle bakılamaz (Uygur, 1985: 26). Fakat her türlü düşünce etkinliğinin temelinde ya da harcında bulunan felsefe sadece kendini soru konusu yapmadığı gibi, kendine konu etmeyeceği alan bırakmama alışkanlığından da geri durmadı. Felsefe, birçok bilgi ve bilim dalının adında başvurulmuş bir kavram olurken; sanat felsefesi, siyaset felsefesi, bilim felsefesi; insan, tarih, toplum felsefeleri disiplinlerinde de felsefe var. Uygur fizik felsefesini dil yönünden ele alıyor. Çünkü ona göre fizik felsefesi hem filozof fizikçinin hem de fizikçi filozofun uğraş alanı olmalıdır. Betül Çotuksöken de her şeyin felsefesi yapılır diyor (Çotuksöken, 1998). Uygur'un da geri durmak bir yana varolanı, bilinebilen ve dile gelebilecek olan her olguya yönelmeyi kendine esas iş olarak seçtiği anlaşılıyor. Bu durum örneğin doğa bilimcilerle filozoflar arasında önceden olduğu gibi bugün de bir gerilimin yaşanmasına yol açıyor. Uygur'un ifadesiyle daha çok filozof/fizikçi düzeydekiler değil de mühendis/tekniker düzeyindeki fizikçilere göre kasıtlı düşünülmesi bile felsefe fizikten sonra gelir (Uygur, 1985: 20). Onlar felsefeyi fizikten öte bir yerde görerek fiziğin kendine kapalı, kendine yeten bir etkinlik olduğunu düşünürler. Uygur'a göre fizik hem felsefecinin hem filozofun konusu olmakla beraber, onların bakış açıları, ele alış biçimleri dile getiriş biçimleri farklı olacaktır. Yani felsefeci fizikte henüz çözülmemiş bir fizik sorusunu bir fizikçi gibi, bir fizik laboratuvarında çözmeye kalkmayacaktır. Bu yüzden Uygur'da felsefe, ne doğrudan doğruya evreni bilme amacı güder, ne de, dolayısıyla bile olsa, evrene çekidüzen verme dileğindedir (Uygur, 1985: 31). Bu, fiziğin işidir. Uygur soruna dil açısından baktığı için fiziğin dilinin de farklılığını düşünür.

Örneğin fizikçi "hız" kavramından herhangi bir kişinin anladığından daha farklı şeyler anlar. Belki temel anlamlarında bir aynılık olabilir ama fizikçi, kesinlikle "hız"ın günlük dildeki anlamından daha derin anlamları olduğunu düşünür. Uygur'un felsefesine uygun olarak şu da söylenir: Her bilgi dalının genel olarak kavramlardan özel olarak da bilmeden, bilgiden anladığı farklılık gösterir. Uygur da bu anlayışı kuşatırcasına, bilim gözlemciliği ile felsefe gözlemciliği arasında köklü bir ayrılık olduğunu söyler (Uygur, 1995: 143). Çünkü bilimadamı ile filozofun çalışma ortamı varlıkça birbirinden ayrıdır.

Sanattaki bilgi, fizikteki "kesinliğe" yakın değildir, kişiseldir ister istemez edebiyatın yapısı. Yani, kişiselliğe, kişisel değerlemeye dayanır edebiyatın dili (Uygur, 2003: 59). Şöyle de söylenebilir: edebiyatta ya da sanatta yaratıcısı görünür de bilimde yaratıcının izi en azından sanat yaratıcısı kadar hissedilmez. Çünkü bilim dilinde duyguya, duysallığa yer yoktur. Daha doğrusu bu tür kişisellikler en aza indirilmiştir. Felsefedeki bilgi ile edebiyatın verdiği bilgi de birbirinden ayrı özellikler gösterir. Tekniğin bilgisiyle siyaset bilgisi birbirine uymaz. Çünkü her bilim ya da bilgi dalının nesnesini/konusunu ele alış tarzı, sorularını soruş biçimi ayrıdır. Onların yanıtları, açıklamaları da farklılık gösterir. Bilimde dil daha dıştan, daha kesinlikli, daha katı ve nesnel bir görünüm sunarken sanatta bunun yerini daha içten, daha öznel, çok çağrışımlı, elastiki bir kavrayış alır. Eukleides aksiyomlarının kendi sisteminde birden çok yanıtı olmaz. Keza bir fizik yasaasının da güvenilirliği çok kuvvetlidir. Burada kültürel uzlaşma dayalı bir genel geçerlik vardır. Oysa bir sanat eserinin örneğin bir romanın anlamı hele hele bir şiirin şiir dizesinin “doğruluğu”, “anlamı” olabildiğince geniş yelpazede düşünülür ve bu genişlikte ne denli çok anlam veriyorsa eserde o denli güzel yakalanmış demektir. Kullanılan imgelerin çağrıştırdıklarının, simgelerin anlamlarındaki zenginlik eserin güzeli yakalamakta başlıca yapıları gösterirler. Yani “düzyazının bilimsel biçimi yazımsal düzyazıdan büsbütün başkadır” (Akarsu, 1998: 35). Felsefeye geldikte

felsefede de yine nesnel planda bir dil oluşur ve felsefe insanı kavramsal düzlemde ele alır. Uygur şunları yazmıştır: "Felsefenin dili bilme dilidir. Nesnel bir yapısı olacak yalnız konusunu yansıtabilecek; kişisel özlem ve kurmaların, bir sanat dileğinin arkasından koşmayacaktır" (Uygur, 1995: 141). Demek ki bilimin, sanatın ve felsefenin dili ve insanı ele alma düzlemi farklıdır. Uygur için ise felsefe, kavramlarla fikir üretmekten başka bir anlama gelmez. Uygur'un felsefe anlayışı geniş kuşatımlı olduğundan bilimi, sanatı ve siyaset düşüncesini de bütünlükte ele alır. Gerçekte tüm bu bilme disiplinleri bir yandan insandan dolayı varolan yapılar olurlarken bir yandan da insanı anlama etkinliği olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Uygur'da kültür, sözü edilen disiplinleri de kapsar niteliktedir. Dolayısıyla Uygur için, insanı ancak dil kültür bağlantısı aracılığıyla anlamak, kavramak mümkün olmaktadır (Çotuksöken, 1995: 21).

Uygur açısından fiziğin ele aldığı, yöneldiği malzeme insan için önemli olduğu sürece fizik felsefesi yapmak meşruluğunu sürdürür. Uygur'un fizik felsefesi yapma nedeni sanat ve edebiyat felsefesi yapma nedenleriyle aynıdır. Bilim felsefesinde olduğu gibi sanat felsefesini sanatçının mı felsefecinin mi yapacağı önemli bir sorun olmaktadır. Sanat felsefesi, yalnızca sanatçıya bırakılamayacağı gibi felsefeciye de bırakılamaz. Fizikteki benzer bir kavram olarak "sanatçı filozof"tan ve "filozof sanatçı"dan söz etmek bu gerilimi kabul edilir oranda yumuşatmaktadır. Sanat felsefesini sanatçı yapıyorsa felsefenin temel konu ve kavramlarının bilincinde olmalıdır. Felsefeci yapıyorsa sanatın dilini, girdisini çıktısını özümsemiş demektir. Örneğin fizik felsefesi yapan "Bir fizik-filozofu, çeşitli yönleriyle fizik bilimlerini belli bir ölçüde bilen, bilmesi gereken bir kişi olarak, kendini hem bilimce hem felsefeye işine uygun bir donatıyla bezemek zorundadır" (Uygur, 1985: 33). Uygur'un yazdıklarından "tekniker" düzeyde yönelmekle ne sanat ne bilim ne felsefe sorunlarının altından kalkılabileceğini anlıyoruz. Dolayısıyla sanat, bilim, edebiyat, teknik, fizik, kültür... gibi çok geniş bir alanda çalışmalar yürütmüş olan Uygur bu duruşuyla, felsefeden

ayrı etkinliklerle uğraşan, felsefeden daha çok felsefeyle ilgili alanlarda kafa yormuş, ve emeği büyük oranda boşa gitmiş bir filozof olmamış, tam tersine bütünlüklü ve birbiriyle tutarlı fikirlerden oluşan bir felsefe kurmuştur. Fizik örneğinde olduğu üzere fiziği "saf fizik"ten ibaret sayan, felsefeyi "saf felsefe" sayan anlayışlardan ayrı durmuştur. Bu yüzden Uygur, üzerinde çok şey söylenecek, birçok çalışma yapılabilecek, "bölük-pörçük bir felsefe" bırakmıştır.

3.5. Demokrasi Bilincine Açık Toplum Felsefesi

Uygur'un felsefe anlayışının özünü metafiziğin sistemci bütünlüğüne, mutlaklığına karşılık felsefenin sistemsizliği oluşturmaktadır. Uygur kendi anlayışı için şunları yazmaktadır: “Betimleyici doğrular arasında ilkece bir çatışmanın sözünü edemeyiz. Doğruların aynı elden çıkmaması doğruluklarına etkilediği gibi, bu doğrular gerçeğe uyduğu, demek ki doğru olduğu sürece, yeni yeni doğru bağlamlar kurmaya da engel değildir.” (Uygur, 1995:131). Uygur aynı yerde metafizik anlayışı da şu sözlerle eleştirmekten kaçınmaz: “Metafizik sistemler çoğun karşı karşıya, birbirlerini dışta bırakarak gelişirler. İster sav, ister ‘izm’, isterse de dünya-görüşü adı verilsin, metafizikler arasındaki bağdaşmazlıklar çok kez neredeyse düşmanca düşünme savaşlarına yolaçar.” Uygur, bu anlayışında sistemleri kapalı ve tekyanlı olarak görür. Bir sistemi kapamak ise yapılacak araştırmalara, sorulacak sorulara son noktayı koymaktır (Uygur, 1995: 122). Bu elbette her felsefeci gibi Uygur'un da kabul etmeyeceği bir anlayıştır. Uygur, metafiziğin bu katılığı yerine felsefenin açık, anlaşılır, sorgulayıcı ve aydınlatıcı tutumunun etkin kılınmasından yanadır. Uygur'un bu yaklaşımı onun insan ve toplum görüşüne de yansımaktadır. Bu kavrayıştan dolayı Uygur'un felsefesinde katı sınırlar, kesinlikler, değişmez yapılar, eleştirilemez fikirler... kendine yer bulamaz. Böyle bir felsefi anlayış çağımızda, günümüzde gezegenimizde ve ülkemizde çok gerekli olan demokrasi düşüncesine ve onun çağdaş düzeyde gelişmesine olanak verebilecek biricik

anlayıştır. Dikkat edileceği üzere doğrudan bir siyaset felsefesi filozofu olmamakla beraber Uygur'un felsefesi insan, dünya ve toplum sorunlarıyla çok yakından ilgilenmiş bir felsefedir. Onda felsefe birtakım teorik söylemlerin içinde kalan "akademik gevezelik" in ötesinde durmaktadır. Onda "Düşünce eylemlere götüren, hergünkü sorunlarımızı çözümler kılabilen birtakım anlatımlar aramaktan başka bir şey değildir" (Uygur, 2006b: 45). O, umutları, amaçları olan bir filozoftur: "Hiç umutsuz değilim" diyor Uygur (1997: 17). "Güzel bir şey umut, sevinçli bir heyecan. Aptallaştırıyor umutsuzluk. Küskün, çökük, çelimsizim umutsuzken. Açık, zinde, güçlüyüm umut rüzgarı esince, az az da esse" (Uygur, 1997: 99). Alçakgönüllü bir felsefenin kurucusu oldu Uygur. Hırstan, nefretten uzak felsefesi Stoa filozoflarını düşündürür Uygur'un: "Çok istemekten uzak kalabilmek; yerine göre azla yetinmek umut. Çok şey isteyince, istediklerinin çok gerisinde kalıyor, kötümserleşiyor insan, yavaş yavaş umutsuzluk sarıyor her yanı. Az şey isteyince bazı şeylerin gerçekleştiğini görüp seviniyor, iyimserleşiyor insan, burcu burcu umut taşıyor her yandan. Hem öyle az şeyler var ki, herşey anlamına geliyor. Olabilen en aza yönelik umut bile cana can katıyor bazan" (Uygur, 1997: 99). Yine de edilgenliğe karşı açıkça meydan okumalardan geri kalmıyor Uygur. Ona göre birtakım korkuya kapılmaktansa, kendini, gündemdeki somut işlere kaptırmayı denemelidir insan (Uygur, 1997: 93). Onun gelecek tasarımına da dilden bakış damgasını vurmaktadır. Felsefede filozofların ilerlemeci, aydınlanmacı olanları farklı dizgeler üzerinden de olsa bir "altın çağ" tasarımında bulunmuşlardır. Uygur, felsefesiyle dünya sorunlarına yöneliyor, insaniliği, iyimserliği ve felsefi tutumunu elden bırakmıyor. Hasta yatağında: "Dünya hep aynı yerde: Kuzeylerde, karakıştan bazı yollar kapalı; para, doludizgin değer yitiriyor; çocukları anlayan yok; gençler sıkıntıda; yaşlılar unutulmuş; Amerika'nın bilmem neresinde, zengin ülkelerin ileri gelen işadamları önemli bir toplantı düzenlemiş. Ortadoğu cadıkazanı; prenses bilmem kim yeniden evleniyormuş." sözlerini söyleyerek dünya sorunlarına ve insana yüzünü dönmektedir (Uygur, 1997: 85).

Durağana, edilgene karşı olan Uygur, "Kendimi de toplumu da türdeşlerimle el ele vererek değiştirme çabasındayım. Değişmeyen ben'de, biz'de tökezler. Değişme olanaklarına kapalı kalmak bağnazlık çukuruna düşmektir" diyor (Uygur, 2001: 35). "Başka Sevgisi"nin çağrıştırdığı üzere dil sevgisi başka dilleri sevmek gerçekliğine dayanır. Anadilinden yola çıkan felsefe için bir önyargı duyurur kendini: kendi anadilim biriciktir. Uygur, burada görüldüğü gibi, bencilliğe düşmez, özgeciliğe vurgu yapar. Onun için önemli olan, üstten bakmalardan, böbürlenmelerden, aşırılıklardan ve verimsiz "dil yurtseverliğinden" uzak durarak, Türk dilinden kurulan felsefenin evrensele bağlanmasıdır. Uygur'un hümanist tutumu, onun eğitim anlayışında dikte edici, illa kendi söylediğini benimsetici despotik tarzdan uzak durmayı zorunlu kılmaktadır. Uygur beni benden daha iyi anlayıp değerlendirenler çıkabilir diyordu (Çotuksöken, 1995: 23). Bu da ondaki esnek üslubu göstermesi açısından çok önemlidir. Dolayısıyla Uygur'da "bilgi elitizmi" anlayışı değil "bilgi demokrasisi" anlayışı geçerlidir. Bu demokratik anlayış onun bütün felsefesine egemen olmakla beraber özellikle de bilgi ve eğitim anlayışında içerilmiş en önemli yöndür. Herder "insanlık idesi"nde, Kant "ebedi barış"ın sağlanmasında, Hegel "Geist'in özgürleşmesi"nde, Comte "pozitivizm"de, Marx "sınıfsız toplum"da bu demokrasi tasarımının gerçekleşeceğini düşündü (Uygur, 2006b: 162). Uygur ise güzel bir dünya kurulmasını dile verilen önemde buluyor: "Dile yetesiye bakım gösterilmedikçe güzel bir dünya umudu boşdüstür" (Uygur, 2004: 93).

Tekrar etmek gerekirse, Uygur'un dile dolaylı/bağlı felsefe anlayışı, onu başka dil, kültür ve anlamlara/anlamalara açık kılan özelliklerden biri olmaktadır. "Başka Sevgisi"nde şunu yazmaktadır: "Anadili olarak hiçbir dili öbüründen ayıramam. Her dile, o dili öz dil diye sevip sayanlar açısından bakmayı bir ödev, ama aynı zamanda büyük bir tat pınarı olarak benimserim" (Uygur, 2001: 51). Hiç bir görüşünde "odak" kabul etmeyen Uygur'un tek "odak" kabul

edebileceği, kalkış noktası, çıkış kavramı kabul edeceği olgu anadil'dir. Dil, teknik ve kültürle beraber demokrasi de insan merkezli olmalıdır. Ona göre işlevleri, olanakları, özlemleri ve tüm somut uygulamalarıyla, insan eksenini dolayında dönmesi gereken bir demokrasiden yana tutum alınmalıdır (Uygur, 2004: 157). Uygur'un felsefesi her türlü yazgı fikrine de kapalıdır, iyi kötü, doğru yanlış ne varsa hepsi insanın başarısıdır. İlla bir yazgı fikrinden söz edeceksek yalnızca ve yalnızca insanların bir dilin içine doğmalarının kendi ellerinde olmadığıdır. Ona göre herkes anadilinde bilir, görür. Dillerin farklı bakışları vardır. Şöyle yazar Uygur: "Türkçe düşünme biçimi: bazı önemli noktalarda, Almanca düşünme biçimine taban tabana karşıt bir görünümüdür" (Uygur, 2006b: 45). Bu durum diller arasında üstünlük derecesi aramamızı gerektirmez. Dolayısıyla Uygur için gerçekte hiçbir dil öbür dillerin gelişmesi noktasında engel olmadığı için diller doğal olarak birbirlerine düşman da değildir. Başka dillere düşmanlık eden kendi diline de düşman durumuna düşer. Açıkça, dürüstçe şunu söyler Uygur: "Çok sevdiğim anadilim yeryüzünün biricik dili değil" (Uygur, 2001: 51). Şöyle de söylenebilir: Herkesin dili kendisi için dünyanın en sevimli ve en verimli dilidir.

3.6. Eleştiriye Olanak Veren Kültür Felsefesi

Uygur kavramların iyi bilinmemesi yüzünden bazen halkın, felsefeciden çözümü olmayan şeylere yanıt beklediğini, bunu alamayınca da felsefeye karşı soğuk bir tutum aldığını söylüyor. Örnek olarak da ahlâkı veriyor. Ahlâklılığın bir ve doğru yanıtı varmış gibi cevap bekleyen insanlar bunu göremeyince felsefeye yüz çeviriyorlar, oysa bu yersiz, bilgisizlikten doğan bir tepkidir. Ona göre "bölük-pörçük felsefe" anlayışında böyle bir kesin doğru bulmak mümkün olmamaktadır. Bu tür kesin doğruları ancak sistemci metafizikler ileri sürebilir (Uygur, 1995: 130). Bu durumda Uygur sorunun kaynağını kavramların kaygan yapılarında görmektedir (Uygur, 1996: 101). Onun

felsefesinde demokrasi bilincinin yanısıra güçlü bir eleştiri bilinci ve eğitim bilinci de kendini duyurmaktadır. Eleştiri olmayan yerde gelişme olmaz diye dert yanar Uygur. Eleştiri olsun ve köktenci olsun diye düşünmektedir. Ona göre "Eleştiri dediğin, özü gereği, sereserpe olmalı, durgu durak tanımamalı. Kendinden korkan, pısrık tutumlu bir eleştiri, ergeç tutucu bir eleştiridir" (Uygur, 2001: 36).

İnsan içine doğduğu dili öğrenmek zorundadır, burada "dil oyunları" anlayışına ters düşen bir şey söylemez Uygur. Aksine herşeyi öğreniyoruz ona göre, her şey dilin elverdiği oranda öğrenilebilir ve bilgi başkalarına iletilebilir. Bu yanıyla "bir şey yoktur, olsa da bilemeyiz, bilsek de başkalarına anlatamayız" biçiminde özetlenebilecek olan sofistlik, bilinemezci, katı şüpheli klasik felsefelerden ayrı durmaktadır. Öğretme öğrenme ilişkisinde iki taraf da hem öğrenmekte hem öğretmektedir ona göre. Çünkü insan öğretirken de öğrenir diye düşünmektedir Uygur. Türk felsefesindeki aydınlanmacı tutumun etkili gücü onda da görünür. Çokdillilik ve çokkültürlülük kavramlarını bu noktada oldukça öne çıkaran Uygur, "günümüz eğitimbiliminin çokkültürlülüğe de, çokdilliliğe de ikinci derecede önem vermesi doğru olmaz" görüşünde ısrarını sürdürür (Uygur, 2006b: 28). Bu bağlamda Uygur'un felsefe anlayışı, en genel çerçevede dogmatizme karşı tartışmayı öngörürken teksesliliğe karşı tavrı almakta ve moda bir tabirle çoksesliliğe eğilim göstermektedir. İşte bu insancıl tutumun altında Uygur'un öngördüğü "bölük-pörçük felsefe"lerin bilgi başarısı yatmaktadır. Yoksa birbirini dışta tutmaya çalışan metafizik sistemlerin "düzmece doğrular"ı değil (Uygur, 1995: 132).

Balığın doğduğu ortam suysa insanın doğduğu ortam da kültürdür diye düşünmektedir Uygur. Ona göre kültür özgürlük koşullarına tekabül etmektedir. Kültürle kültür ürünleri diyebileceğimiz; sanat, bilim, edebiyat, tarih, felsefe, din, siyaset, devlet, teknik... arasında bir korelasyon vardır.

Kültür, kültür ürünlerinin gelişip serpilmesiyle ilerlerken ileri düzeyde kültürel yapılar da yüksek düzeyde ürünler oluşmasına olanak verirler. Tekyapılı, tekanlamlı kavrayışlardan uzak duran Uygur için kültür kavramı belki de en karmaşık kavramdır. Ona göre kültür, sınırları iyice belirgin, tektek bölgelerin meydana getirdiği bir uzay değildir; içiçe giren bir engebeler bütünüdür daha çok (Uygur: 2005b). Hatta Uygur için kültürün ürünleri ya da öğeleri olan yapı ve disiplinler de "yalın" yapılardan ibaret görülemez. Sanata da, siyasete de, devlete de... kendi dışlarında çeşitli öğeler karışır. Otoritelerle kültür ve alt kültür diyebileceğimiz yapılar arasında eskiden beri bir gerilim vardır. Uygur, devletle kültür ilişkisini ele aldığı yazısında "kültür bakanlığı" anlayışını analiz etmektedir. Uygur'a göre bu adla bakanlık olması benimsenir bir şey değildir. Çünkü kültür bakanı, bir takım işlerin yapılması için emirler verecek, talimatlar yağdıracak bir teknik görevli değildir. Zira kültür görev verilerek, öneride bulunarak, hizmet görerek üretilen bir şey değildir. Özellikle yüksek kültür, kültür bakanlarının değil ama doğrudan kültür adamlarının yani sanatçıların, filozofların, bilim adamlarının... yaratıcılıklarıyla, gönüllü olarak özerk koşullarda oluşturulan yapılardır. Dolayısıyla en küçük durumuyla bile güdümlü koşullar her türlü kültürel etkinliğin başdüşmanıdır. Uygur'a göre kültürün devlete karşı tutum alması gerekmez. Fakat yine de böyle bir tutum almak söz konusuysa; kültürün devlete "hayır" deme hakkı olmalı ama devletin kültüre "hayır" deme hakkı olmamalıdır (Uygur, 2005b: 108). Çünkü "kültür yaratmada kültürü yaratandan daha yüksek düzeyde bir yetkili olamaz" (Uygur, 2005b: 106). Ancak bu anlayışın geçerli olduğu ortamlarda kültürde ilerleme sağlanıyor, kaldı ki Uygur açısından güdümlü kültür kültür de değildir zaten.

SONUÇ

1950'lerde iyiden iyiye ağırlığını duyuran hatta felsefe deyince dil ağırlıklı felsefeleri düşünen

anlayışlar çok geçmeden Türkiye'de de taraftarlarını buldu. Bunların öncülüğünü Gökberk'in de belirttiği üzere kuşku yok ki Nermi Uygur yaptı. Uygur'un yapıtları incelenen bu çalışmada da görülmüştür ki o sıradan bir dil felsefecisi olarak bu kervana katılmış değildir. O dilin düşünsel etkinliklerde öneminin ateşli bir savunucusu olarak hem ülkemizde, üniversitelerde ve halk kesimlerinde çalışmalarını sürdürmüş, hem de başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok yerinde dilden yola çıkan, özellikle de anadilinden yola çıkarak kurmaya çalıştığı felsefeyi paylaşmıştır. Yine yapılan bu çalışmada görülmektedir ki o dil temelinden hareketle felsefe yaparken meselenin köken sorununu antropologlara, ruhsal yönünü psikologlara, tarihini dilbilimcilere... bırakmış, kendisi sorunu felsefi düzlemde ele almıştır. Sorularını, sorunlarını bu çerçevede oluşturmuş, kendi ifadeleriyle söylendikte, betimlemeleri, deşmeleri, çözümlemeleri ve derinleşmeleri "bölük-pörçük felsefe" tarzında ortaya koymuştur. Bu tarz felsefenin sonucu olarak da tekyanlılıktan, toptancı bakış tutumundan, aşırılıktan uzak durmuştur. Uygur'a göre aşırılıklar, tekyöncülüklerinden ötürü, düşünce işlerinde çekici olmasına çekiciyseler de çok kez gerçekliği tanınmayacak kadar yavanlaştırırlar (2005a: 85).

Uygur, dil ve kültür konuları üzerine yaptığı çalışmalarda da, bunlar dışında yazdıklarında da felsefe tarihinden çok yoğun olarak yararlanmışır. Batı felsefesinin girdi-çıkıtısını ayrıntılı olarak incelemiş ve sindirmiştir. Ancak gerek bu felsefeleri ve problemleri gerek filozof adlarını çalışmalarına aktarmış değildir. Dolayısıyla onda aktarmalar, alıntılar bulmak pek mümkün değil. Kısmen böyle durumlara rastlansa da bunların daha çok satıraralarında olduğu görünmektedir. Çünkü Uygur özümsemeyi çok etkili bir biçimde yaşadığından bilgiyi kendinin kılmayı başarmaktadır. Uygur için felsefeyi Türkçeleştirebiliyor ya da "Nermileştirebiliyor" da denebilir. Felsefede deneme geleneği var ve Uygur bu yazın biçimini tercih etmiş durumdadır. Felsefeci olmasına rağmen edebiyatla da iç içe olmuştur. Biliyor ki "felsefenin en yakın bağı sanatladır;

çünkü temel insani sorunları ve paradoksları ancak felsefe ve sanat gösterir" (Nutku, 2000: 307). Felsefe ve sanat da geniş anlamında dille yapılmaktadır. Ona göre nasıl ki ekmeğin hammaddesi un ve hamursa her türlü düşünme ürününün bu arada özellikle de felsefenin hammaddesi de dildir; kültür ve kültür ortamıdır. İşte bu yüzden tezde Uygur'un bir dil ve kültür filozofu olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Anadillerle kültür dilleri arasında bir gerilim her zaman söz konusu olmuştur. Batı'da özellikle Rönesans'la beraber Latince'den yerel dillere geçerken filozoflar birçok sorunla yüzyüze gelmişlerdir. Aydınların bir bölümü tümüyle bilimin, sanatın, felsefenin, siyasetin Latinceyle yapılmasını salık verirken bir bölümü de yerel dillerde düşünce üretmeyi savunmuşlardır. Fakat bunların da bir kısmının kafalarında hep Latince hayranlığı bir ukde olarak kalmıştır. Yerel dillere imkân tanıyan ama ona eleştirel de bakan filozoflar, yerel dillerde yazdıklarında okunmayacaklarını, yazdıklarının evrensel geçerliliğinin olmayacağını düşünüyorlardı. Örneğin Montaigne bu kaygısını şöyle dile getirmişti: "Dilimiz zengin olmasına zengin ama, daha fazla kıvraklık ve sağlamlık ister. Çok yerde coşkunu bir düşünceyi kaldırmıyor. Sıkı bir yürüyüş geçtiniz mi, dil gevşeyip kalıyor. O zaman Latinceye yahut Yunancaya başvurmak zorunda kalıyorsunuz." (Montaigne, 1971: 233-234). Görüldüğü gibi Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçiş döneminin kültür adamı Montaigne yazdığı Fransızca'ya mesafeli davranıyor, Fransızca hem etkili değil hem de yoğun düşünmede yeterli değil diye. Pascal da Fransızca yazmayı deniyor ancak Latince'nin daha etkili olduğuna inanıyordu. Oysa Pascal'dan, Montaigne'den sonraki felsefi gelişmeler göstermiştir ki Fransız dilinde güçlü sanatlar, felsefeler yapılmıştır. Moliere'ler, Descartes'ler çıkmıştır. Leibniz'in de Latince karşısında yerel dili, Almanların anadili olarak bilinen dili küçümsediği yani bu çoban diliyle felsefe yapılmaz diye hafife aldığı Almancayla da kendisinden 50-100 yıl sonra çağın çok büyük felsefeleri yapılmıştır. İbsen'in köylülerin ve

balıkçıların ağzında kaldı dediği Norveççe de günümüzde yüksek ürünler veren bir dil olmuştur (Aksoy, 1962: 15-16). Anadiline karşı en olumlu tutumu kuşkusuz ki Fransız aydınlanma düşünürleri almıştır. Aydınlanmacıların büyük çoğunluğu anadili önemsemiştir. Bunun altında bu çalışmada da öne çıkarıldığı üzere feodal imparatorluklardan ulus devletlerin kurulma sürecine geçilmesi olgusu yatmaktadır. Bu sürece de dil filozofu olarak başta Herder ve Humboldt damgalarını vurmuşlardır. Uygur da dahil olmak üzere Türk Aydınlanmacılarına göre Türkçe de yüzyıllarca, Arap alfabesinin yanısıra Osmanlıcanın engeline takılan bir dil olmuştur. Türkçe "sokak" dili diye, felsefe yapmaya elverişli değil diye önemsenmemiştir. Oysa bu çalışmada da görüldüğü üzere, o tür tartışmalar az da olsa halen varlığını sürdürmekle beraber, bugün Türkçeyle güçlü felsefelerin yapıldığı kabul edilmektedir.

Her çağın ve her toplumun kendi kavrayış tarzının olduğu, bir çağdan bir çağa bir toplumdaki bir topluma birçok temel düşünüş ve davranış tutumunun ya kısmi değişikliklere uğradığı ya da, çoğu zaman olduğu üzere, her şeyin tepeden tırnağa değiştiği tarihin gösterdiği bir realitedir. Protagoras'ta doğrunun ölçütü insan iken, Sokrates'in sisteminde "bilge insan" doğrunun ölçütü olmaktadır. Augustinus "yanılıyorsam varım" diyordu, Descartes "düşünüyorum öyleyse varım" demiştir. Popper'e kadar bilimselliğin kıstası "doğrulanabilirlik" ilkesi iken Popper sisteminde bunun yerini "yanlışlanabilirlik" almıştır (Baudouin, 2003). Uygur'un "bölük-pörçük" felsefe anlayışına göre de zaten "herşeyi söyleyen bir tümce doğru bir şey söyleyemez; açıkçası söylediğinin doğru olup olmadığını doğrulamamız, ne çeşitten olursa olsun belli olayların tanıklığına başvurarak doğrulamamız olanaklı değildir" (Uygur, 1995: 129). İçinde bulunulan çağ, geniş anlamda Rönesans sonrasıyla başlatılacağından, Yeniçağ akla gelmelidir. Konumuz açısından bu çağın en özgün yanı her şeyin hızla değişmesidir. Descartes ve Kant kendi çağlarının özgün özellikleri olduğunu düşünmüşlerdir. Hegel de "çağımız her şeyin tepetaklak olduğu çağdır" derken

bu değişme modasına uymuştur. Yine Marks da 19. yüzyılda yeni değerlerin, yeni sınıfların ortaya çıktığını düşünerek toplumcu görüşlerini bu değişme kategorisinden giderek ortaya koydu. Bu durumda 20. yüzyılın özelliklerinin, bir önceki süreçte geçerli olan değerlerden ibaret olduğunu söylemeye kalkmaya kimsenin hakkı olmamalıdır. Çünkü gerçekte her çağ aslında bir önceki çağla kıyaslandığında tepetaklak olmuş bir çağdır. Ancak her çağın kendinden önceki çağlarla ilgisinin olmadığını da kimse söyleyemez. İşte diller de çağların bu değişme dalgalarına uyarak bu sürece katılırlar ve kendilerine düşen payı aldıkları gibi kendilerine düşen işlevleri de yerine getirirler. Burada dillerle birlikte, insanın yüksek ürünü olan kültür öğelerinin birbirlerini nasıl etkilediği, bir başka deyişle bu öğeler arasında ne denli birbirini bağlayıcı ilişkilerin olduğu da bu tez boyunca gösterilmeye çalışılmıştır.

Fazlaca tartışma götürmeyen çağın özelliklerinden biri yaşam koşullarının, geniş anlamda kültürel yapıların farklılaştığı ve bunlara bağlı olarak da düşünce, kavrayış, algılayış gibi kategorilere karşılık gelen dilsel tutumların değiştiğidir. Bu değişiklikte son iki yüzyıldır yaşama etkisini artırarak koyan tekniğin hiç kuşkusuz ki çok büyük bir rolü olmuştur. Özellikle fotoğraf tekniğinin, ses kayıt cihazlarının, sinemanın insanın dilsel yapısına yansımaları; öykünün, romanın, tiyatronun gidişatında bir değişikliği de beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler her geçen gün daha da yoğunlaşmaktadır. Yeni teknolojilerin, gerçeğin algısında da bir değişikliği geçerli kılacağı düşünüldüğünde, gerçeğin sanal ortamda da ortaya konulması bilgi sorununu yeni koşullarda ele almayı gerektirebileceğe benzemektedir. Bundandır ki son yüzyılda sanatta olsun, felsefede olsun hatta bilimde olsun hiç bir sistem ya da paradigma uzun ömürlü olamamaktadır. Dolayısıyla yüzlerce binlerce yıl etkili olacak sistemlerden ve bu sistemleri ortaya koyarak yüzyıllarca etkili olan filozof tarzından da giderek uzaklaşmaktadır. 20. yüzyılda her iki buçuk yıla bir sanat akımı düştüğü düşünülürse, söylenmek istenenin, Uygur'un çok üzerinde durduğu teknik gelişmelerle

ilişkinin kurmak oldukça anlamlı olmaktadır. Belki de, belki de değil büyük olasılıkla Uygur, dünyanın gidişindeki bu değişikliği fark etmiş ve klasik felsefe tarzlarının dışına çıkmış; örneğin katı sınırlar, kurallar, kesinlikler belirleyen anlayışların, felsefelerin dışında kalmış, felsefeyi deşmelerde, derinleşmelerde ortaya koymayı denemiştir. Son yüzyıllık süreçte kültür alanındaki gelişmelerde iki yönlü bir gelişme kendini duyurmaktadır: Birincisi uzmanlaşmanın gelişmekte oluşu ikincisi de iç içe girmelerin kendini belirgin olarak göstermesidir. Fakat ikinci yan çoğu kez kendini gizlemektedir. Uygur bunu da ortaya koyan bir kültür kişisi olarak disiplinler arasındaki sınırı olabildiğine inceltmektedir. Bu yüzden eskiden beri felsefede sözü edilen ve birbirinden ayrı değerlendirilen üç ide'nin yani doğru, güzel, iyi idelerinin birbirinden ayrılamayacağı çağın gerçeklerine uyan bir saptama olmalıdır. "Doğru" olarak belirlenen bir durumun "iyi" ve "güzel"le de ilgisinin kurulması gerekmektedir. Hatta Uygur'dan yola çıkıldığında buna teknikteki "yarar" ve hukuktaki "haklılık" ilkesi de ilave edilebilir. Bu durumda doğrunun yarar ve haklılık kategorileriyle de bütünleştiği kabul edilmelidir. Uygur'da iyiden iyiye özgün olduğu düşünülen, bu idelerin bir bütün olarak ele alınmasının kaynağı teknik konusunda içerilmiş bulunduğu için, ilgili bölüm tezin genel ortalamasından biraz uzun tutulmuştur.

Varlığı her bilim, bilgi ve kavrayış kendine özgü aldığına göre varolanı, en genel çerçevede ele almanın yolu da ona farklı yollarla, yöntemlerle yönelmektir. Leibniz aynı kent farklı yerlerden başka görünür diyordu (Leibniz, 1999: 83). Madem ki aynı kent farklı yerlerden (farklı bakışaçıları) bakıldıkta farklı görünümünler sunuyor, o halde kentin gerçek görünümünü bu bakışaçılarının bileşkesinde aramalıdır. İşte bu farklılık yüzünden Uygur, yalnızca bir bakışaçısına, bir anlatım tarzına, bir anlatı türüne, bir akımın öngörülerine, bir izm'e ve ideolojiye sıkışıp kalmamıştır. Bu durum tez süresince gösterilmeye çalışılmıştır. Uygur, farklı türde yazılarla, farklı yöntemlerle farklı konuları çözümleyici bir tutumla ele almıştır. Onun çok eser vermesini de çok

türde eser vermesini de burada aramalıdır. Uygur geniş bir alanda rahat kalem oynatabilmek için de kendisine bu rahatlığı vereceğini düşündüğü denemeyi seçmiştir. Ama bununla sınırlı kalmamıştır. Bir denemeci filozof olarak çoğu zaman söyleyeceklerini farklı yollarla söylemeye özen göstermiştir. Tez boyunca bunun da altı çizilmeye çalışılmıştır. O alışıldıktan, aşırılıktan, klişeden, mutlaklıktan uzak durmuştur. Uygur, bu söyleme biçimlerinde deneme dilinin yanısıra şiir diline, aforizmalara ve özdeyişlere başvurmaktan kaçınmamıştır. Şu söyleyişe dikkat edilsin: "Korkuyla savaşmayan, insanı insan kılan pek çok şeyden habersizdir" (Uygur, 2001: 93). Onun felsefesine görecelilik de damgasını vurur: "İnsan insandır: gözünde büyütürsün küçücüktür; küçücük sanırsın, öyle şeyler yapar ki büyür de büyür, ne akla ne gönle sığdırabilirsin" (Uygur, 1997: 105).

Sonuç olarak Uygur'un felsefe anlayışına ilişkin şu söylenebilir: Uygur'un felsefe yapma anlayışına "bölük-pörçük felsefe yapma" damgasını vurmaktadır. Bu anlayış, onu sistem kurma düşüncesinden uzak durmaya götürmüş, farklı görüşlere, anlayışlara önem vermesini gerekli kılmıştır. Bu durum onun anlayışında önemli bir yer tutmaktadır. Yine bu anlayış onun "büyük felsefe sorunları" yerine yani, kuram deyince, iri lafları andıran alabildiğine geniş tasarımların çekimine kapılıp gitmeden, "bölük-pörçük" derinleşmeleri, fenomenolojik-çözümleyici betimlemeleri yeğ tutmasını gerektirmiştir. Bu da onun günlük dilden, günübürlük sorunlardan, yaşamın en sıradan eylemlerinden; horozdan, eşeğe; bisikletten at arabasına... kadar basit ama çeşitli, yalın ama etkili, yüzeysel görünümlü ama derinlikli küçük ama zengin analizlerin içinde felsefe yapmasını getirmiştir. Uygur'da felsefenin anadilinden giderek oluşturulması ve dilin bir çeviri düzeneği olarak kavranması dikkate değerdir. Yine dil, kültür ve eğitim arasındaki bağlarındeşilmesi Uygur'un anlayışının temel taşlarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bugün veya gelecekte "Türk felsefesi" diye dünya düzeyinde bir felsefeden söz edilecekse, kuşkusuz ki adı öncelikle anılacak kişilerden biri, düşünmeyi eylemden ayırmadığı için bir eylem kişisi de olan, Nermi

Uygur olacaktır. Onun felsefesinin, daha yaşadığı yıllarda öğrencileri tarafından merak, araştırma, ve inceleme konusu yapılmış olması ve yine hocaları tarafından takdir edilmiş, öğrencileri tarafından da hakkında çalışma yapılmış ve kitap yazılmış bir düşün adamı olması bunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B., (1998), *Dil-Kültür Bağlantısı*, İnkilap Yayınları, İstanbul.
- Akarsu, B., (1987), *Çağdaş Felsefe*, İnkilap Yayınları, İstanbul.
- Akarsu, B., (2006), “Türkiye’de Felsefe Nermi Uygur’un Yapıtlarıyla Ses Getirdi”, *Yaza-Yaşaya*, Maltepe Üniversitesi Yayınları, Editörler: B.Çotuksöken, Y.Çotuksöken, K.Özkan, İstanbul.
- Aksan, D., (2003), *Her yönüyle Dil*, TDK Yayınları, Ankara.
- Aksoy, Ö.A., (1962), *Dil Üzerine*, TDK Yayınları, Ankara.
- Altuğ, T., (2001), *Dile Gelen Felsefe*, YKY, İstanbul.
- Aristoteles, (2004), *Retorik*, YKY, Çev: Mehmet H. Doğan, İstanbul.
- Aristoteles, (1996), *Metafizik*, Sosyal Yayınları, Çev: Ahmet Arslan, İstanbul.
- Ataç, N., (1957), *Günlerin Getirdiği*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, N., (1990), “Dil-Mantık Bağlamı ya da Dil-Düşünce İlintisi Üstüne”, *Felsefe Dergisi*, Sayı: 2-3, İstanbul.
- Baudouin, J., (2003), *Karl Popper*, İletişim, Çev: Bülent Özkan, İstanbul.
- Cevizci, A., (2000), *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cassirer, E., (1980), *İnsan Üstüne Bir Deneme*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çotuksöken, B., (1998), *Kavramlara Felsefe ile Bakmak*, İnsancıl Yayınları, İstanbul.
- Çotuksöken, B., (1995), *Nermi Uygur’un Felsefe Dünyasından Kesitler*, Kabalcı Yayınları,

İstanbul.

Denkel, A., (1981), *Anlaşma: Anlatma ve Anlama*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981, İstanbul.

Descartes, (1994), *Metot Üzerine Konuşma*, Sosyal Yayınları, Çev: K.Sahir Sel, İstanbul.

Dilaçar, A., (1962), *Devlet Dili Olarak Türkçe*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Eco, U., (1993), *Avrupa Kültürü*, Yeni Binyıl Yayınları, Çev: Kemal Atakay, İstanbul.

Gökalp, Z., (1999), *Türkçülüğün Esasları*, MEB Yayınları, İstanbul.

Gökberk, M., (1996), *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Gökberk, M., (2004), *Değişen Dünya Değişen Dil*, YKY, İstanbul.

Güvenç, B., (2005), *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

İnam, A., (1996), *Ararken*, Suteni Yayıncılık, Ankara.

İnam, A., (2006), Cumhuriyet Bilim Teknoloji dergisi, Sayı 1014, İstanbul.

İyi, S., (2000), “Aydınlanma Sorunu”, *Bedia Akarsu Armağanı*, Editörler: B.Çotuksöken-D.Özlem, İnkilap Yayınları, İstanbul.

Kaynaradağ, A., (1986), *Felsefecilerle Söyleşiler*, Elif Yayınları, İstanbul.

Kudret, C., (1985), *Yunus Emre*, İnkilap Kitabevi, İstanbul.

Kranz, W., (1994), *Antik Felsefe*, Sosyal Yayınları, İstanbul.

Leibniz, G. W., (1999), *Metafizik Üzerine Konuşma*, Cumhuriyet Yayınları, Çev: Afşar Timuçin, İstanbul.

Levent, A.S., (1962), *Dilde Özleşmenin Sınırı Ne olmalıdır?*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Locke, J., (1996), *İnsan Anlığı Üzerine Deneme*, Kabalcı Yayınları, Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul.

Martinet, A., (1985), *İşlevsel Dilbilim*, Birey Toplum Yayınları, Çev: Berke Vardar, İstanbul.

Montaigne, (1971), *Denemeler*, Cem Yayınları, Çev: Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul.

- Nutku, U., (2000), “Felsefenin Karşıt Kültürü” *Bedia Akarsu Armağanı*, Editörler: B.Çotuksöken-D.Özlem, İnkilap Yayınları, İstanbul.
- Platon, (1989), *Kratylos*, MEB Yayınları, Çev: Suad Y. Baydur, İstanbul.
- Platon, (1971), *Devlet*, Remzi Kitabevi, Çev: Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul.
- Porzig, W., (2003), *Dil Denen Mucize*, TDK, Çev: Vural Ülkü, Ankara.
- Soykan, Ö.N., (2003), *Arayışlar I*, İnsancıl Yayınları, İstanbul.
- Soykan, Ö.N., (1995), *Felsefe ve Dil*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Timuçin, A., (2000), *Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilmesi*, Bulut Yayınları, İstanbul.
- Timuçin, A., (1990), “Felsefenin Dili”, *Felsefe Dergisi*, Sayı: 2-3, İstanbul.
- Tütengil, C.O., (1962), *Dilde Özleşmenin Sınırı Ne Olmalıdır?*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Uygur, N., (2006a), *İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (2006b), *Kültür Kuramı*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (2005a), *Dilin Gücü*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (2005b), *Yaşama Felsefesi*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (2004), *Eşekler, İkindiler, Yetişimler*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (2003), *Dipten Gelen*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (2003), *İnsan Açısından Edebiyat*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (2002a), *Türk Felsefesinin Boyutları*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (2002b), *Çağdaş Ortamda Teknik*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (2001), *Başka Sevgisi*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (1997), *Bunalımdan Yaşama Kültürü*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (1995), *Felsefenin Çağrısı*, YKY, İstanbul.
- Uygur, N., (1989), *Güneşle*, Ara Yayınları, İstanbul.

Uygur, N., (1985), *Dil Yönünden Fizik Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Vendryes, J.V., (2001), *Dil ve Düşünce*, Multilingual, Çev: Berke Vardar, İstanbul.

Whorf, B. L., (1990), *Felsefe Dergisi*, Sayı 2-3, Aktaran: Nejat Bozkurt, İstanbul.

EK

NE DEDİLER*

Felsefe onun yapıtlarıyla ilgi çeken bir alan haline geldi diyebiliriz. Pek çok felsefeci yetişti Türkiye'de ve bu kişilerin yetişmesinde önemli katkıları olmuştur. Nermi iyi bir felsefe formasyonu aldı ve çok çeşitli alanlara olan ilgisini bu formasyonu sayesinde denemelerle aktardı. Formasyonu iyi olduğu için denemeleri de sağlam oldu. Şimdi görüyorum ki gençler seviyor onu.

Bedia Akarsu

Dünyaya, dünya sorunlarına, evrensel değerlerle bakmayı Nermi Uygur'dan öğrendim. Türkçe en büyük ustasını yitirdi. Ama eserleriyle Nermi Uygur Türkçesini her zaman okumaya devam edeceğiz. Türkiye en büyük filozoflarından birini kaybetti. Her zaman dersleriyle örnek bir hoca, örnek bir eğitimciydi.

Betül Çotuksöken

Düşünce yakınlığımızın sırrını yıllar sonra çözdüm: Antropoloji literatüründe adını sıkça gördüğüm, doçentlik tezimde yararlandığım yeni Kantçı "Wilhelm Dilthey'in Bilim Bağlamı", Nermi arkadaşımın doktora tezi idi. Bizi yıllar önce, *kültür bilimlerinin öncüsü* Dilthey tanıştırmıştı.

Bozkurt Güvenç

Nermi Uygur, Macit Gökberk ve Bedia Akarsu ile birlikte, Türkçe'nin felsefe dili olarak gelişmesine önemli katkılar yapmıştır. onların yaptığı çalışmalar, onlardan sonraki felsefeci kuşaklarının işini bu bakımdan oldukça kolaylaştırmıştır. Nermi Uygur'un felsefe denemeleri, felsefede Türkçe'nin kullanımının en güzel örneklerindedir.

İonna Kuçuradi

Uygur'un Türk kültürüne katkısı büyük Eserleri içerisinde ben özellikle felsefi bakımdan daha önemli gördüğüm şu üç kitabının adını anmak isterim: Felsefenin Çağrısı, Dilin Gücü, Güneşle. Tek başına bu üç kitap bile onun Türk felsefesinde önemli bir kilometre taşı olmasını sağlar.

Ö.Naci Soykan

Nermi Uygur hocamız Türk felsefesinin önde gelen adlarından biriydi. Temiz bir dille, felsefenin en çetin sorunlarını açıklama konusundaki ustalığı bizi her zaman hayrete düşürmüştür. Felsefeyi çok geniş çerçeveli ele alan aydın bir kişiydi. Bize kazandırdığı yapıtlar onu her gün biraz daha yakından tanımamızı sağlayacaktır.

Afşar Timuçin

*Bakınız: Nermi Uygur'un Anısına, Yaza-Yaşaya, Maltepe Üniversitesi Yayınları, Editörler: B.Çotuksöken, Y.Çotuksöken, K.Özkan 2006, İstanbul

